

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

MODERN DEVLETTE KURUMLARIN İŞLEVİ: HASTAHANE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilara YAMAN

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

MODERN DEVLETTE KURUMLARIN İŞLEVİ: HASTAHANE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Dilara YAMAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN HAKLARI ANABİLİM DALI

MODERN DEVLETTE KURUMLARIN İŞLEVİ:
HASTAHANE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Abdurrahman Saygılı
- 2- Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu
- 3- Dr. Öğrt. Üyesi Nasih Sarp Ergüven

İmza

.....
.....
.....

Tez Savunması Tarihi

03.08.2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Abdurrahman SAYGILI danışmanlığında hazırladığım “Modern Devlette Kurumların İşlevi: Hastahane Örneği” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

.../08/2022

Dilara YAMAN

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
İKTİDAR, DÜŞÜNCE SİSTEMLERİ VE BEDEN	7
1.1. İKTİDAR, TOPLUM VE BEDEN İLİŞKİSİ.....	7
1.2. SÜREÇ İÇİNDE İKTİDARIN BEDENİ EDİLGENLEŞTİRME BİÇİMLERİ.....	14
1.2.1. Orta Çağ'da Beden.....	14
1.2.2. Pastoral İktidar	19
1.2.3. Kartezyen Düşünce ve Beden.....	28
1.2.4. Aydınlanma Dönemi ve Beden	32
II. BÖLÜM	
MODERN DEVLETTE MİKROİKTİDAR OLARAK	
KURUMLAR	47
2.1. CEZALANDIRICI İKTİDARDAN BİYOİKTİDARA	53
2.2. BİYOİKTİDAR.....	64
2.3. İKTİDARIN EDİLGENLEŞTİRME ARACI OLARAK KURUMLAR.....	79
2.4. DİSPOZİTİF OLARAK HASTANE VE TIP	89
III. BÖLÜM	
YAŞAMIN TIBBİLEŞMESİ VE DİSPOZİTİF OLARAK	
HASTANELER	94
3.1. SAĞLIK VE HASTALIK.....	97
3.2. TIBBİLEŞTİRME	104
3.3. NORMALLEŞTİRME.....	110

3.4. BİREYSELLEŞTİRME.....	113
3.5. HASTANE.....	117
3.5.1. Hastanenin Tarihi	117
3.5.2. İktidarın Edilgenleştirme Aracı Olarak Hastane	122
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	136
ÖZET.....	144
ABSTRACT.....	145

GİRİŞ

Modern devleti anlamak için öncelikle daha temel olan *toplumsal iktidar* kavramını tanımlamamız gerekir. Bazı insanlar, diğerlerinin istekleri ve amaçlarına rağmen ve hatta diğerlerinin iradesini, enerjisini kendi amaçları doğrultusunda kullanarak kendi hedeflerini, onların hedeflerinin önüne koyup ulaşmayı başarır. Buna *toplumsal iktidar* denir.¹

Toplumsal iktidarın 3 biçimi vardır. Her bir biçim, etkileyen öznenin, etkilediği öznenin davranışlarına sınır getirmesi için kullanılan araçların sınıflandırılmış halidir. Bunlar; ekonomik, ideolojik ve siyasal iktidardır. Ekonomik iktidar, belli mallara sahip olmanın getirdiği güçten yararlanarak sahip olmayanlar üstünde kurulan iktidardır. İdeolojik iktidar, düşüncelerin, otorite olan insanlar tarafından belli bir şekle getirilmesi ve bu düşünceler altında insanların etkilenmesiyle olur. Siyasal iktidar, her türlü fiziksel şiddete, zor kullanıma, iktidara sahip olmayı içerir. Zor kullanıcı iktidar da denir ve zor kullanımını sürdürmek için de maddi ve ilişkisel araçlar üzerindeki yönetim olarak da yorumlanabilir. Bu sebeple her alana yayılan bir olgu olarak da görülür. Devlet ise siyasal iktidarın alt başlığı olarak görülebilir. Basit veya kompleks her türlü toplumda bulunur.²

Modern devlet siyasal iktidarın kurumsal halidir ve nüfus üzerinde egemen olmak amacıyla güç kullanır. Bir bakıma devlet, şiddet araçları üzerinde kontrol sahibi olandır. Güç veya şiddet sadece fiziksel şiddetten ibaret değildir. Şiddet, kuralları ve kurallara uyulmaması durumundaki yaptırımları da içinde barındırır. Kurallar, normlar bir bakıma standartlaşarak emirlere dönüşür. Her emrin altında, emre uyulmadığında insanları uymaya yönlendirecek başka yolların olduğunu ifade

¹ Gianfranco Poggi, **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**, çev. Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007, s. 3-4.

² Abdurrahman Saygılı, **Modern Devletin Çıplak Süreti**, AUHFD, 2010, S. 59, s. 64-71

etmesi vardır. Her emir bir şekilde etkilediği özneyi veya eylemini kontrol etmeyi hedefler.³

Modern devletin, şiddet tekeli eline bulundurması, bürokratik yapısı, egemenliği Tanrıdan almaması gibi faktörleri öne çıkar. Modern devlet, devlet dairelerinde sürekli ve talimatlara göre çalışan memurlarıyla birlikte, işleyişi ve varlığının devamını sağlamayı amaçlar. Bu kurumlar ayrı işlevleriyle, toplumda yönetimi sağlar. Fiilen ve hukuken güçleri içinde barındırır.⁴

Modern devleti görünür kılan şey ise egemenliktir. 16. yüzyıl egemenlik ve modern devletin doğduğu yüzyıldır. Egemenlik, tıpkı herhangi bir yapıyı bir arada tutan omurga gibi modern devletin içinde de bütün üye, parça, aile, dernekleri tek bir beden şekline getirendir. Yurttaşlar üzerindeki en yüksek ve mutlak olan güçtür. Egemenlik kavramı Hobbes ile birlikte toplum sözleşmesine bağlanır. Buradaki yenilik, devletin gücünü Tanrısal iradede değil, toplumsal sözleşmeden almasıdır. Toplum sözleşmesi ile doğa durumu geçersiz kılınır ve bu sayede varlık kazanır. Doğa durumu, egemen güç olmadığında hayatın nasıl idame ettirileceğini anlatır. Bir bakıma kaos durumudur ve devletin gerekliliğini ifade etmek ister. Böyle bir kurguda devlet, barışı ve düzeni getiren güçtür.⁵

Modern devletin diğer bir getirisi bürokrasidir ve her yerde bürokratikleştirir.⁶ Bürokrasi, modern devletin makine dairesi gibidir. Bürokrasi yokluğunda devlet çıplaklaşır, sonucunda ise edilgenleştirilmiş toplumda uygulanan şiddet görünür hale gelir. Şiddetin hapsedilmesi, görünmez kılınması, bürokratik yapıyla sağlanır. Yok olması halinde devlet sorgulanır hale gelir. Bunun olmaması için şiddet günlük yaşamdan uzaklaştırılır ve toplum edilgenleştirilir. Bu edilgenleştirmenin sağlanması

³ G. Poggi, 2007, s. 7- 8.

⁴ A. Saygılı, 2010, s. 73.

⁵ A. Saygılı, a.g.e., s. 81.

⁶ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 313.

ve sürdürülmesi de devletin kurumları aracılığıyla gerçekleşir. Ordu ve polis, edilgenleştirme gücünün somutlaşmış halidir. Aynı zamanda devletin diğer kurumları da edilgenleştirme sürecinde rol oynamıştır. Bu kurumlara örnek olarak hapisane, okul, hastane verilebilir.⁷

Modern devlet, önceki devlet tiplerinden farklı olarak kendisini usa/akla dayalı kurar. Bunu sağlamak için de bürokrasiyi kullanır. Bürokrasi aracılığıyla, eylemler rasyonel düzenlilik ile işler ve toplumsal eyleme dönüşür. Usa dayalı hesaplanabilir kurallar bürokrasinin vazgeçilmezidir. Resmi işlerden sevgi, nefret gibi irrasyonel, kişisel öğeleri çıkararak insanların ve devletin kusursuz işlemesini sağlamayı hedefler.⁸

Modern devlet insanları yurttaş adı altında belirli bir özgürlük ve sorumluluk kalıbı içerisine sokar. Bu niteliklerin ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile olmuştur. Devrim ile ulus devlet ve ulusal yurttaşlığın ideolojisi inşa edilmiştir. Yurttaş olmak, siyasi topluluğun üyesi olmak demektir. Bu sayede belirli haklara, imtiyazlara, görev ve yükümlülük altına girilmiştir. İkinci olarak, bir statü ilişkisi ortaya çıkmıştır, herhangi bir devletin yurttaş olmak beraberinde bir statü getirir. Başka bir etkisi olarak yurttaşlık, haklar ve görevler dizisidir.⁹

Bir bakıma toplum da bu sebeple kontrol eden değil, denetim altında olan ve disipline edilen bir nesne haline gelir. Modern devletin kaynağı kutsaldan değil, akıldan gelir. Modern devlet, kutsallaşmış siyasi iktidarın mirasını devralır. Tebaa yerine yurttaş gelir ve yurttaş da ulusla birleşir.¹⁰ Modern dönemin var ettiği, akılcılıkla oluşturulmuş bir yapıdır. Buna toplumsal kontrol ve denetimin de farklı organlarıyla sağlandığını eklememiz gerekir. Modern devletin bir yüzü toplumu

⁷ A. Saygılı, 2010, s. 86.

⁸ M. Weber, 1996, s. 312.

⁹ A. Saygılı, a.g.e., s. 90.

¹⁰ A. Saygılı, a.g.e., s. 92-93.

özgürleştirirken diğer yüzü de cezalandırma ve sorumluluk yüklemeyi içerir. Sunduğu özgürlük kadar özgürlük kaybına da yol açar.¹¹ Burada Bauman'ın, bahçıvan devlet metaforundan bahsedebiliriz. Ona göre, modern devlet bahçıvandır. Rasyonel toplum tasarımı modern devletin nihai amacıdır. Bunun içinde ayrıksı otlar denen kesimin düzenlenmesi için devlet bahçıvan rolüne bürünür ve egemenliğindeki insanları, rasyonel ve düzenli hale getirmek için onları kapsamlı şekilde inceler, dizayn eder veya yok eder.¹² Bu iktidar, herkesin kabul etmesi gereken normu ortaya atar ve gündelik yaşamın içine işler. Bireyleri sınıflandırır ve kendi belirlediği çerçeve içerisinde bir kimlik oluşturmasını sağlar. Buna iktidarın özne oluşturma süreci de denebilir. Özne kelimesi başkasının denetimi altında olan veya kendilik bilgisi ile kimliğine bağlanmış olandır. İki biçimi de denetleyen- disipline eden bir iktidarı ifade eder.¹³

İktidar, bedeni, 18-20. yüzyıllar arasında ağır, etkili, sabit şekilde kuşatmaya çalışır. İktidarın, özne oluşturmada kurumlar büyük bir rol oynar. Disipline etme şekillerini, kışlada, okulda, hastanede, her türlü çalışma yerinde, ailede görebiliriz. Amaç, bedenlerden maksimum gücü kolaylıkla alabilmektir. İktidar, kendi kurumları aracılığıyla, bedenle, hastalıkla bağdaştırılan bir ilişki ve hastalığa dayanan bir düzen inşa etmeyi hedefler.

İktidar, kendi başına bir iktidar olmanın ötesinde ilişkiler bütünü olarak vardır. Yani iktidar, kurumlarıyla güç sahibidir. Peki, bu kurumların işlevi nedir? Kurumlar, disiplinin yayıcısıdır ve normalin oluşturucusudur. Askeriye, okullar, hapisaneler, atölyeler, fabrikalar, hastaneler her birinin özne oluşturma sürecinde payları vardır. Disiplin, hareketleri bir alan ve mekanın içinde böler, düzenler ve bu

¹¹A. Saygılı, 2010, s. 73-75.

¹²Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2003, s. 34.

¹³Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul 2014a, s. 64

işlemler için kendine özgü tekniklerini kullanır. Öncelikle mekânın içine disiplin dağıtılır. Disiplin, bazen serserilerin, sefillerin kapatılması olur. Daha kurnaz olan kapatmalara ise askeri kışlalar, okullar, fabrikalar örnek verilebilir. Bu kapatmalar aynı zamanda insanları bireyselleştirmeyi amaçlar.¹⁴

Bu tezde ise spesifik olarak iktidarın edilgenleştirme, disipline etme aracı olarak hastanenin ve tıbbi söylemin işlevi incelenecektir. Hastanenin, hem tarihsel açıdan hem de şuan kullanım amacıyla hastaları iyileştirmenin ötesinde bir işlevi vardır. Bu işlevi anlayabilmek için modern devlet, iktidar, disiplin, gözetim, normal-patolojik gibi kavramları ve bu kavramların pratik boyutta nasıl işlediğini anlamlandırmamız gerekir. Hastane dendiğinde, akıllara genelde insanları, sağlığına kavuşturmak için çabalayan bir kurum gelir. Ancak bu tek yönlü bir bakış açısıdır. Hastane, aynı zamanda insanları normal-anormal, yeterli-yetersiz, çalışabilir-çalışamaz gibi kalıpların içine sokan, hem mimari yapısıyla hem uygulamalarıyla insanları ıslah ve disipline eden bir kurumdur, iktidarın bir parçasıdır. Ancak hastanenin ve iktidarın diğer kurumlarında olduğu gibi bu işlevi, gözler önünde değildir. Tezde hedeflenen ise hastaneye olan tek yönlü bakış açısını değiştirmek, iktidarın edilgenleştirme aracı olarak işlevini göz önüne getirmek ve mikroiktidar olarak toplumu düzenleyici işlevini göstermektir. İşlenecek olan tıp eleştirisi değil, iktidar-kurum-toplum ilişkisi ve biyopolitika perspektifinden, hastanenin iktidarın edilgenleştirme kurumu olarak nasıl işlev gördüğü, toplumun nasıl tıbbileştirildiğidir.

Tezin ilk bölümünde her dönemde bir şekilde iktidarın etkisini üzerinde gösterdiği, yaşattığı, öldürdüğü, dizayn ettiği ‘beden’in; Orta çağ’dan, Aydınlanma’ya iktidarın gözünde ne anlamlara geldiği incelenecektir.

¹⁴M. Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1992, s. 175

İkinci bölümde ise iktidarı ve yönetme araçlarını anlamak adına Foucault'nun perspektifi yoğun olmakla birlikte Agamben, Negri ve Hardt'ın biyopolitika üzerine olan düşünceleri ve bu düşüncelerin perspektifinde iktidar açıklanacak ardından modern devlette söylemlerin ve kurumların özne yaratma, normalleştirme, edilgenleştirme açısından etkisi incelenecektir.

Üçüncü bölümde, tıbbi söylemin ve hastanenin bir dispozitif olarak nasıl işlev gördüğü, sağlık, hastalık, tıbbileştirme, normalleştirme, normal, anormal, patolojik, bireyselleştirme gibi kavramlarla ve kapitalizmin getirdiği tüketim kültürüyle ilişkili olarak, hastanenin yapısının nasıl değiştiği incelenecektir.

I. BÖLÜM

İKTİDAR, DÜŞÜNCE SİSTEMLERİ VE BEDEN

1.1. İKTİDAR, TOPLUM VE BEDEN İLİŞKİSİ

Bedene dair düşünceler süreç içerisinde sürekli değişse de her dönemde iktidarın denetimi altındadır. Beden, modern devletin de politikalarının temel noktalarından biridir. Modern iktidar, yaşamı hedef alır. Bir bakıma bedenleri kuşatır ve bedenler sembolik bir değer kazanır. Modern devlette bedenin anlamını bir perspektif olarak biyopolitika üzerinden açıklayabiliriz. Ancak ilk önce kısaca iktidar kavramını ele almalıyız.

İktidar, bir nedensellikten denebilir. Egonun (özbenliğin) iktidarı, Alterin (ötekinde) kendi iradesine rağmen davranışı etkileyen bir nedendir. İktidar sahibi, diğerlerini eylem olanaklarının seçiminde yönlendirir. İktidara maruz kalan kişi, iktidara hayır diyebilir veya empatik bir evetle karşılık verebilir. İktidar, 'empatik evet'i sağladığında üstünleşir. Çünkü kişi bu 'evet'le, yaptığı eylemi kendi yaptığı bir şeymiş gibi görür. Hiçbir negatif yaptırım sağlanmadan egonun iradesine uygun hareket etmiş olur.¹⁵ İktidar, kişilere seçtiği kararları benimsetmekle özgür hissettirmiş olur. Böyle bir durumda iktidar, baskıya dayalı olmaktan ziyade bir iletişim aracı olarak işlev görür.¹⁶ Foucault, bu durumu şöyle açıklar: İktidarın, hâkim olmasını, kabul edilmesini sağlayan şey sadece 'hayır' diyen bir güç olması değil, aksine bedenlere nüfus ederek, üreterek, hazlar oluşturarak, bilgiyi ortaya çıkarması, söylemler geliştirmesidir. Yani yaklaşımı negatif değildir. İktidar, üretken bir ağ olarak ele alınabilir.¹⁷ İktidar, bedeni bir şekilde kendi iradesiyle 'evet' diyecek

¹⁵Byung-chul Han **İktidar Nedir?** çev. Mustafa Özdemir, İnsan Yay., İstanbul 2020, s. 10-11.

¹⁶B. Han, a.g.e s. 15.

¹⁷B. Han a.g.e s. 38.

hale getirir. Bunu söylemleriyle, kurumlarıyla insanların içine işleyerek gerçekleştirir. Bir noktada insanları kendi akılları sayesinde hapseder.

İktidar, aynı zamanda bir ilişkidir. Ego ve alterin etkileşimi sonucu var olur. Ötekinin ölümü, iktidarı da yok eder. Yani iktidarın varlığı birbirini öldürmeyle değil, karşılıklı tarafların ilişkisiyle ortaya çıkar. İktidar, anlam ile de ilişkilidir. Örneğin bir kelime bulunduğu bağlama göre anlamlanır, yani şeyler var olduğu bağlamlarla anlamlanır. Anlam; ilişki ve bağlam olgusudur. Nietzsche, anlam ve iktidar arasında ki bağlantıyı şu şekilde açıklar: İletişim kurmak aslında iktidarın, başkaları üzerinde ki iktidarını genişletmesidir. Yani, bir iradenin bir başka irade üzerindeki baskısıdır. Nietzsche, yönetenlerin olayları hatta her şeyi bir sesle mühürleyerek onları sahiplendiğini söyler. Dil bir noktada hükümdarın iktidarının ifadesidir. Her sözcüğün altında 'bu şeyin adı artık bu'yu duyabiliriz. İktidar sahibi açısından bu durum, onun sürekliliğini ifade eder. Bu durumda dil dediğimiz şeyin iktidarla ilişkili olduğunu çıkarabiliriz.¹⁸ Söylemler, toplumun bedeni üzerinde verili kodlar olarak işler. Tıbbi söylemler, psikiyatrik söylemler, adli söylemler geçmişin ve şuanın ilişkiselliğinde toplumsal olarak benimsenir. Bu şekilde iktidar, bireyi, toplumu, kurumları, normları, söylemleri hepsini kapsar. Böylece toplumsalın kodları birbirini etkileyerek dönüşür, yeni biçimler ortaya çıkarır ve bu dinamik söylem yapıları toplum tarafından içselleştirilir.¹⁹

Devlet dediğimiz şey iktidar ilişkilerinin yoğunlaşmış biçimidir. Ne devletin kontrolü ne de yok edilmesi iktidarın varlığını ortadan kaldırmaz.²⁰ Devlet, bireyden kurumlara, normlara, söylemlere yerleşen ve ilişki olarak birbirini üreten fenomenlerin toplamıdır. Devletin anlaşılması, mikro düzlemdeki iktidar ilişkilerinin

¹⁸B. Han, 2020, s. 28-34.

¹⁹Murat Özdemir, **Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyoiktidar**, Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 2021, C. 4, S. 1, s. 113.

²⁰Thomas Lemke, **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, çev. Utku Özmakas, Pharmakon Yay., Ankara 2015, s. 153.

anlaşılmasıyla mümkündür. Foucault'nun da yaptığı tam olarak budur. Çünkü iktidarın yaşamı içeriden şekillendirdiğini düşünür. Kısacası bedeni, hayatı, hazzı tanımlayan iktidardır.²¹ İktidar, bedende, benlik sunumunda, aile ve sosyal ilişkilerde, normlarda, kurumlarda kendini inşa eder ve kurduğu bireyin üzerinden işler.²² İktidar açısından mikro olarak özne, makro olarak toplumsal beden bilgi nesnesine dönüştürülerek yönetilir.

Foucault, modern iktidarın bedeni-yaşamı kuşatma biçimini açıklarken biyopolitika kavramını kullanır. Biyopolitika, Foucault tarafından şöyle açıklanır: İlk biçimi, bedeni bir makine olarak ele alıp, disipline eden, itaatkârlığını geliştiren, terbiye eden bedenin anatomo-politikasıdır. İkincisi ise, nüfusu, doğum ölüm oranlarını, sağlık düzeyini, yaşam süresini denetleyen, düzenleyen nüfusun biyopolitikasıdır. Yaşamı normlar ve normalleşme yoluyla yöneten bir süreçtir. Bedenler, iktidar tarafından işlevsel hale getirilmeye çalışılır ve artık öldürmek değil yaşatmak önem kazanır.²³ Bedenleri 'normalleştirir' ve bunu makro-mikro müdahalelerle sağlar. Dışlama ve yasaklama üzerinden değil, yönetim ve organizasyon olarak işler.²⁴ İktidarın görevi, bireylerin gücünü baskılamak değil, güçlerini ortaya çıkarıp düzenlemektir.

Bu iktidar daha çok bireylerin, aklına nüfuz eder. Bu sayede bedenlerin itaati sağlanır. Foucault insanların, dıştan bir elle bariz şekilde kontrol edilmesi yerine, insanları kendi düşünceleri aracılığıyla norma itmenin daha etkili olduğunu ifade eder. Bu sayede iktidar içsel olarak etki eder. Fikirlerle nüfus ederek devamlılığını sağlar. Aynı zamanda disipline dayalıdır. Disiplinle, itaatkâr özneler yaratılır. Davranışlar, alışkanlıklar bir çizelge içerisinde öğretilir ve benimsetilir. Bu iktidar,

²¹Serpil S. Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, İmge Yay., Ankara 1997, s. 145.

²²M. Foucault, **Entelektüelin Siyasi İşlevi**, çev. Işık Ergüden, Osman Akinhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 106.

²³M. Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yay., İstanbul 2007, s. 102-103.

²⁴B. Han, 2020, s. 37.

normlar ve normalitelerle çalışır, beden biçimsiz bir hammadde gibidir ve ondan bir makine oluşturulur. İktidarın, bedende bıraktığı her izin bir anlamı vardır çünkü bu izler aynı zamanda akli da işgal eder.²⁵ Norm, kendini iktidar olarak gizler ve toplum olarak yansıtır.

İktidarın etkisi her şeyin içindedir; gündelik pratiklerde, teknolojide, tüp bebeklerde, kök hücre tedavilerinde hatta dövme, piercing, bodybuilding, estetik cerrahi, hormonal takviyeler, psikotrop ilaçlarda da etkisini görebiliriz.²⁶ Örneğin, insanlar çevresiyle olan ilişkilerini düzenlemek için psikotrop haplara başvurur. Kişi hiç hasta olmasa bile, arzu ettiği veya ettirildiği duygusal duruma erişebilmek için, uyumak ve uyanmak için, kaygısını azaltmak, çalışabilmek için, iş yaşamının gereklerini, çağdaş dünyanın standartlarını sağlayabilmek için ilaçlara başvurabilmektedir. Yani daha talepkar bir sistemde ayakta kalmasını sağlamak için kullandığı kimyasal protezler gibidir.²⁷ Böyle bir düşünce içerisinde kullanılan ilaçlar, insanın kendi bedenine algısından değil, oluşturulmuş bir beden algısı üzerinden kendini değerlendirip yetersiz görmesi sonucu kullanılır.

Beden taşınabilir dünya haline gelmiştir ve insanlar ne olacağına özgür olduğunu düşünür. Beden nesneleştirilerek benliğin dışavurumu için bir araç haline getirilmiştir. Yani beden artık insanın kimliğinin kökü değildir, öznenen ayırt edilebilen, değiştirilebilen kişinin kimliğinin içinde eriyen bir maddedir.²⁸ Bedenin istenen hale gelmesindeki tek eksikliği, dıştan gelen son dokunuştur. İktidarın, tıbbın, eğitimin verdiği dokunuşlarla beden işlevsel hale gelebilecektir. İnsanlar, bedenlerini değiştirmekte özgür olduklarını düşünseler de benliğin üretimi sadece kendimizin

²⁵B. Han, 2020, s. 42-45.

²⁶Özen Demir, Adem Yıldırım, **Beden, Tıp ve Felsefe**, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 28-29.

²⁷David Le Breton, **Bedene Veda**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Sel Yay, İstanbul 2019, s. 19.

²⁸D. Breton, a.g.e, s. 11.

oluşturduğu bir şey değildir. Bunu Pierre Bourdieu'nün 'habitus' kavramıyla açıklayabiliriz.

Bourdieu, kısaca toplumsal kalıpların bedene işlediğini ve yeniden ürettiğini, yemek yeme, yürüme, giyinme şekillerimizin, ilişki biçimlerimizin bir tercih değil, toplumsal sınıflaşmanın ürünü olduğunu söyler. Habitus, toplumsal olarak inşa edilmiş bir yatkınlık sistemidir. İnsana 'bu şekilde' davranmasını söyleyen görünmez bir çerçevedir. Kurum ve beden arasındaki öznel ve nesnel olan arasındaki arabulucudur.²⁹ Habitus kavramı, insanların bireysel bir tarih ürünü olduğunu ve belli bir ortama bağlı eğitimlerinin olduğunu bunun yanında da kolektif bir tarihin toplumsal yapıların ürünü olduklarını gösterir.³⁰ Habitus'un kendisi statik bir şey değildir, o da sürekli etkiler ve etkilenir, dönüşür. Toplumsalın verdiği şemalarla, kalıplarla, bedenle etkileşerek bilinçsiz bir şekilde üretilir. Habitus bize, kişisel olanın toplumsal olduğunu gösterir.³¹

Bedenlerimiz, en küçük hareketinden en büyüğüne içinde toplumsal sınıfın izlerini barındırır. Döneme göre ana göre toplum sürekli değişirken bedenlerimiz de değişir. Bu durumda insan bitmemiş varlık olarak tanımlanabilir. Sosyal konuma, habitusun oluşumuna ve zevklerin oluşumuna göre beden şekillenir.³² Yani insan bulunduğu habitustan etkilenerek kendini, zevklerini oluşturur. Seçtiği spor bile bulunduğu sosyal çevre, ekonomik durum, statüye bağlıdır. Toplumsal sınıflar içinde bireyin nasıl şekillendiğini Bourdieu şöyle açıklar: Yöneten, kendi algısının normlarını benimsetir, nesnelliği ve kendisini nasıl algılıyorsa, onu gerçeklik olarak gösterir. Yönetilenler ise sürekli başkalarının bakış açısını almaya zorlanır,

²⁹Ö. Demir, A. Yıldırım, 2018, s. 62-63.

³⁰Pierre Bourdieu, Roger Chartier, **Sosyolog ve Tarihçi**, çev. Zuhul Karaca, Açılım Kitap Yay., İstanbul 2014, s. 62.

³¹P. Bourdieu, J.D. Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 116.

³²Chris Schilling, **The Body And Social Theory**, Sage Publications, London 2003, s. 112.

kendilerine dair yargılarının öznesi olamazlar ve olmamaya zorlanırlar.³³ Birey, kendine dair yargılarını veya genel yargılarını egemen bakış açısından değerlendirip doğruluğunu sorgular.

Bu algılamaları düzenleyen habitus, yapılandırılmış bir yapıdır. Örneğin giyilen kıyafetler, yapılan makyajlar, piercing ve dövmelemler toplumsal uzam yapılıma ve kullanılmasına göre farklı anlamlara sahiptir. Bir bakıma kişinin tüketim kültürünü ve sınıfını yansıtır. Veya kişinin kendini önemli, güçlü, güçsüz hissetmesinin altında kişinin kendini egemen düşüncenin açısından değerlendirmesi vardır. Bu durumda beden, tarihselliğin somutlaştığı, kişiselliğin dışavurumu olmaktan öte, tarihi, bulunan çevreyi ve sembolleri barındıran bir varlık olarak karşımıza çıkar.

Marcell Mauss'da bedeni, toplumsallığın taşıdığı bir yapı olarak görür ve nesneleştirir. Tüm bedensel hareketlerin toplum içinde öğrenildiğini söyler. Yani hareketlerimizde toplumun varlığını yansıtırız. Mauss, bütünsel olgu kavramını ortaya atar, toplumsal olanın değişik koşullarını (hukuki, estetik, ekonomik), bireysel tarihin değişik anlamı (doğum, çocukluk, eğitim evlilik), refleksler, salgılar, bireysel ya da kolektif dışavurumlara kadar değişik ifade biçimlerinin hepsi toplumsaldır der. Toplum içindeki kurumlar ve düşünceler toplumun onlara uyum sağladığı sürece ayakta kalırlar. Bütün güçlerini aslında insanların duygularından alırlar.³⁴ Mauss, bedensel tekniklerin çocukluktan itibaren öğrenildiğini söyler. Amaç verimlilik bu teknikler eğitimi ve insani normları oluştururlar.³⁵ Mauss için beden sosyal bir anlam taşır, doğada doğmuş olmasına rağmen potansiyelleri kültür yoluyla gerçekleşir. Bedensel hareketlerimizde, toplumsalın izleri görülür. Bedenlerimiz büyük ölçüde

³³P. Bourdieu, **Bekarlar Balosu**, çev. Çağrı Eroğlu, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2010, s. 202-203.

³⁴Marcel Mauss, Paul Fauconnet, **Sosyoloji**, Sosyoloji Dergisi, 1967, C. 21, s. 157-158.

³⁵M. Mauss, **Bedensel Teknikler, Sosyoloji ve Antropoloji**, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, s. 556.

bireysel olmayan bir toplumsallığa sahiptir.³⁶ Bedensel tekniklerin aktarımının temelinde eğitim-disiplin bulunur. Bu teknikler, toplumsal otorite tarafından düzenlenir.³⁷

Halbwach'da sadece yapılan davranışların, kültürün değil aynı zamanda unutulunanların da toplumsallıkla ilgili olduğunu söyler. Bir noktada dünyaya olan algımız, verdiğimiz anlamlar kolektif çerçeveler tarafından belirlenmektedir. Bireyler, birçok grubun üyesidir yani birden çok kolektif hafızaya sahiptir ve birey bu hafızalardan ayrı düşünülemez. Ne kadar kişisel olursa olsun birçok kavram duygu düşünce bulunan mekân, dil, kelime ve ait olunan toplumun tüm maddi ve ahlaki biçimleriyle ilişki içindedir.³⁸ Örneğin söylemler, dil en önemli etkenlerden biridir. Toplum içindeki insanlar birbirlerinin anladıkları kelimeleri kullanırlar. Bu kolektif düşüncenin şartıdır. Her kelime anılara karşılık gelir. Uzlaşımı ve ortaklığı sağlar. Aynı zamanda kelimeler, dil düşünce ve yapımızı da etkiler.³⁹

İktidar, normatif beklentiler çerçevesinde bir hayat kurmaya çalışır, kişilerden yerine getirmesi gereken bazı beklentiler belirlenir. Her sapmada, iktidar yeni önlemler alır.⁴⁰ Görüldüğü üzere beden sürekli bir iktidarın, etkinin altındadır. İktidarın beklentisi dışında olan insan bir şekilde damgalanır veya anormal görülür. Foucault, anormaller seminerinde, anormali ortaya çıkaran 3 farklı faktörden bahseder. İlk olarak anormal, insan kılığındaki canavar olarak görülür. Normlara aykırıdır. İkinci olarak, onun doğru yola getirilmesi gerekir. 17-18. yüzyılda bu durum disiplin teknikleriyle, yani okul, ordu, hastane, hapisane, aile ile sağlanacaktır. Üçüncü olarak ise, cinsellik ve mastürbasyonun, 18. yüzyılda iktidarın

³⁶Rafael F. Narvaez, **Embodiment, Collective Memory and Time**, Body and Society, 2006, C. 12, s. 60-61

³⁷M. Mauss, a.g.e, s. 489

³⁸Maurice Halbwachs, **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi**, çev. Büşra Uçar, Heretik Yay., Ankara 2016, s. 64

³⁹M. Halbwachs, 2016, s. 346

⁴⁰Erving Goffman, **Damga**, çev. Levent Ünsaldı, Heretik Yay., Ankara 2014, s. 178

politika ve söylemlerine dâhil olmasıyla; aile kurumu da iktidarın disiplin tekniklerine dâhil olacaktır. Bundan böyle, çocuklar ahlaki ve tıbbi olarak ebeveynlerinin gözetimi altına alınacaktır. Kurumlar, söylev ve bilme biçimlerinin kuşattığı, ‘anormal’ bireyin ortaya çıkışı bu üç faktörle şekillenir.⁴¹ 19. yüzyılın insanının normalliğini tanımlamak için anormali yarattığı ve üzerinde tahakküm kurup onu aşağılayarak kendi üstünlüğünü kanıtlamaya çalıştığını belirtir.⁴²

Anlaşılacağı üzere tarihsel süreç boyunca beden farklı tekniklerle de olsa iktidar altında kalmıştır. Şimdi kısaca bu süreci ve dönüşümünü incelemeye çalışalım.

1.2. SÜREÇ İÇİNDE İKTİDARIN BEDENİ EDİLGENLEŞTİRME BİÇİMLERİ

1.2.1. Orta Çağ’da Beden

Orta çağ, ortalama 1000 yıllık bir tarihe sahiptir. 7-15. yüzyıl arasında gelişir. 15-16. yüzyılda Rönesans dönemine geçişle, Orta çağ kapanır. Orta çağı ve insanını anlayabilmek için Hristiyanlığı anlamak gerekir. Çünkü Roma İmparatorluğu’nun da etkisiyle, Hristiyanlık, Orta çağı sarmıştır ve zaman içerisinde Paganizm ve Yahudiliğe karşı bir galibiyet kazanmıştır.⁴³ Hristiyanlığın bu kadar yayılmasında Roma İmparatorluğu’nun büyük bir etkisi olduğu söylenir. Hristiyanlığın, Roma İmparatorluğu’nda genelleşmesini ise stoacı anlayış ve orada yaşayan Yahudilerin, Yunan geleneklerini sürdürmesi, toplumsal yaşamlarının bu çerçevede oluşması, değişimi kabullenmelerini kolaylaştırmıştır.⁴⁴ Bu sayede, Hristiyanlık, Roma’da yaygın olan inanç ve kültürle birleşmiş, Paganizmin döngüsel yaşam düzenini

⁴¹ M. Foucault, **Hapishanenin Doğuşu**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1992, s. 85-89.

⁴² Yaşar Çabuklu, **Toplumsalın Sınırında Beden**, Kanat Yay., İstanbul 2008, s. 107-108

⁴³ Jacqueline Russ, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, çev. Özcan Doğan, Doğu Batı Yay., İstanbul 2019, s. 85.

⁴⁴ A. Saygılı, **Kutsal Canavar Devlet**, İmaj Yay., Ankara, 2018, s. 273.

Mehmet Ali Ağaoğulları, **Sokratesten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yay., İstanbul, 2019, s. 198.

kırarak, yoksullara, kölelere gelecekte mutlu olacakları düşüncesini aşlamıştır. Bedenin yeniden dirilecek olması ve İsa'nın yansıması olan bütün insanların kurtuluşa ereceği inancıyla, döngüsel ve ölüme yazgılı olan Pagan bakışındaki anlayıştan uzaklaşmıştır.⁴⁵

Pax Romana dönemi sürecinde Hristiyanlık yayılır. 312 yılında ise Konstantin ile birlikte Roma, Kilise'nin tarafına geçmiştir. 392 yılında Paganizm yasaklanır ve Hristiyanlık, Roma'nın resmi dini haline getirilir. 529'da Hristiyan olmayanlar ölüm cezasına çarptırılır ve aynı yıl Platon'un Atina'da ki Akademisi kapatılır. Bir bakıma 529 yılı Hristiyanlığın, Yunan kültürünün üzerine baskın gelişinin yılıdır.⁴⁶ Roma Kilisesi'nin güçlenmesiyle, hiyerarşik örgütlenmenin en üstüne geçer. Hristiyanlık artık yeryüzünde de iktidarını gösterir. Özellikle, Pavlus ile birlikte dünyevi bir iktidara dönüşmüştür. İS 400'de Augustus ile yeryüzü devleti lanetlenir, Yunan'ın mutluluk kaynağı olan devleti, ilk günah nedeniyle ortaya çıkan bir ceza olarak nitelendirilir.⁴⁷

Orta çağ insanı, kendini Tanrı'nın suretinden yaratılmış bir varlık olarak görüyordu. İnsan, Tanrı'nın çocuğu, İsa'nın kardeşidir. Sonuç olarak insanın iki imgesi ortaya çıkar: Birsiz olumsuz olan günahkar insan; diğeri ise, olumlu olan, Tanrı'nın parçası olan insandır. Temel olarak dinsel bir insan modeli vardır.⁴⁸ İnsan, kelam ve etin buluşmasıdır. Ancak farklı beden algıları vardır; azizlerin bedenleri ve günahkârların bedenleri. Günahkârın bedeni hor görülen bedendir. Bu hor görme, insanlara yoldan çıkma tehlikesinin bedenden geleceğini hatırlatmak için yapıldı.⁴⁹ Örneğin, Paganlar için bedensel ıstırap, bir fırsat olarak görülmezdi. Yani ıstırap normal bir şeydi, ders çıkarılabilirdi ancak bedeni hor görmeye veya beden üzerinden

⁴⁵J. Russ, a.g.e., s. 86.

⁴⁶Jostein Gaarder, **Sofi'nin Dünyası**, çev. NORLA, Pan Yay., İstanbul 1996, s. 191-193

⁴⁷A. Saygılı, 2018, s. 276.

⁴⁸J. Russ, 2019, s. 87.

⁴⁹Alan Corbin, **Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanmaya**, çev. Saadet Özen, Alfa Yay., İstanbul 2021, s. 22.

acı edinmeye çabalamazlardı. Hristiyanlıkla birlikte acı yeni bir anlam kazandı. Hristiyanlıkta acıya, hazza karşı duyarsızlaşmak Tanrıya yakınlaştırıcı gibi görülüyordu. Bu sebeple Hristiyanlar yerden uzaklaşmaya çalışıyordu. Onlara göre, Paganların, doğaya olan bağları imana yol açmazdı. Tanrı, yerde değil her yerdeydi. Hristiyan kişi kendini yurtsuz, mekansız bırakarak ilk günahla gerçekleşen cennetten sürülmeyi tekrar canlandırırды.⁵⁰

Günah, insanın cennetten kovulmasıyla başlamıştır. İlk günaha neden olan şeyse ettir. Çünkü arzular, etten çıkar. Ama diğer yönüyle et yani beden kazanılmak istenen ve dinin somut olarak yaşandığı şeydir. Bir yanda insanın tutkularını bastıramadığı günahkâr beden diğer yanda cennetten kovulmadan önceki ahenkli beden vardır. Bedenin simgesel olarak anlamını ortaya koymak için hem toplumun davranışlarına hem de dini makamların öğretilerine bakmak gerekir. Bir bakıma bedene dair simgeler, tasvirlerle ortaya çıkar. Tasvir, çatışmalarla birlikte yürür ve telkin etme gücüne sahiptir. Örneğin, Mesih'in bedeni, Hristiyanlığın merkezindedir. İnsan ilk defa Tanrının suretine bürünmüştür. Günahkârları kurtarmak için benliğini insanların yararına, bedenini ise yine insanların kurtuluşu için zulme teslim etmiştir. Bu düşünceyle, dünyevi yaşamın çileyle iç içe oluşu temellendirilmiştir.⁵¹ Hristiyan anlayışa göre, insanların yaşamaktaki amacı, İsa'nın bedenine katılabilmektir. Bunun için farklı farklı semboller ve ritüeller üretilmiştir. Örneğin kilise ayinindeki ekmek, ekmeğin yenilmesi İsa'nın bedeninden, ışığandan bir parçayı sembolize ediyordu. İnsanları günahlarından arındırarak mistik bedene katılımını sağlıyordu. Farklı bir bakış açısı olarak 15-16. yüzyılda ise vurgulanan İsa'nın eziyet çeken bedeniydi. Bu bakış açısında ise insanlar, İsa'yla bütünleşmek için kendilerini kırbaçlıyorlardı.⁵²

⁵⁰Richard Sennett, **Ten ve Taş**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul 2008, s. 135.

⁵¹A. Corbin, 2021, s. 23-25.

⁵²A. Corbin, a.g.e s. 46-47.

Görüldüğü üzere beden, Mesih'e yaklaşmak için hem bir engel hem de yanında olabilmek için bir imkândır. Beden alt edilebilirse, insan kendini kurban edebilirse Mesih'e ulaşabilirdi. Bu yüzden insanlar kendilerine eziyet ederken bir an bile duraksamıyordu. Beden o kadar değersizdi ki pirelenecek kadar kendi haline bırakılmış bir haldeydi. Sadece bir günah kuyusuydu, pislikten ibaretti. İnsan etine söz geçirebilmek için bedenini disiplin altına almalıydı. Bu amaca da bedenlerine eziyet etmekle ulaşacaklarını düşünüyorlardı. Bu düşünceler oruç ve çile gibi iki uygulamayı ortaya çıkarmıştı. Oruç, beslenmede çilecilik, yemeği kısıtlayarak veya belli bir çeşidi tamamen keserek gerçekleşiyordu. İnsanlar bu tür diyetleri gerçekleştirdiğinde etine karşı koymuş gibi hissediyordu. Bedeni alt etmiş olma hissi de insanı Tanrıya yaklaştırıyordu. Bedene saygı duymak ve ona uyum sağlamak bir zayıflıktı, kötü düşüncelerin kaynağıydı. Bu durumda beden, sürekli baskı altında tutulmalıydı. Terbiyeyi sağlamak için de; hücrede kuru toprakta yatmak, ete batan kıyafetler giymek, gece yarısı kendini kırbaçlamak gibi şeyler yapılıyordu. Ancak bu terbiyelerin insanı ölüme götürmemesine de dikkat ediliyordu. Aksi halde Tanrı'nın eserine zarar verilmiş olurdu. Her ritüelin kendine özgü bir dengesi bulunuyordu.⁵³

Kısacası Mesih'in bedeninde erimek kolay değildir. Benliği yok etme, alçakgönüllülük, vazgeçme ve yoksulluk mistik söylemin kurallarıdır. Örneğin, inananlara göre bedeninde bir hastalığın ortaya çıkması, Tanrı'nın onu seçmesi üzerine olan bir şeydir. Bu acılar kimseye çaktırılmadan yaşanmalıdır. Bu sayede Tanrı'nın güvenine layık olunabilir.⁵⁴ Bedensel azap, Hristiyanlara göre, hem şuan hem de öldükten sonra insanlara yön veren bir noktadır. Hristiyanlık, bedeni hem bu dünyadaki mükâfatın hem de cezanın alanı olarak ele alır. Acı, insanı kurtuluşa ulaştırır. Foucault buna örnek olarak cüzzamlıların verir: 'Cüzzamlı toplumdan ve

⁵³A. Corbin, 2021, s. 57-63.

⁵⁴A. Corbin, a.g.e., s. 82.

kiliseden uzaklaştırılsa da varlığı her zaman Tanrının dışavurumu olur. Çünkü bu Tanrının öfkesini ve iyiliğini sembolize eder.⁵⁵ Cüzzam, işlenen günahların cezasıdır ve ceza çekilince diğer dünyada mükâfatı alınır. ‘Hastalık, günahkâr için şans, selametini riske atan çürümüşlük miyasmasından ruhunu arıtması için bir fırsattır.’ Bu yol aslında kişinin kendine verdiği azabın sonucunda, etin bozguna uğramasının yoludur.⁵⁶

Günahkâr bedeni bir kenara bırakıp, Azizin bedenine gelirse; o bir kutsal kalıntı, öze dönüş nesnesiydi. Aynı zamanda cemaatin sembolüydü. Kutsal beden kalıntıları bir artık değildi, insanları dini açıdan kökenleri aynı şekilde kavramasını sağlayan sembollerdi. Bu semboller sayesinde toplum içinde bağlılık ve uyum yaratılırdı. Bu nedenle kutsal bedenlerin parçalanıp dağıtılmasında bir sakınca yoktu. Çünkü kerameti paylaştıkça çoğalıyordu. Parçaların dağıtılma sebebi zaten kutsallığı, insanlara aktarmak ve bağ oluşturmaktı. Zaman içerisinde bu mesele ticari hale gelmeye başladı.⁵⁷ Calvin ise bu durumu putperestlik olarak niteledi. Söylemleriyle bu kültün değerini düşürdü ve aynı zamanda Protestan beden anlayışının temellerini attı. Ayrıca Calvin, pasif teslimiyet halini de eleştirmiştir. Kimin Tanrı tarafından kurtarılacağı bellidir, bu düşünceyi inkâr etmez. Çünkü Tanrı zamanın dışında bir varlıktı, onun gözünde her şey belliydi. Ancak insan zamana bağlı yaşıyordu ve yaşadığı süreç boyunca kurtuluşa ermek için çalışmalıydı.⁵⁸ Ona göre, çalışmak, üretmek yaratılışın güzelliğini ortaya çıkaran şeydi. Yani insan, çalışarak Tanrı’yı yüceltmiş olur. Calvin ile birlikte birey, kilisenin önüne geçer. İnsanlar Tanrı’yı yüceltmek için çalışır ve eyleme geçen birey kendini değerli kılar. Dünyada yaptığımız eylemlerle, kendimize bir dünya inşa ederiz.⁵⁹ Kişilerden ayrı bir insan

⁵⁵M. Foucault, **Deliliğin Tarihi**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay., Ankara 2006, s. 27.

⁵⁶A. Corbin, a.g.e., s. 48.

⁵⁷A. Corbin, a.g.e., s. 97-105.

⁵⁸M. Ağaoğulları, 2019, s. 311.

⁵⁹J. Russ, 2019, s. 135.

olarak bağımsız, iradesi olan birey Kalvinist reformla ortaya çıkar. Kalvinist ahlakta, insan çalışan varlık olarak da görülür. İbadet ve çalışmak artık çok boyutludur, Tanrı'nın verdiği iradeyi kullanarak, yaratılışın güzelliğini ortaya çıkarmak için çalışırız. Kazandıklarımızı savurmak yerine daha fazla çalışmak, daha fazla sermaye için kullanırız.⁶⁰ Bu düşüncelerle, artık somut beden ve yaşanan dünya üzerine uğraşılması gereken varoluşlar haline gelmiştir.

Hristiyanlık, bireyin kurtuluşu üzerine odaklanmasından dolayı bireye yeni değerler kazandırdı. Burada iki kez yaşanan bir beden vardır: bireyin kendine ait bedeni ve soyunun ortak büyük bedeni.⁶¹ Süreç içerisinde kilise, yaşananlarla, fikir akımlarıyla kendini değiştirmek zorunda kaldı ancak bilimi savuşturmakta zorlanıyordu. Yeni bir kültür oluşmaya başlıyordu. Bu kültür de kiliseden bir parça taşıyordu.

1.2.2. Pastoral İktidar

Hristiyanlığın beden anlayışı, bir perspektif olarak pastoral iktidarın bedene bakışı üzerinden de açıklanabilir. Hristiyanlık, pastoral iktidarı, gücünü bedenler üzerinde gerçekleştirmek için kullanmıştır. Sürünün üzerinde çobanın gözetleyici iktidarını ifade eder.⁶² Pastoral iktidar fikri, Antik Doğu toplumlarında (Mısır, Asur, Filistin) olan, ilahi bir varlık, kral ya da lider olarak görülen bir çoban ve peşinden gelen bir koyun sürüsünü içerir. Örneğin firavun, mısırlı bir çobandır; insanların çobanı terimi, Babil Monarkı'nın ünvanlarından biriydi. Aynı zaman da Tanrı'da insanları beslemek, otlatmak açısından bir çobandı.⁶³

⁶⁰J. Russ, 2019, s. 137.

⁶¹J. Russ, a.g.e. s. 126.

⁶²A. Saygılı, **Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme**, AÜHFED, Y. 2015, s. 324-340.

⁶³M. Foucault, **Özne ve İktidar**, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul 2014, s. 28-29.

Pastoral iktidar da, kral, Tanrı, şef gibi kavramlar yerine çoban –pastör- kavramı vardır. Örneğin Antik Doğu toplumlarında kral, halkın çobanı olarak gösterilir. Bir Mısır ilahisinde: ‘Bütün insanlar uyurken ayakta kalan Ulu Ra, sen ki sürün için iyi olanı ararsın...’ Yani Tanrı, insanların çobanı konumundadır. Bu durumda Tanrı, insanların çobanıysa ve kral da insanların çobanıysa, kral aslında Tanrı’nın sürüsünü emanet ettiği ast çoban konumundadır. Eninde sonunda Tanrı’ya bir dönüş vardır. Kral, Tanrı ile sürü arasındaki ilişkinin pastoral yapısı içindedir. Asur ilahisinde bu durumu açıkça görebiliriz: ‘Ey Tanrı’nın çobanlığına katılan gösterişli dost, sen ki ülkeyi geçindiren ve besleyensin, ey bolluğun çobanı.’⁶⁴

Pastoral ilişki Tanrı’nın aslında yarattığı insanlarla olan ilişkisidir. Tanrı’nın halk üzerinde uyguladığı iktidardır. Tam da bu noktada Yunanlardan ayrılır. Güdülme düşüncesi, Antik Yunan’da yoktur. Yunanlarda, Tanrı şehri kurar veya nerede kurulacağını belirterek kurulmasına yardımcı olur, Tanrı’ya danışılır, Tanrı kızar, barışır ama asla gütmez. Pastoral iktidarda, iktidar, sürü üzerinde uygulanır yani mekâna bağımlı değildir. Yunan Tanrıları ise yere bağlıdır, surlara bağlıdır, bu mekânlarda ayrıcalıklı bir yeri vardır. İbrani Tanrısı ise insanlar hareket ettiğinde ortaya çıkar. Mezmurlar, 68, 8: ‘Ey Tanrı, sen ki halkının başında yola düşersin’ denir. Yani pastoral iktidar, hareketli bir sürü üzerinde uygulanır.⁶⁵

Pastoral iktidar, hayırseverliğiyle tanımlanır. Amacı, sürüsünü selamete erdirmektir. Selamet ise öncelikle, temel ihtiyaçların karşılanmasıyla sağlanır. Yani yemek, otlama alanı gibi. Çoban, sürüsünün beslendiğinden emin olmalıdır. Yaralılarını tedavi etmelidir. Çoban, kendini sürüsüne adar. Çobanı tanımlayacak olursak: Çoban göz kulak olandır. Sürekli sürüsünü gözetendir. Tıpkı Ra’nın insanlar uyurken gözleri açık olan, sürüsü için iyiyi arayan olması gibi. Çoban, kendisini tam

⁶⁴M. Foucault, **Güvenlik, Toprak, Nüfus**, çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2013, s. 110-111.

⁶⁵M. Foucault, 2013, s. 112-113.

anlamıyla sürüsü için feda edendir. Diğer yandan ise, çobanın sürüyü iyi güdebilmesi için hiçbir koyunun elinden kaçmaması gerekir. Bir bakıma gözetirken, kontrol eder. Her birine ayrı özen gösterir. Yani sürüsünün tamamı için her şeyi yaparken her biri için de her şeyi yapar. Çobanın gözünün, *-omnes et singulatim-* her bireyin ve herkesin üstünde olmasıdır.⁶⁶ Özetle, Pastoral iktidar, çobanın sürüsüne uyguladığı iktidardır. Çoban, iktidarını sürüsünün selameti için kullanır ve bunu sağlarken her bir koyunla bire bir ilgilenir. Çünkü birey vicdani muhasebe yapabilir ve bu yüzden bireyselleşmiş bir muamele görür.⁶⁷

Çoban iktidarını, toprak parçası üzerinde değil, sürü üzerinden uygular. Yani temel özelliği çoban-Tanrının sürüsüyle kurduğu ilişkidir. Onları bir araya toplar, önderlik eder aksi halde bireyler dağınık durumdadır. Yani çoban, sürünün varlığının nedenidir. Sürüsünü her daim korur ve bireyselleştirilmiş bir şefkat, ilgi gösterir. Çoban, kendisini sürüye adar, herkes uyuduğunda o, sürünün selametini sağlamak için uyanık kalır. Bunun iki işlevi vardır; hem onlar için çalışmak ve kendini adamak hem de gözetlemektir.⁶⁸ Bu gözetleme, hem topluca hem tek tek, bütün davranışları tanımlamaya yarar.⁶⁹ Çoban metaforu aslında bize, koyunların çoban olmadan yaşayamayacağını anlatır. Tıpkı Kilise olmadan selamete ulaşamayacağı gibi.

Yunan ve Roma düşüncesine uzak olan Pastoral iktidar fikri, Batıya Hristiyan Kilisesi tarafından dahil edilir. Hristiyan Kilisesi, Pastoral iktidarı, kurumlar ve araçlarla yerleştirir ve aynı zamanda değiştirir. Bir bakıma batılı insan, binlerce yıl boyunca kendisini koyunlar arasında bir koyun olarak görmeyi öğrenmiş ve selameti birinden beklemiştir.⁷⁰ Foucault'ya göre, Katolik Kilisesi, pastoral iktidarı Roma İmparatorluğu içinde kurumlaştırmıştır. Yani Doğu'dan gelen bu yönetim şekli,

⁶⁶M. Foucault, 2013, s. 114-116

⁶⁷A. Saygılı, 2018, s. 221-222

⁶⁸M. Foucault, 2014, s. 29-31.

⁶⁹A. Saygılı, 2018, s. 224

⁷⁰M. Foucault, a.g.e. , s. 117

Batı'ya egemen olmuştur. Kilise, insanların selameti için gündelik hayatını düzenleyen bir yönetim aracıdır. Aslında, Orta çağdaki pastorallik, tutumları yönlendirme tekniğidir.⁷¹

Batılı insan için, pastoral iktidarın altında yaşamak ilk olarak; bir pastör varlığını içerir ve pastör herkesin iyiliğini sağlamak zorundadır. Hristiyan toplumlarında bu aynı zamanda tercihen olmasa da kişisel bir iştir. Yani kimse ben selameti istemiyorum diyemez. Aksi halde selamet için çabalamayan insan bu dünyada cezalandırılmaya başlar. Burada söz konusu olan zorunlu bir selamettir. Papazın iktidarını oluşturan da sürüsünü selamete ulaştırmada sınırsız bir otoritesinin olmasıdır.⁷²

İkinci olarak, herkes selameti kendi için arasa da bunu kendi başına değil bir otoritenin altında yapar. Yani çobanın güdümü altında alınan kararlar vardır. Bu kararlara hiçbir şekilde hayır denmez. Bu durumda papaz-pastör tarafından bireylerin her davranışı belirlenebilir hale gelir. Çünkü bireyi oluşturan da kendisidir.⁷³ İnsanlar, selameti için her şeye zorlanabilir ve sürekli gözetim, denetime maruz kalır.

Üçüncü olarak; Antik Yunan ve Roma'ya baktığımızda mutlak itaat düşüncesi hiçbir zaman olmamıştır. Örneğin Yunan gidip, bir hekime, filozofa kendini açtığında bunu kendi düşünerek, kendi iradesiyle bir sonuca varmak için yapar. Yani birisinin emirlerine itaat yoktur. Amaç kendine hâkim olmaktır. Ancak Hristiyan itaatinde erek yoktur. Sadece itaat edilir. Amaç istençlerini, benliğini yok etmektir. Antik Yunan'da apatheia kavramı, bilen birinin kılavuzluğuna pathenin yani tutkunun olmadığı apatheiaya ulaşmak için girilirdi. Ancak burada apatheiyaya ulaşmak kişinin iradesi ve hareketleriyle gerçekleşirdi. Zaten hedeflenen insanın, kendi kendine hakimiyetidir. Benliğini yok etmek veya itaat değildir. Apatheia kelimesi, Hristiyanlıkta tamamen

⁷¹M. Foucault, 2013, s. 27

⁷²M. Foucault, 2011, s. 228

⁷³M. Foucault, 2011, s. 228

anlam değiştirir. Yani sadece hazlardan, bedensel tutkulardan uzaklaşmak değil, kendinden vazgeçişi ifade eder. Tutkunun yokluğu ve s¼rekli kendinden vazgeçen bir istence d¼n¼ř¼r.⁷⁴ Pastorallik, bize bireyin bireye tabi olma pratiğini g¼sterir. Koyun, past¼rle olan ilişkisini tabiyet olarak yaşamalıdır. Past¼r de çobanlık g¼revini bir tabiyet, adanmışlık olarak yaşamalıdır.

Çobanın, eğitim verme g¼revi vardır. Ancak herkese aynı eğitimi vermez, herkese kendi yaşantıları doğrultusunda ders verir. G¼ndelik yaşam ise kapsanır ve g¼zetlenir. Bu g¼zetleme sayesinde past¼r, s¼r¼s¼n¼n davranışlarına dair bilgi sahibi olur.⁷⁵ Hristiyanlıkta, past¼r hakikati oğretir ve kabullenilmesine zorlar. Hristiyan pastoralliğinde olan bu g¼zetim ve davranış değerlendirmesi aslında bir iktidar tekniği geliştirir. Bu teknikler, past¼r¼n iktidarı uygulanmasını sağlayan hakikati ortaya çıkarır. Hristiyanlığın özg¼nl¼ę¼n¼ oluşturan da selamet değil, itaatın ve hakikatlerin üretimindeki bu yeni ilişkilerdir.⁷⁶ Hristiyan pastoralliği ile yeni bir iktidar biçimi ortaya çıkar. Buradaki bireyselleştirme, selamet, yasa ve hakikatle ilgili konular üzerinden anlaşılabilir. Bu bireyselleştirme üç biçimde tanımlanabilir:

İlk olarak, yaptığı iyi şeyler ve k¼t¼ şeylerin analiziyle bir belirlenme şeklinde; ikinci olarak, bireyin hiyerarşik konumu değil, tabiiyetiyle yapılıır. Yani benliğini ne kadar dışlayabildiğiyle, ne kadar tabi kılındığıyla yapılıır; üç¼nc¼ olarak, dışsal değil içten gelen bir hakikat üretimiyle yapılıır.⁷⁷ Pastorallik, Foucault'nun y¼netimsellik dediği, 16. y¼zyılda oluşacak olan iktidar biçiminin önc¼l¼d¼r. Pastorallik bir bakıma modern öznenin inşa s¼recinin temelidir.⁷⁸

Pastoralliğin gerçek tarihi, insanları y¼netme kalıbı olarak ortaya çıkışı aslında Hristiyanlıkla birlikte başlamaktadır. Pastorallik, dini bir cemaatin kilise

⁷⁴M. Foucault, 2013, s. 159

⁷⁵M. Foucault, a.g.e., s. 161

⁷⁶M. Foucault, a.g.e., s. 164

⁷⁷M. Foucault, a.g.e., s. 164

⁷⁸M. Foucault, a.g.e., s. 165

etrafında örgütlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Kilise, insanları selamete ulaştırma söylemiyle, insanların hayatını yönetmeye çalışan bir kurumdur.⁷⁹ Hikâyenin başına dönersek, Antik Yunan'ın mutluluk kaynağı olarak gördüğü devlet, Hristiyanlıkta, kötülüğün kaynağı olan yeryüzü devletinin yerini almıştır. Çünkü, İnsan, ilk günahı işlemiş ve cennetten düşmüştür. Tanrıdan kopan insan bir kaosun ortasındadır. Yönetici olan Tanrı'dan artık uzaklaşıldığı için burada bir devlet kurulması, yöneticinin olması artık zorunludur.⁸⁰

Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan kilise ise bu şeytan işi devletten kurtuluşu sağlamaya çalışan bir kurum olarak karşımıza çıkar. İnsan ilk günahı işlememiş olsaydı, bunların hiçbiri yaşanmazdı, yeryüzü devleti kurulmazdı. Bu kurguda kilise, şeytan işi devletin, günah işlemesini önlemek için her türlü fedakârlığı yapmaya çalışan çoban figürüne dönüşür. Sürünün günahları, çobanın hanesine yazılır. Sorumluluk, itaat, bilgi, hayat/ölüm üzerinde bir iktidar, Hristiyanlığın pastoral iktidarındır.⁸¹

Artık sürünün her günahı, çobanın da günahıdır. Günah dediğimiz şey, insanın kötü arzularına uyup, Tanrı'nın istemediği, yapmamamız gerektiğini söylediği ancak yaptığımız şeylerdir. İnsanlar bu günahların affı için kiliseye başvurur. Bu merasim aslında kilisenin iktidarını tescillemesidir. Günah çıkarma merasimi aslında, sürünün hayatına hâkim olmaktır. Hristiyan pastorallığında, koyunlar ve papazın arasında itirafçı bir ilişki biçimi vardır. Günah çıkarma da bunun bir parçasıdır. Bu bilgi sürünün ötesinde her bir birey üzerinde hâkimiyet verir. Hristiyan pastorallığı, sorumlulukla birlikte, bilgiyi elde tutmayı içerir. Günah çıkarmaya ek olarak sürekli bir itaati gerektirir.⁸²

⁷⁹M. Foucault, 2013, s. 132

⁸⁰A. Saygılı, 2018, s. 276

⁸¹A. Saygılı, a.g.e., s. 277

⁸²A. Saygılı, a.g.e., s. 279-282

İlk günaha da, pastoral temalarla karşılaşırız. İlk günaha neden olan şey iyilik-kötülük bilme ağacının meyvesinin yenmesidir. Anlatılana göre Tanrı, evreni yarattıktan sonra, topraklardan birine can vermeye karar verdi ve onu cennetine koydu. Tek başına sıkılmaması için de onun kaburga kemiğinden Havva'yı yarattı. Cenneteki her şeyi onlara verdi tek bir şartı vardı, bilgi ağacına dokunmamaları. Havva ise şeytana aldandı ve meyveyi yedi. Bunun üzerinde Adem de meyveden yedi ve günaha ortak oldu. Böylece ilk günah işlendi.⁸³ Adem ve Havva'nın günahı, doğan her insana geçmiştir. Yani her insan doğuştan günahkar haline gelmiştir. Adem'in cennetten kovulmasıyla insan dünya hayatına mahkum olur. Oysaki Tanrı tek bir şey istemişti ağaca dokunmamalarını. Çünkü bu meyve yendiğinde insan, iyilik ve kötülük bilen hale gelmişti. Bir bakıma insan Tanrılaşmıştı. Artık cennette kalamazlardı. Yeryüzünün hakimi olan şeytan ise onları dünyada asla rahat bırakmayacaktı. Şeytan, yeryüzündeki her devlete kendini dahil etmeye çalışacaktı. Ancak onu engelleyenler olacaktı: Tanrıya iman edenler, yani Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan kilise ise kutsal devleti kuracaktı.⁸⁴ Augustinus'un düşüncesindeki ikili devlet, Tanrı devleti ile Yeryüzü Devleti ayrımı Hristiyanlık tarihine hakim olacak, modern devlet ortaya çıktığında dahi kilise etkisini sürdürecekti sadece beden üzerindeki hakimiyeti yeni araç ve tekniklerle sağlanacaktı.

Hristiyan Pastorallığında İsa, İsrail'in dağılık koyunlarını ağıla sokmaya çalışan çobandır. Aynı zamanda ilk günahın bedelini sürüsü için ödeyen kişidir. Pavlus öncesine kadar, İsa'nın yeryüzündeki devletle alakası yoktur. Bu dünya ile ilgilenmediğini belli eder ve otoritesinin kaynağında Tanrı'nın olduğunu söyler. İsa'nın bu tutumu karşısında, Hristiyanlığın kurucusu ve yayıcısı olarak görülen Pavlus, yeryüzü devletiyle ilgilenmeye başlar. Roma İmparatorluğunun çözülme

⁸³A. Saygılı, 2018, s. 284

⁸⁴A. Saygılı, a.g.e., s. 287-289

zamanına denk gelen Pavlus, Yahudiliğin geleneklerini reddetmek ve tersini yapmakla işe başlar. Örneğin Yahudiler için önemli olan sünneti ortadan kaldırır, domuz etini serbest bırakır. Kadınları bir şekilde dine dahil eder ancak ilk günaha olan paylarını da unutturmaz.⁸⁵

Pavlus, siyasal iradenin kaynağını Tanrı olarak kabul etmekle birlikte, siyasal düzenin de kurucusunu Tanrı olarak kabul etmiş, bu durumda siyasal otoriteye karşı gelmeyi Tanrı'ya karşı geliş olarak tanımlamıştır. Yani yeryüzü iktidarının elinde tuttuğu kılıç Tanrısalıdır. 1.Petrus'ta Krala yani Roma imparatorluğuna, Tanrı adına itaat edilir. Yani pastoral iktidar yine kendini gösterir. Yeryüzüne itaat koşulsuz bir itaattir. Çekilen acılar bile Tanrı adına çekilmelidir. Bu Tanrıyı hoşnut eder. İktidarın kaynağı olan Tanrı olduğu için en büyük çobandan kaynaklanan siyasal düzene itaat şarttır.⁸⁶ Hristiyan anlayışında, siyasal düzen Tanrısalıdır ve siyasal düzenin güvenceye alınması için kılıca ihtiyaç vardır. Çünkü insan ilk günahı işleyendir ve güvenilmezdir.

Hristiyan Pastorallığını, bireyin her zaman güvenilmez olduğunu ve baştan çıkarılma potansiyeli olduğunu vurgular. Bu söylemleriyle bireyi günahattan uzak tutmak için bedeni ve cinselliği yoluyla kontrol eder. Görece ılımlı bir yaklaşım içindedir: mutlak kötülük olarak kavramayan ancak her türlü cinsel zevki, ilişkiyi kısıtlayıcı düşünceleri vardır. Bu ahlak hiç iç hem dış bilgiye dayanıyordu. Yani insanın zayıflıkları üzerinden günaha girmesi bu yüzden teni üzerinde sürekli kontrol halinde olması gibi bir bilinç oluşturuyordu. Ten, bedenin özneliğidir, Hristiyanlıkta ise ten bu özneliğin içine kapatılmış cinsellikdir.⁸⁷ Burada olan, yasak ve ret değil, insanların kendileri üzerine bir kontrol mekanizması geliştirilmesidir. Yani bireylerin

⁸⁵A. Saygılı, 2018, s. 291-293

⁸⁶A. Saygılı, a.g.e., s. 294-295

⁸⁷M. Foucault, 2011, s. 231-232

içine iktidarın bilgi mekanizması yerleştirilerek, kendi aklıyla kendini kontrol etmeye başlaması sağlanır.

İktidar, cinselliği düzene sokmak için bazı teknikler uygular. Örneğin, evlenmek, tek eşlilik, nefsini köreltmek gibi. Amaç otokontrolü sağlamak ve insanları günahkârlıktan uzaklaştırmaktır. Orta çağın sonlarına doğru insanları selamete ulaştırma uygulamaları, bireylerin yaşantılarını denetim altına almaya dönüşür. Gündelik yaşamı kontrol eden politikalar gittikçe artar. Yani Hristiyanlığa dayanarak, toplum yeniden biçimlendirilir. Örneğin evlilik, kadının, erkeğin tahakkümü altına girdiği bir ilişki biçimine dönüşür. Çünkü kadın, ilk günahın başlatıcısıdır. Evlilik, pastoral teknikleri yansıtır. Pastoral iktidarın uygulayıcılığı evlilik içerisinde papazdan erkeğe geçer. Erkek, karısından istediği gibi faydalanıp meyve alabilir.⁸⁸ İktidar, seks için bile uygun pozisyonu belirlemiştir.⁸⁹ Kendi belirlediği normların dışına çıkanlar ise ‘sapkın, günahkâr’ olarak nitelemişti ve sapkınlık söylemini gün geçtikçe çeşitlendirmekteydi. Beden giderek cinsel etkinlikte birlikte anılır ve cinsel eyleme indirgenen, müdahale edilebilen bir hale gelir. Kilisenin ortaya koyduğu mekanizmalar ‘normalleşmiş’ bireylerin oluşturduğu bir toplum istemekteydi.

Beden, her zaman iktidarın yönetimi altındadır. Sadece dönemlere göre iktidarın biçimi, araçları ve bedeninin tanımı değişir. 16-17. yüzyıla geldiğimizde Kartezyen düşünce ortaya çıkar. Burada ise laikleşmiş bir pastoral iktidar ve yeni bir beden tanımı görürüz. Bu dönüşümü kavrayabilmek için ilk önce Kartezyen düşünceyi anlamamız gerekir.

⁸⁸ Georges Duby, **Erkek Orta çağ ve Aşka Dair Diğer Denemeler**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yay., İstanbul 1991, s. 48

⁸⁹ Reay Tannahill, **Tarihte Cinsellik**, çev. Sinem Gül, Dost Kitabevi Yay., Ankara 2003, s. 139

1.2.3. Kartezyen Düşünce ve Beden

Kartezyen düşünce, Rönesans'ın düşüncelerinin sonu ve Aydınlanmanın başıdır. 'Özne' olarak anlam kazanan insanın, öz ve buna bağlı olarak doğasını, aklını –ruhunu- araştırması ve devamı olarak da kesin bilgiye ulaşma yolunda bilimsel metotları kullanarak ilerlemesini içerir. Yani Orta çağda benimsenen belirlenmiş evren tasavvurundan çıkılarak, akıl aracılığıyla bilimsel metotlara yöneldiğini çıkarabiliriz. Artık doğa, beden ölçülebilir olacaktır; ölçülebilen her şey de metotla çözülebilecektir.⁹⁰

Kartezyen düşüncede, akıl(ruh)- beden ikiliği üzerinden işler. İnsan bu karşıtlık üzerinden ele alınır ve çevresiyle olan ilişkisi yine bu karşıtlık üzerinden değerlendirilir. 17. yüzyıldan itibaren, beden bilimin nesnesi haline gelir. Yani artık beden tüm özellikleri bilim tarafından analiz edilebilir, tanımlanabilir ve sınıflandırılabilir. Aynı zamanda insanı doğanın efendisi haline getiren bir söylem bütünü ortaya çıkartır. Rönesansla birlikte, doğa matematikleşirken; insan da akıl sayesinde doğanın efendisi haline gelir. Çünkü matematik, akılla çözümlenebilir. Bu düşüncelerin temeli ise Galilei, Descartes ve Newton tarafından atılmıştır.⁹¹

Galilei, doğal olguları matematiksel yasalarla ifade ederek, niteliksel yani insanı bakış açısını devre dışı bırakır. Yani modern evren tasavvurunu ortaya çıkarır. Galilei, kaleme aldığı 2.Saggiatore'de doğanın matematik diliyle yazıldığını söyler. Özetle, felsefe evrende yazılıdır. Ancak bu kitabı –evreni- anlayabilmemiz için kitabın dilini, harflerini anlamamız gerekir. Bu kitap, matematiğin dilinde yazılmıştır. Bu durumda matematiğin araçları olmadan bu kitabı anlamamız mümkün değildir.

⁹⁰Çiğdem Yıldızdöken, **Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol**, Mavi Atlas, 2017, C. 5, s. 44-68

⁹¹J. Russ, 2019, s. 168

Aksi halde karanlık bir labirentin içinde dolanır dururuz. Galilei'nin oluşturduğu dünya, araştırmacı ve açıklayıcıdır.⁹²

Ona göre teori, olgulardan önce gelir ve biz bunları zihnimize buluruz. Tıpkı Platon'un ifade ettiği gibi zihnimizin içinde mevcuttur. Newton ile birlikte de sonsuzluk, sonsuz evren düşünceleri yerleşmeye başlar. Bacon gerçek bilgiye ulaşmak için deneysel metodu öne çıkarır.⁹³ Deneysel metodu kullanacak olan varlık ise akıllı olan varlıktır. Yani insandır. İnsan, deneysel metodu kullanabilen varlık olarak; hem doğaya hükmeder hem de kendisini geliştirir. Artık her şey aklın algıladığı düzeyde varlığını sürdürür. Bacon'ın düşünceleri, Descartes ile hakim bir nitelik kazanır.⁹⁴

Descartes, yeni bir akıl inşa eder. Copernicus ve Galilei'nin başlattığı devrimi yönetir. Descartes ile akıl, metot ve düzen kavramları netlik kazanır.⁹⁵ Descartes'in 'Düşünüyorum, öyleyse varım' sözü gerçeğe ancak akılla ulaşılabileceğini ve akıl tarafından idrak edildiğinde var olacağını ifade eder. Descartes'in sözleriyle:

'...kim olduğuma baktım ve gördüm ki, bir bedenim olmadığını ve içinde bulunduğum bir dünya ya da bir yer olmadığını hayal edebildiğim halde, ben hiçbir şekilde kendimin var olmadığını hayal edemiyordum. Ters olarak, geri kalan her şeyin yanlış olduğunu hayal etmem, herhangi bir şey düşünmem bile açıkça benim var olduğumu kanıtlıyordu. Bir anlık bile düşünmekten vazgeçmiş olsaydım, o sırada bedenim, dünya ve şimdiye kadar gerçek olduğunu hayal ettiğim her şey yine var olduğu halde, o süre zarfında beni var olmak zorunda olduğuma inandıracak hiçbir nedenim olmayacaktı. İşte buradan anladım ki ben bütün doğası ya da özü sadece düşünmekten ibaret olan ve var olmak için ne bir mekana ne bir maddi şeye ne de bir bedene ihtiyaç duyan bir şeyim, yani bir tözüm. Beni ben yapan yalnızca zihnim, beden olmasa bile o şimdi neyse var olmayı sürdürebilir.'⁹⁶

Madde yani beden, tanımlanabilir bir konumu olan ve yer kaplayan şeydir.

Dünyanın bir parçasıdır, *res extansa*'dır. Akıl ise düşünen şeydir, *res cognitas*'dır.

Yani beden sadece hareket eden bir makine haline gelmiştir.⁹⁷ Bu düşüncenin

⁹²J. Russ, 2019, s. 169

⁹³J. Russ, a.g.e., s. 170-172

⁹⁴J. Russ, a.g.e., s. 174

⁹⁵J. Russ, a.g.e., s. 175

⁹⁶Reene Descartes, **Yöntem Üzerine Konuşma**, çev. Çiğdem Dürüşken, Alfa Yay., İstanbul 2015, s.

71

⁹⁷Ç. Yıldızdöken, 2017, s. 56

getirdiği bir sonuç olarak insan, tüm doğa ve yaşam formlarının, insanın hedeflerine ulaşması için bir araç olduğu çıkarımını yapar. Bu bağlamda ruh-beden ayrımı tartışması Descartes'ın ele aldığı Kartezyen perspektiften bakıldığında beden, bir araçtır ve Tanrı tarafından biçimlendirilmiştir. İnsan, belli bir yerden enerji alan mekanik parçalardan oluşur.

Descartes, bize doğru denilen, doğru kabul ettiğimiz her şeyden şüphelenerek işe başlar. şüphe, Kartezyen düşüncenin temelidir. şüphe yöntemi, bildiğimiz her şeyi reddetmek demek değildir, sadece kr krne inanmaktan kaçınmaktır. İnsanı, şüphe aracılığıyla doğruya götürecek olan eylem ise cogito yani düşünmedir. Descartes, özneyi, düşünce sayesinde etken varlık haline getirir. İnsanın birbirine indirgenemeyen iki niteliği vardır: düşünmek ve yer kaplamak. Bu iki tz birbirine indirgenemeyen ancak birlikte olan varlıklardır.

Bedenin işi yer kaplamak, ruhun işi ise düşünmektir. Skolastik anlayışın aksine Descartes, bedeni, ruhun-aklın gücüyle yenilmesi gereken şey olarak tanımlar. Ona göre bilgi, ruhun eseridir.⁹⁸ Descartes'ın sorgulamaları, antroposentrik bir sistemin oluşmasına katkı sağlamıştır. Yani hakikat artık sadece Tanrı ve onun yeryüzündeki yansıması olan kilise tarafından gelen dışsal otoriteye dayanmaktan çıkıp, bireyin düşüncelerine dayanmaya başlamıştır. İnsanlar artık kendi yasalarını oluşturacaktır, modern çağa geçecektir. Bu sayede Descartes, düzen kavramını zihinsel etkinliklere bağlayacaktır. Yani düzen, metotla bütünleşecektir. Metot, işlenmesi gereken kavramların düzene koyulmasına dayanır. En basitten yola çıkarak, diğer bilgilere ulaşırsak, metodu doğru kullanmış oluruz. Düşünmek, kartezyen teorisinin ilk ilkesidir. Merkezinde de insan yani 'düşünen özne' vardır. Cogito, bilginin temeli ve özneyi oluşturan şeydir. Düşünme eylemi, düşünen ben

⁹⁸. Yıldızdöken, 2017, s. 56-57.

üzerinden alındığında, merkezinde *ego cognitas* bulunur. Yani bilen özne, düşünüyorum, yani kendini düşünen saf düşünceye denk gelir.⁹⁹

Ego cogito'nun kendisinin maddi bir yönü olsa da nesne haline gelemmez. Çünkü gerçek özne odur ve kendisini nesne yerine koyamaz. Ancak akli olmadığını varsaydığı her şeyi nesne haline getirir. Bu durumda nesne haline gelemeyen tek şey akıldır. Descartes, daha ileri giderek bedeni de düşünceden ayırıştırıp nesneye indirgemıştır. Artık beden de ölçülebilen bir nesnedir.¹⁰⁰ Yani bilim ona ne değer veriyorsa beden o olarak tanımlanmıştır. Descartes'ın 'varım' önermesi aslında bizi bu gerçekliğe götürür yani akıl tarafından algılandığın kadar gerçeksindir. Kısacası beden, Tanrı'nın biçimlendirdiği bir araçtır. Kartezyen düşünce de bu bedeni düalizmi ile akıldan kopartır. Bu sayede beden, üzerinde çeşitli süreçlerin işlediği bir nesne haline gelmiştir. Bir bakıma, beden esaretinden bir şey kaybetmemiştir.¹⁰¹

Modern doğa düşüncesi de bu bağlamda şekillenir. Böylelikle doğanın niteliği değişir. Doğanın genel geçer gücü gittikçe ortadan kalkar. Kartezyen düşüncenin getirdiği bilim anlayışıyla doğa, fizik yasalarıyla işleyen maddi bir yapıya indirgenir. İlahi doğa tanımı artık bitmiştir. Devasa bir makineye indirgenen doğadan yararlanmak ve efendisi olmak gerekir. Bu düşünce Avrupa'da 1620-1630 arasında çıkar. Artık üretme ve icat etme değerlidir ve bilimin modeli haline gelir.¹⁰² Descartes, moderniteyle ilgili paradigmasını bilginin merkezine yerleştirir. Bilgi edilgen hale gelir ve bilginin kendisi olan insan artık doğanın hakimidir. Soncunda insan, doğayı edilgen hale getirme çabası içine girer. Normalde doğa hâkimiyeti Tanrı'ya mahsustu ancak Descartes bunu insana taşıdı. Ancak doğanın

⁹⁹J. Russ, 2019, s. 180-181.

¹⁰⁰J. Russ, a.g.e., s. 184.

¹⁰¹A.Saygılı, 2015, s. 326

¹⁰²J. Russ, a.g.e., s. 185

nesneleşmesiyle birlikte beden de nesneleşmiş oldu ve bu düşünceler de Aydınlanma ve 19-20. yüzyıl düşüncelerinin temelinde yer aldı.¹⁰³

Özetle, Pastoral İktidarın, bedeni edilgenleştirme çabası Aydınlanma ile laikleşerek devam etmiştir. Modern devletin özünde, tıpkı eski iktidarlarda olduğu gibi bireyselleştiren ve bütünselleştiren teknikler vardır. Tek farkı bu sefer akıl ve bilim başlığı altında iktidarını uygulamasıdır. Buna örnek olarak, varlığın ancak akıl tarafından algılandığında gerçek olduğunun kabul edilmesi verilebilir. Descartes'in düşünceleriyle birlikte beden, bir araçtır olarak görülmüştür ve akıldan ayrıştırılmıştır. Artık doğa gibi o da üzerinde deneylerin yapıldığı, söylemlerin üretildiği, etiketlendiği bir nesne haline gelmiştir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken şey, Modern devletin temel işlevi, üretim güçlerini koruyup geliştirirken aynı zamanda bedenleri nasıl ürettiği ve nasıl yeniden ürettiğidir.¹⁰⁴

1.2.4. Aydınlanma Dönemi ve Beden

Aydınlanma, 18 yüzyılda Amerika ve Avrupa'nın her tarafında etkili olan, İngiliz Devrimi ile başlayıp, Fransız Devrimi ile bitirilen bir harekettir. Aydınlanma düşüncesi, insanı mitlerin ve hurafelerin etkisi altındaki yaşamdan uzaklaştırıp, bu dönemi temsil eden Ancient Regime aksine, akıllı, düşünceyi, politikayı öne çıkaran, özgürleştirici olduğu düşünülen yeni düzene yani aklın düzenine sokmayı amaçlar. Bu durumda her şey akla dayanan ve akılla somutlaşan ilkelere yaslanmalıdır.¹⁰⁵ Aydınlanma düşüncesi, beden ve akıllı birbirinden ayırır. Bu bir bakıma kiliseye olan tepkidir. Çünkü beden uzun süredir kilisenin altında tutsak edilmiştir. Beden, tutsak edilebilen şeyse, tutsak edilemeyecek olan bir şey gerekiyordu; o da akıldır.

¹⁰³J. Russ, 2019, s. 188

¹⁰⁴A. Saygılı, 2015, s. 329

¹⁰⁵Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Felsefesi**, Ağaç Yay., İstanbul 1993, s. 11

Aydınlanmada akıl her şeydir; evrenin anlaşılması, dünyanın kurgulanması, yaşamın düzenlenmesi ve insanın kendini anlayabilmesi, anlamlandırabilmesi, üretmesi hepsi akılla olur. Doğal olarak aklın eleştirisini yapacak olan da böyle bir durumda akıldır. Kartezyen düşünce ile başlayan, her şeyin akılla çözümlenebileceği düşüncesi, Aydınlanma zihniyetinin temelini oluşturur. Aklın çözümleyiciliği, insanı korkularından uzaklaştırır, özgürleştirir. Çünkü insan artık düşünce yoluyla her şeyi anlamlandırabileceğini bilir.¹⁰⁶ Akıl herkese dair bir şeydir. Buradan yola çıkarak insan artık bir özne olarak kurulabilir. Bu kurgulama, bir bakıma Kartezyen düşüncede olduğu gibi her şeyi nesneleştirir. Çünkü nesne olmadan kurgu, dizayn, kontrol olamaz. Tabi ki beden de bu nesnelere biridir.

Beden, aslında her zaman bir nesneydi: Hristiyan düşüncesinde pastoral iktidar altındayken; modernlik ile rasyonel iktidarı altına girmiştir. Yani artık aydınlanma ile pastorallığın içine sızdığı rasyonel bir iktidarla karşılaşırız. Burada ise bedenin hapishanesi akıl olacaktır. Daha açık haliyle: Beden, kişiyi taşıyan bir madde haline gelir. Özneden, ontolojik olarak ayırt edilebilir, düzeltilmek, iyileştirilmek, dizayn edilmek için kullanılan bir nesneye dönüşür. Beden, insanın kimliğinin kök parçalarından birisi değil, kişisel olarak benliğinin içinde eriyen bir hammadde olarak kullanılır. Her bir parçası, bir ürün gibi görülür. Kusurları giderilecek müsvedde gibidir. Bedenin eksikliği de bilimle giderilebilir, ancak bu sayede mükemmelliğe erişebilir. Modern vizyonda, insanın günahkâr tarafı, cisimleşmiş halidir. Bilim ve teknik de insanın bu halini düzeltmek, dizayn etmek için can atar. İnsan, etten kemikten, cisimden oluşma özelliğinden ayrılır ve kendinde varlık olarak tasarlanır. Kusursuz olamasa bile ıslah ve modifiye edilmelidir.¹⁰⁷ Bu şekilde, anatomi artık bir kader olmaktan çıkar, varlığın aksesuarı haline gelir. İşlenir,

¹⁰⁶A. Saygılı, 2015, s. 325-326

¹⁰⁷D. Breton, 2019, s. 11-13

yeniden şekil verilir. Beden, geçici veya kalıcı olarak seçilmiş kimliğin teşhididir. Bir bakıma bireyin alet kutusudur. Beden, kendine dair bir iz edinmek için cisimleşmeyi arayan bir 'ben' protezi haline gelmiştir. En basiti, Psikotrop maddeler, ruh halini, estetik-plastik cerrahi beden formlarını, cinsiyeti, hormonlar kas kütesini biçimlendirir. Piercingler veya dövmeleer kimliğı derinin üstüne yerleştirir. İnsan yaşama tam olarak bütünleşebilmek için, benliğini beden üzerinde görünür kılmaya çalışır.¹⁰⁸ Toplumlarımız da bedeni, benliğin amblemi olarak görür. Bu sebeple, bedenlerimiz yargılanır, sınıflandırılır. Benlik oluştururken ve dışavurum yaparken aynı şekilde toplumda bir yer ediniriz. Beden simgesel bir yapıdır, kendini dönüştürüp, şekillendirmeye, dünyaya yerleştirmeye çalışır. Bu durum bir bakıma örtük bir buyruk gibidir.¹⁰⁹ Aydınlanma düşüncesinde, özne her ne kadar kendini oluştursa da aslında birçok etkilenimin içindedir. Kişi, kendisinin kendinin ustası olarak görür. Ancak bir perspektif olarak, kişi kendisi düşünse veya kendi kararlarını alsa dahi, kişi o kararı 'kendi başına' almışçasına yönlendirilmesini sağlayan bir sistemin içindedir. Yani kişi kendi aklına hapsedilmiştir.

Aydınlanma hem Avrupa modernliğinin başlaması hem de rasyonalite ve teknolojinin, bilginin otoritesinin geliştiğı ve yerleştiğı bir dönemdir. Amaç insanları din egemenliğinden kurtarıp, özgürleştirici olduğı düşünölen aklın hâkimiyetine sokmaktır. Hâkimiyetine sokmak doğru bir söylem olabilir. Çünkü olan şey pastoral iktidarın hâkimiyet alanını akıl olarak değıştirmesidir. Bireyselleştirici ve bütünleştirici teknikler artarak devam etmektedir. Yani modern devlet, nesneleştirilen bedeni, sürekli üretme ve dizayn etme süreci içindedir.¹¹⁰ Aydınlanma döneminde bedenin nasıl dönüştüğünü anlayabilmek için aydınlanma düşüncesine biraz daha ayrıntılı bakmalıyız.

¹⁰⁸D. Breton, 2019, s. 24-26

¹⁰⁹D. Breton, a.g.e., s. 29

¹¹⁰A. Saygılı, 2015, s. 328-329

Aydınlanma, iki perspektife bölünebilir. Biri modernliğin kaynağı olan bir idealar bütünü olarak diğeri ise; Fransız Devrimi ve sonrasında başlayan totaliteryan hareketlerin altyapısı olarak. Aydınlanma, rasyonel devrimin temelini atarak, toplumsal ve siyasal etkisiyle modern toplumun şekillenmesinde büyük rol oynar. Aydınlanma, doğanın, insanın politikleştirildiği ve bu düzlem üzerinden algılandığı bir dönemdir.¹¹¹

Aydınlanmayı farklı kılan, baştan kurgulanan bir sürecin ve öznenin gelişimlerinin, yapıp etmelerinin doğrulanan bir alan olmasıydı. Ancak bu görüşe karşı olanlar da vardı: Aydınlanma düşünürlerinin yaptığı şeyin Orta çağın anlayış biçimlerinin sekülerleşmesi olduğunu ifade ediyorlardı. Örneğin yaratılmış evren düşüncesi reddedilse de kendini işleten evren mekanizması kabul edilmiştir. Bu mekanizma toplum ve insan ilişkilerine taşındı. Kilise otoritesinin yerine ise aklın ve tabiatın otoritesini koydular. Bir bakıma, Augustinus'un cennetsel şehrini, yeryüzü şehri haline getirmeyi amaçladılar. Buradan yola çıkarak; Aydınlanmanın ön tarihinde 15. yüzyıl Rönesans, 16. yüzyıl Reformasyon, 17. yüzyıl Kartezyen felsefe bulunmaktadır. 18. yüzyıl ise Aydınlanma yüzyılıdır. Bu dönemi ayırtıran ise, aklın kullanımı ve çeşitliliğidir.¹¹²

Akıl, gerçek olan, öz olandır. Analiz eden ve analizi somutlaştıran şeydir. Akıl, vahiy-gelenek-otorite üçlüsünü Aydınlanmanın devraldığı bu kutsal üçlü ile açıklanan her şeyin sorgulanmasının temeliydi.

Aydınlanma ne kadar evrensel ve genel temaları temsil ediyor gibi görünse de, aristokrasinin 18. yüzyılda ki bakış açısıyla benzeşmekteydi. Ayrıca aydınlanma hareketi kendini farklı şekillerde gösterip, yayılmak için farklı yöntemleri

¹¹¹ A. Çiğdem, 1993, s. 12-13

¹¹² A. Çiğdem, a.g.e., s. 16

kullanmıştır. ¹¹³ Örneğin, Fransız Aydınlanması'nın, aydınlanmanın ruhunu temsil ettiği söylenir. Fransız Aydınlanması'nı oluşturan düşünce ikiye ayrılabilir. İlk olarak, din eleştirisi yani dinin kurumsal işleyişinin, toplumun mutsuzluğunun nedeni olmasıdır. İkincisi ise politiktir. Ancient Regime'in siyasal yapısına bir tepki ve yeniden düzenleme isteğidir. Bir başka görüşe göre ise Aydınlanma, aklın gücünü, felsefi ve toplumsal açıdan yerleştirmektir. İnsan, aklın düzeniyle var olan toplumsal kurumların eleştirisini yapabilir ve bu sayede ilerleyebilir. Akıl, bütün insanlarda olan, ortak ve özel sebeplerle kullanılabilen bir yetidir. Bu akıl kavramı, insana Tanrıdan veya dışsal olarak verilen bir şey değil, 'tabiat ve toplum'u analiz edebilen işlevsel bir araçtır. ¹¹⁴

18. yüzyıl ikinci yarısında ve 19. yüzyıl başlarında, başka bir karşılaşma ortaya çıkar: insanın içindeki bileşimlerin güçleri, insanın dışındaki güçlerle ilişkiye girmeye başlar. Bu yeni güçler, eski sonsuz güçler gibi değildir. Sonluluğun güçleridir. Artık bileşim Tanrı değil, insanın biçimidir. 18. yüzyıl sonunda Kantçı devrim meydana gelir. Doğa bilimlerinde, Kopernik devrimidir. Çünkü Kant felsefesinde Kopernik'in devrimini ben felsefede yapıyorum der. Artık sonluluk fikri ön plandadır. Özne, sonlu-ben'e dönüşmüştür. Artık sonlu, kendini oluşturur. Aydınlanmanın temelinde Kartezyen düşünce olsa da Kantçı 'düşünüyorum' ile Descartesçı 'düşünüyorum' farklıdır. Descartes'ın 'düşünüyorum'u, sonsuzluk fikrini ön planda tutar. Ancak Kant'ın 'düşünüyorum' öznesi kendi kendine döner ve sonluluğu barındırır. Yani 'sonlu ben' in hareketidir. Sonluluk, modern çağın düşüncesi olarak çıkar. Kantla birlikte yeni bir perspektif olarak insan, kendi

¹¹³A. Çiğdem, 1993, s. 95

¹¹⁴A. Çiğdem, a.g.e., s. 35-37

sorumluluğunun bilincine varır, sonsuzluktan sonluluğa geçer. Benliğinin bilincindeki ben ortaya çıkar.¹¹⁵

Kant, Aydınlanmayı, bizi olgunlaşmamışlık durumundan çıkararak bir süreç olarak tanımlar. Olgunlaşmamışlık ise bizim aklımızı kullanmamız gereken bir durumda, aklımız yerine başka birinin otoritesinde hareket etmememizdir. Örneğin, kendi kavrayışımızın yerini bir kitap, vicdanımızın yerini başka bir insan, diyet ihtiyacımızı bir doktor alıyorsa, olgunlaşmamışlık durumundayız demektir. Aydınlanma, otorite, akıl ve istenç arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesidir. Artık insan olgunlaşmamasından kendi sorumludur. İnsan bu sürecin hem unsuru hem failidir. Bu sürecin aktörü olmaları, kendileri istedikçe gerçekleşebilir. Kant, olgunlaşma sürecini 2 koşula bağlar. Bunlar hem manevi hem de etik ve siyasi niteliktedir.¹¹⁶ İlk olarak, itaat alanının ve aklın kullanım alanının ayrılması gerekir. İnsanlar itaat etmediklerin de değil, hem itaat edip hem de kişisel olarak akıl yürütebilediklerinde olgunluğa ulaşacaklardır. Razonieren, yani aklın, akıl için kullanımı, ‘akıl yürütmek adına akıl yürütmek’ şu şekilde açıklanabilir: vergiyi ödemekle birlikte, vergi sistemini eleştirebilmek veya dinsel dogmaları eleştirmek ancak bir rahip olarak hizmetini devam ettirmek. Yani gerektiği kadar itaatle, düşünme hakkı. Bu durumda aklın özel ve kamusal olarak kullanımı ayrılmış olur. Özel kullanımda, insan makinenin bir dışlısidir. Askerlik, vergi, kilise de sorumlu olmak gibi durumlar insanı toplumun ‘özel’ bir parçası haline getirir. Bu durumda insan, aklını özgürce kullanamaz. Ancak insan hayatını, topluluğun üyesi olarak yürüttüğü zaman, aklın kullanımı özgür ve kamusal nitelikte olur. Buradan da; aydınlanmanın bireylerin düşünce özgürlüklerini korumadığı ortaya çıkar. Aklın

¹¹⁵ Ali Akay, **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**, Doğu Batı Yay., İstanbul 1995, s. 92-93

¹¹⁶ M. Foucault, 2014, s. 176-178

kamusal ve bireysel kullanımının kesiştiği yerde Aydınlanmayı görürüz.¹¹⁷ İlerleme ve herkesin ortak veya özel amaçlara varabilme yani birey olma düşüncesini Fransız Devrimi üzerinden incelersek, bu bahsedilenler daha farklı bir perspektiften anlaşılabilir:

Fransız Devrimi ile Modern devlet, egemenlik ulusundur başlığı adı altında iki kılıcı da kendi kullanımına almıştır. Artık auctoritas (meşrutiyet) ve potestas (şiddet tekeli) salt kendi bünyesinde toplanacaktır. O ana kadar Tanrı tarafından kiliseye verilen güç artık ulusta olacaktır. Peki gücün ulusa verilmesinin, beden üzerine kurulan tahakküme nasıl bir etkisi olacaktır? Fransız Yurttaşlık Bildirgesi eşitsizlikler ve üstünlükler üzerinden kurulan *Ancient Regime*'in yok edilmesi ile kendine yeten, düşünebilen, insanın kabul edilişinin metnidir. Bireye, doğasına özgü oluşturulmuş haklar ve ortam sağlar. Devlet, bireyin mutluluğunu sağlamayı amaçlayan şey haline gelir. Devrimciler, bireyci kaygılardan hareket ederler. Bireyin iki karşıt anlamı vardır. Hem denetlenmesi, disipline edilmesi gereken hem de itidarın şiddetinden korunması gereken varlıktır. Birey, ortak iyiliğin, faydanın gerçekleşmesinin önündeki engeldir. Ortada birey-devlet ikilemi vardır. Bu ikilem, bireysel hakların korunması ve pozitif yasaların mutlaklığının kurulması arasındadır.

118

Fransız bildirgesi, insana ait olan, doğal, zaman aşımına uğramayan, devredilmez haklar olduğunu ifade eder. Yani bir bakıma insanın her türlü devlet, siyasal yapılanma dışında bir değer ifade ettiğini söyler. Bu durumda, haklar, yurttışa özel değil, insana özeldir. 2. Maddede '*Her siyasal topluluğun amacı insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarını korumaktır*' der. Burada korumak, bireysel

¹¹⁷M. Foucault, 2014, s. 178-182

¹¹⁸M. Ağaoğulları, *Fransız Devriminde Birey Devlet İlişkisi*, AÜSBF Dergisi, 1989, C. 44 S. 3, s. 195-197

M. Ağaoğulları, *Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce*, AÜSBF Dergisi, 1986, C. 41, S. 1-4, s. 133-136

hakların toplum ve devletten önce olduğunu ifade eder. Yani meşru devlet, insan haklarını tanıyıp korumalıdır. Bu metin sadece insanı değil, adından da gördüğümüz gibi yurttaş da ele alır. Yurttaş, insan tarafından yaratılmıştır. Birey, oluşturulmuş haklara uyum sağlayarak yurttaş haline gelir. Aynı zamanda yurttaş da kabul edilen hakları korumakla yükümlüdür. İnsan, yurttaştan önce gelir ve yurttaş insan tarafından, insan için var edilmiştir. Kişiler, doğal hakları koruyarak ve uygulayarak, kendini hak öznesi yapar ve bu sayede yurttaş haline gelir.¹¹⁹

Ancak sonraki maddelerinde bireyci düşünceden uzaklaşılır, devletin üstünlüğü ağır basar. Çünkü birey, toplumsal ilişkiler içine de girer ve sorunlar artık sadece birey değil insan-toplum ilişkileri açısından değerlendirilmeye başlanır. İlk maddede, insanın haklar açısından özgür ve eşit olduğu söylenir. İnsanın özgürlüğü doğuştan olduğu için yaratılmaz ancak korunabilir. İnsanın doğuştan özgür olması ve toplum içinde özgürlüğü kullanması farklı şeylerdir. Çünkü doğal haklar, her bireye özgü olduğu için bu haklar diğer bireylerle birlikte kullanılır. Yani bu haklar kullanılırken bireyselliğin ötesinde, birliktelikte zorunludur. Buradan yola çıkarak 4. madde de hakların kullanımında bir sınırlama bulunduğunu görürüz. *'Her insanın doğal haklarının kullanımının, toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını sağlayan sınırlardan başka sınırı yoktur.'* Bu durumda, doğal haklarımız sınırlandırılır ve toplumsallığa bağlı olarak yeniden şekillenir. Bu şekillenen yeni özgürlük, yurttaş özgürlüğü olarak karşımıza çıkar. Birey, bir yurttaş olarak kendini devletin yasaları altına sokar ve böylece özgürlüğe ulaşır. İnsan, bir hukuk süjesi olan yurttaş dönüşmüştür. 5. Maddede *'Yasa, yalnızca topluma zararlı olan eylemleri yasaklayabilir'* der. Yani birey değil genel istenç, toplumun iyiliği söz konusudur. Ölçüt, çoğunluğun iyiliğidir. 6. Maddede, *'Yasalar, genel istencin*

¹¹⁹M. Ağaoğulları, 1989, s. 199-200

işlemleridir' der. Bireyin, yasalara uyması, kendini devlete uygun kılmasını ifade eder. Artık siyasal toplum, özgürlük koruyucusu değil yaratıcısıdır.¹²⁰ Sonuç olarak, Fransız Yurttaş Bildirgesi, bireyci bir anlayışla çıkmış gibi görünse de aslında devlete güç veren bir bildirgedir. Çünkü insanın doğal haklarını kullanabilmesi için devletin gerekli olduğunu söyler. Devleti, genel istençle bir görerek, doğal hakların kullanımını, içeriklerini belirler ve yurttaş hakları haline getirir. Yani insandan çıkmış olan yurttaş, tam tersine içinde insanı eritir. Bu durumda insan, varlığını devlete borçlu hale gelir ve otoriteye bağımlı kılınır.¹²¹ Sonuç olarak bireyler bu sefer de ulus devletin tahakkümü altına girmiştir. Beden bu kez de ulus devlet tarafından tahakküm altına alınmıştır.¹²²

Aydınlanmanın bedene olan tutumunu, Foucault ve Deleuze eleştirel biçimde ele almıştır. Ancak bunu anlayabilmek için, aydınlanma düşüncesinin tanımladığı özneyi daha ayrıntılı anlamalıyız. Aydınlanma öznesi dediğimizde, karşımıza bir kimlik ve kimlikleme çıkar.¹²³

Kimlikleme, 3 farklı özne anlayışından oluşur: Aydınlanma düşüncesinin tanımladığı özne, sosyolojik olan özne ve post modern özne. Aydınlanma öznesi ve sosyolojik özne birlikte ele alınabilir. Çünkü sosyolojik özne, doğuştan değildir, bir toplumsal etkileşim sonucu ortaya çıkar. Bu özne kendine nesnedir. Temel özelliği, bedeni dahil her şeyi, kendinden ayırıştırmasıdır. Aynı zamanda sosyolojik özne, bireysel olanla kamusal olan arasında bağlantı kuran kimliktir. Toplumsaldır ve kendini toplum içindeki ilişkileriyle yeniden tanımlayan hem teklik hem de

¹²⁰ M. Ağaogulları, 1989., s. 200-206

¹²¹ M. Ağaogulları, a.g.e., s. 226

¹²² A. Saygılı, 2015, s. 333

¹²³ Emre Işık, **Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine**, Bağlam Yay., Ankara 1998, s. 89-90

bütünlüktür. Aslında bir parçalanmışlığı ifade eder.¹²⁴ Kartezyen düşüncede, modern özne merkeze alınmıştır.

Aydınlanmanın merkezinde akıl vardır. Bu sebeple, disipline etme, edilgenleştirme süreçlerini akıl üzerinden gerçekleştirir. Aklın sona erdiği noktada karşımıza yine akıl çıkar. Yani akıl bilgi, doğruyu yarattığı gibi aynı zamanda somutlaştırır.¹²⁵ Aydınlanma düşüncelerinin temellendiği Newton fiziği, sadece fizik olarak ele alınmaz. Çünkü insanların dünyayı algılamasında yeni bir perspektif oluşturmuştur. Newtoncu mekaniğin temeli evrensel nedenselliktir. Evrende, amaçsızca dolaşan beden olarak ele alınan insan, evrensel hareket kanunları içerisinde değerlendirilir. Bu düşünceler, toplumsal ve felsefi kuramı ister istemez etkilemiştir. Aynı zamanda, insan aklının bilimsel metot sayesinde her şeyi çözebileceğine inanır. Örneğin Kant, bilimsel bilginin şüpheyi ortadan kaldıracak şekilde temellendirilmesinin imkanı olduğunu söyler. Duyumsama ve anlama olmadan bilginin mümkün olmadığını söyler. Nesnelere duyumsamalarla anlam kazanır. Aksi halde duyumsamalar olmadan sezgiler kör kalır ve düşünceler içeriksizleşir.¹²⁶

Ancak insanın aklını kullanarak çözemeyeceği şey yoktur düşünceleri Adorno ve Horkheimer tarafından eleştirilmiştir. Çünkü akıl sahibi özneler birbiriyle çatışır. Aydınlanma zihniyeti, insanın kendini dizayn ettiği ve çatışmaların olmadığı bir toplumsal hayat hedefler. Ancak bu mümkün değildir.¹²⁷ Bireyler, toplumsal bir eylemde bulunurken, bu eylemi bir karar mekanizması içerisinde gerçekleştirir. Bu zihniyet dünyayı karşıtlıklar üzerinden algılar. Ben ve diğerleri, akıl- beden, eski-yeni gibi. İnsanın temel niteliği, sembol üretmek, doğayı düşünceleriyle

¹²⁴E. Işık, 1998, s. 91

¹²⁵E. Işık, 1998, s. 98-99

¹²⁶E. Işık, a.g.e., s. 101

¹²⁷E. Işık, a.g.e., s. 102

biçimlendirmekse ve bu yapıyı insan, akli yoluyla kurup geliştireyorsa ve biz bu değişmez işleyişle belirleniyorsak, bu değişmez yapıda ‘özenin rolü nedir?’ sorusu ortaya çıkar. İnsan, bu bakış açısıyla artık insan özgün değil, dizayn edilmiştir bir varlıktır. Nietzsche, her bedenin bulunduğu ortamda iktidar sahibi ve en güçlü olmaya ve sonra da onun gücüne karşı gelen her şeyi yok etme çabasına girdiğini söyler. Ama bu uzaklaştırma çabası sürekli olarak diğer bedenlerin çabasıyla mücadele eder ve süreç içerisinde de bir düzenlemeyle karşı karşıya gelirler. Yani iktidar için el birliği yapılır ve süreç böyle devam eder.¹²⁸

Avrupa’nın tarihini iki şekilde ele alabiliriz: Birisi, klasik herkesin bildiği yazılı tarih; diğeri ise, göz önünde olmayan, uygarlaşmanın yok ettiği içgüdü ve tutkuların oluşturduğu tarihtir. Hristiyanlık bedeni et olarak görür ve eti de günahların sebebi olarak görür. Aynı zamanda selamete ulaşmasını sağlayacak şey olarak değerlendirir. Beden, kapitalizmde de aynı şekilde hem sevilir hem reddedilir. Beden aşağılanır, nesneleşir, yasaklanmış, yabancılaşmış şey olarak arzulanır. Bedenin kontrolü hem Hristiyanlıkta hem kapitalizmde ön plandadır. İnsanlar bedenlerinden ayrılamaz ve arzularına yenik düşmek durumunda kalırlar. Bu düşünceler, Foucault tarafından da ele alınmıştır. Foucault, iktidar-bilme-zevk düzlemlerindeki değişimi, cinsellik, delilik, cezalandırma mekanizmaları karşısında beden nasıl konumlanmış olduğunu ve mikrofiziğin ve bedeni siyasal ele geçişini açıklar.¹²⁹

Foucault, iktidarı, devlet olarak ele almaz. İktidarın şekilsiz olduğunu söyler. Buradan hareketle, mikro iktidar kavramı ortaya çıkar. Her oluşum, kendi karşı çıkma ve direnç gösterme biçimlerine sahiptir. Bedenin biyolojik varoluşu karşısında, güç ilişkilerinin merkezinde olan bir boyutu daha vardır. İktidar bu güç ilişkisini

¹²⁸E. Işık, 1998, s. 106-107

¹²⁹Gilles Deleuze, **Foucault**, çev. Burcu Yalım- Emre Koyuncu, Norgunk Yay., İstanbul 2013, s. 24

kullanarak, cezalandırma yoluyla aslında bir üretim yapar. 18 ve 19. yüzyılda yeni bir iktidar oluşmaya başlar. İktidar, artık bireylerin bedenine, tavırlarına, davranışlarına kadar ulaşır.¹³⁰ 18. yüzyıla baktığımızda cezalar çok vahşidir, cezalar insanları kapatma üzerine değil, bedenleri üzerinden ve şiddete dayanan bir tarzdadır. Sermayeleşmenin, halk sınıfında hammadde, makine, alet edevat biçiminde yatırıma dönüştürülmüş bir zenginlik getirmesiyle; bu zenginlik korunmak ve arttırılmak istenilir ve bu mantık ile dönüşüm başlar. Halk, disiplin edilmeye başlanır. Bu sebeple cezalar da değişir. Çünkü bedenlere ne kadar hasar gelirse, üretim o kadar düşer. Amaç insanları ıslah ederek, beden gücünü üretimin bir nesnesi haline getirmeye dönüşür.¹³¹ Bu dönem Foucault tarafından biyoiktidar çağı olarak adlandırılır. Bu perspektiften bakınca modern dönemde, hapisane aslında ruhun bedene hapsedilmesidir. Hapishane, okul, tımarhane, modern ruhların kontrolünü sağlar. Nesnenin tabuluğu, konuşan öznenin ayrıcalıklı konumu bu dönemi belirleyen şeydir. Politika, cinsellik, delilik temel alınarak, ‘yasak olanlar’ kurulmuştur. Doğruluk da verimlilik ve sinsilikle temellendirilmiştir. Söylemin ne olduğu değil, bu standartların içinde olması önem kazanmıştır. Yani bu sistem, belli bir normatif çerçeve çizer ve ceza-ödül sistemiyle herkesi bu çerçevenin içinde tutmaya çalışır. Hayatın her alanında olan disiplin kurumları ve denetlemeler sürekli cezalandırmakta, kıyaslamakta ve dışlamaktadır. Burada amaç, normalleştirmektir.

132

Foucault’ya göre iktidar ağları günümüzde sağlıktan ve bedenden de geçer haldedir. Bu durumda kapitalizmin de büyük etkisi vardır. Çünkü kapitalizm, bireylerden bağımsız iş göremez. Kapitalist bir toplumda, verimli bir üretim, kimin ne iş yaptığı belli olan ve ayaklanmaların kontrol edilebileceği, gözetime dayanan bir

¹³⁰M. Foucault, **İktidarın Gözü**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul 2012, s. 23

¹³¹M. Foucault, a.g.e., s. 25

¹³²E. Işık, 1998, s. 109-110

yapı vardır. Modern tıp da, bedenleri yeniden üretime sokmak için biçimlendirmeyi hedefler. Tıbbi düşünce, normal ve anormal oluşturan, bilimsel bir dille ortaya atan ve normal olanı anormal olandan ayırmaya çalışan şeydir. Bir cezalandırma değil, dönüştürme, ıslah etme araçları ve insan davranışıyla ilgili teknolojiye sahip olma çabasıdır.¹³³ Zaman içerisinde tıbbileştirmeye, normalleştirmeye birlikte bir tür hiyerarşi oluşur: İş yapma yeteneği olanlar ve olmayanlar, norma itaat edenler ve sapanlar, ıslah edilebilir olanlar ve edilemez olanlar. Tüm bunlar bireylerin normalliklerinin belirleyicisidir. Yani insanlar verimlilikleri ölçüsünde normal ve anormaldir. Burada bahsedilen üretim, metaların, insanların, sanatın ve bilginin üretimidir.¹³⁴ Bu ilişkiden göreceğimiz üzere; tıbbileştirme ile verimlilik arasında bir ilişki vardır. Beden, söylemin nesnesi haline gelmiştir. Beden, diyet, spor, çalışma, dinlenme ve toplumsal değerlerle tarihin yıpratıcılığına terk edilen şeydir.

Deleuze ve Guattari'de temelde Foucault'yla benzer bir bakış açısı içerisinde, bedeni ve her organını bir makine olarak ele alır: Yeme makinesi, anal makine, konuşma makinesi, enerji makinesi gibi. Artık, insan veya doğa kalmamıştır. Her şey bir üretim haline gelmiştir. Birini diğeri içinde üreten birbirine bağlı makineler vardır. Üretimin üretimi, tüketimin üretimi gibi. Bunların hepsi aynı ve tek bir sürecin üretimidir¹³⁵. Beden, etkilenim ve etkileme kapasitesi olan şeydir. Etken ve edilgenin, baskın ve baskılananın bulunduğu yerdir. Bedenin kendini gerçekleştirmesinin diğeri bir aracı da fantezileridir. Bu şekilde fanteziler, maddileşir. Özne, arzunun içinde kaybolur ya da arzunun sabit bir öznesi yoktur. Fanteziler, bedenin yaşam mücadelesinde, kendinde oluşan arzulardır. Kapitalizm, haz üreten bir

¹³³ M. Foucault, 2012, s. 156

¹³⁴ M. Foucault, a.g.e., s. 157

¹³⁵ Gilles Deleuze, Felix Guattari, **Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni 1**, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara 2014, s. 13-15

E. Işık, 1998, s. 111

makinedir. Toplumsal üretim ise arzulan üretim üzerinden ilerler.¹³⁶ Bedenin ve arzuların üretiminin doğal bir sonucu olarak, cinsellik de bir üretim meselesi haline gelir. Beden üzerinde cinsellik ile üretilen düşünceler, iktidar tarafından bedenin gözetlenerek, disiplin edilerek şekillenmesine neden olur.¹³⁷ Cinsellik artık aygıt haline gelmiştir ve 18-19. yüzyıl boyunca araştırmacıların, doktorların kişilerin sağlığını anlaması için kilit nokta olmuştur. Foucault'ya göre, cinsellikle biyo-iktidar bedenin en ufak hareketlerini bile bir şekilde kontrol etmiş, anlamlandırmıştır.¹³⁸

18. yüzyılda devletleşen kurumlar, polis sistemini ortaya çıkararak, sürekli bir denetim sağlamaktadır. Yani görülebilen her şey denetlenebilir. Bu durumda birey, bir yandan kendini oluştururken diğer yandan oluşturulur. Bunu Foucault'nun disiplinci toplum modeli ile açıklayabiliriz. Foucault, modern toplumları disiplin toplumu olarak ele alır ve 'normun iktidarı' olarak betimler. Norm fikri, insanları sabit bir yere yerleştirmeye çalışır. Bu şekilde, denetim altına almak üzere bir sistem ortaya çıkar. Denetimin amacı, kötülüğün engellenmesi ve toplumsal faydanın sağlanması üzerinedir. Hapishanede, mahkûmun tahakküm altına alınması buna örnektir. Modern hapishaneler, suçluları cezalandırır, gözaltında tutar ve eğitmeye çalışır. Eğitim kurumları da bu mantıkta güncellenmiştir. Hapishaneler içindeki kurumlaşmanın yanında, zaman içinde tahakküm, kapalı mekânları da terk ederek hayatı baskı altına almaya başlar. Yani disiplin, sadece hapishanede değil, her türlü kurum ve tüm toplumda da geçerli olmaya başlar.¹³⁹

Disiplinin bir parçası olan kurumları ele alırsak, mikrokozmos olarak modern topluma bireyler üretir. İktidar, kendine alet olarak bireyi alır ve nesneleştirir. Grup olarak birey, nesnelleştirildiğinde norm bir referans sistemi olur ve normlara uygun

¹³⁶G. Deleuze, F. Guattari, a.g.e., s. 82-83

E. Işık, 1998, s. 112-113

¹³⁷A. Saygılı, 2015, s. 333

¹³⁸A. Akay, 1995, s. 105

¹³⁹A. Akay, a.g.e., s. 98-104

bireyler çıkarmak hedeflenir. Bu sayede üretken bireyler ortaya çıkarmak amaçlanır. Birey bir bakıma, normalize edilmiş kimseler olarak oluşturulur. İktidarın, oluşturmaya çalıştığı denetim ve özne üretim sürecini anlayabilmek için iktidarın ve kurumların yapısını daha ayrıntılı incelememiz gerekir.

II. BÖLÜM

MODERN DEVLETTE MİKROİKTİDAR OLARAK

KURUMLAR

Kurumların işlevini anlayabilmek için iktidardan ve iktidarın yöntemlerinden bahsetmemiz gerekir. Çünkü kurum dediğimiz şey iktidarın yönetim araçlarındandır. İktidar ise sadece kurum veya devletten oluşan bir şey değildir. İktidar her yerdedir çünkü iktidar bir ilişkiler bütünüdür ve beden üzerinde maddileşir.¹⁴⁰ İktidar, hem bir kendilik kurulması hem de uyruk oluşması açısından özneyi oluşturur.¹⁴¹ Örneğin, insanlar kendi bedenini arzulamaya yönlendirilir, bir noktada iktidardan bedenini talep eder, ekonomik olarak, sağlık olarak insan talep etme sürecine girer. Cinsellik dahi siyasi politikaların içindedir. Çocukların bedeni üzerinde, doktorları, öğretmenleri annesi babası cinsellik ve mastürbasyon süreçleri üzerinden baskı uygular. İktidar, erotikleşmeyi porno filmleri, yiyecek, kozmetik ürünleri ve benzeri şeyler üzerinden iktisadi olarak da kullanır. Beden, 18-20. yüzyıl boyunca iktidar tarafından kuşatılmıştır. Okullar, hastaneler, hapisaneler, ordu, atölyeler, aileler bir şekilde bedeni disipline edici rejimlerin içine sokmuştur. Bu mekânlarda insanların bedenleri, bireyselleştirilir ve normlaştırma süreçlerine sokulur. Normlar, iktidardan çıkar. Yani iktidar bilginin üreticisidir. Bilgisini insanlar üzerinden sağlar ve insanlar üzerinde uygular.¹⁴² Bu uygulama sadece bedeni sınırlamakla sağlanmaz, bedeni çalıştırır ve davranışlarına nüfus ederek yapılır. Bahsedilen iktidar biçiminin uygulanması için, uygulayıcı, özgürlüğe ihtiyaç duyar. Çünkü iktidar, güç ilişkileri bütünüdür. Özgürlük devreden çıkarsa itaate dönüşür. Amaç öznelere, oluşturulan

¹⁴⁰M. Foucault, 2012, s. 39

¹⁴¹M. Foucault, 2014, s. 73

¹⁴²M. Foucault, 2012, s. 39-49

uzam içerisine verilen özgürlükle hareket etmelerini sağlamaktır. Yani iktidarın varlığını sürdürebilmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır.¹⁴³

Foucault'nun tanımıyla, iktidar karmaşık ve stratejik bir durumdur. Ne sadece kurum olarak ne de sadece bir yapı olarak tanımlayamayız veya belli bir uygulanma biçimiyle kıyaslayamayız.¹⁴⁴ Bu durumda iktidarı tanımlamak için aslında iktidarlardan bahsetmek gerekir.¹⁴⁵ Foucault'ya göre 17-18. yüzyılda iktidarın dönüşümünün iki kolu vardır. Bir yanda disiplin, yani toplumda en ufak noktaya varana kadar denetimi sağlayan, her bir bireyle ayrıca ilgilenen koludur. Amacı davranışları, tavrı, becerileri, performansı geliştirmek, çoğaltmak, yararlı hale getirmektir. Örneğin, ordudaki askerlere, disiplin ve eğitim ile istenen beceriler kazandırılır. Disiplin edici teknoloji, eğitimi ön plana çıkarır. İnsanlar, öğretmenler tarafından gözlenir, sınavlara tabi tutulur ve sınıflandırılır. Bu teknikler, orduda, atölyelerde, hapishanelerde, hastanelerde de görülür. Temel amacı belli normlar etrafında bir beden oluşturmaktır. Burada beden sadece bireyin bedenini değil, toplumsal bedeni de ifade eder.¹⁴⁶ Buna anatomo-politika denilir. Yani bireyleri anatomikleştirmeyi hedefler. Diğeri ise düzenleyici iktidar olan, bireyler değil direk olarak nüfus üzerinde uygulanan iktidardır. Nüfus, biyolojik süreçlerin işlediği, yönettiği, emrettiği canlı varlıklardır. Oranlarla işler; doğum oranı, ölüm oranı, sağlık oranı, yaş oranı gibi.

Nüfusun, bireyin ve bedenin eğitilebilirliğinin keşfiyle birlikte biyoiktidar ortaya çıkar. Burada olan, kamunun sağlığı, şehrin yaşam koşulları, doğum ölüm oranları gibi şeylerin iktidarın kontrol alanına girmesidir. İnsanları nasıl üremeye yönlendirileceği veya nüfusu nasıl azaltıp-arttırılacağı artık iktidarın gözetimindedir.

¹⁴³M. Foucault, 2014, s. 75

¹⁴⁴Michel Foucault, 2007, s. 70

¹⁴⁵Michel Foucault, 2014, s. 145

¹⁴⁶Michel Foucault, 2014, s. 149-151

Özetle iktidar teknolojisinde disiplin ve düzenlemenin keşfiyle, anatomopolitika ve biyopolitika ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda artık yaşam bir iktidar nesnesi haline gelmiştir.¹⁴⁷ Buna biyoiktidar da diyebiliriz. Biyoiktidar hem disiplinci hem de düzenleyici bir iktidardır. Yani disipline ederek bedeni bireyselleştirir hem de biyolojik süreçlerle nüfus bazında düzenler.¹⁴⁸ Buradan, bedene olan her müdahalenin iktidara ait olduğunu çıkarabiliriz. Foucault, süreç içinde biyoiktidar tanımını geliştirir. Sorunların, güvenlik probleminden çıktığını söyler. Bu durumu şehir yaşamı üzerinden örneklendirir: Bir şehrin içinde dilenciler, hırsızlar, caniler bulunur ve her zaman düzenin bozulma riski vardır. Normalde disiplin mekanizmaları, mekânlar inşa eder ve insanları oralara yerleştirir. İnsanları normlaştırma sürecine sokarak riski sifıra indirmeye çalışır. Ancak bu imkânsızdır. Güvenlik mekanizmaları ise her bir riskin, olasılıklarını hesaplar ve stratejiler geliştirir. Amaç yine nüfusların güvenliğini sağlamaktır.¹⁴⁹ Ek olarak, disiplinci iktidar, normlarla hareket eder yani normasyon süreci oluşturur. Güvenlik tipinde ise normallik, istatistiksel verilerle insanlar üzerinden oluşturulur. Normallik eğrisini saptayınca da norm belirlenir. Güvenlik açısından, nüfusun bir kısmı gözden çıkarılabilir.¹⁵⁰ İktidar bedenleri öldürmez ancak ölüme terk edebilir. Disiplinci iktidar gibi bedenleri düzenlemek yerine, nüfusun bir kısmını gözden çıkarabilir varsayar. Kimin ölüp kalacağına bu sefer de riskler karar verir. Güvenlik kavramının ortaya çıkışı, disiplinci iktidarı ortadan kaldırmaz. Aksine Foucault'ya göre bahsettiği bu 3 iktidar tipleri için de, birinin gelmesiyle diğerinin kaybolmadığını aksine üçünün sürekli bir arada işlediğini ancak bazen bir iktidar tipinin diğerlerine göre dönemsel olarak daha baskın geldiğini ifade eder.

¹⁴⁷ Michel Foucault, 2014, s. 151-154

¹⁴⁸ M. Foucault, **Toplumu Savunmak Gerekir**, çev. Şehsuvar Aktaş, YKY Yay., İstanbul 2002, s. 255-256

¹⁴⁹ M. Foucault, 2013, s. 6-13

¹⁵⁰ M. Foucault, 2013, s. 57

Tez, yoğun olarak Foucault'nun biyopolitika tanımını üzerinden ilerleyecek olsa da Agamben ve Hardt-Negri ikilisinin de biyopolitikaya dair görüşlerine kısaca değinmenin, biyopolitikanın anlaşılması açısından önemi vardır. Bu sebeple Foucault'nun iktidar tiplerini incelemeden önce kısaca Agamben ve Hardt-Negri ikilisinin Biyopolitika anlayışından bahsedilecektir.

Agamben'in Biyopolitika yaklaşımında iki kavram öne çıkar 'çıplak hayat' ve 'istisna hali'. Agamben, biyopolitika kavramının antik dönemlere dayandığını düşünür ve Antik Yunandaki hayat kelimesinin kökünü inceler. Hayat sözcüğü Antik Yunan'da iki farklı anlamda kullanılıyordu: Birisi zoe yani yalın yaşam diğeri ise bios, yani bireyin yaşam tarzıdır.¹⁵¹ Agamben, biyopolitikasını tanımlarken çıplak hayat üzerinden ilerler. Çıplak hayat için homo sacer (kutsal insan) kavramını kullanır. Kutsal insan, toplumdaki aforoz edilmiş bireydir, kurban edilemez fakat öldürülebilir. Bu bireyin başkası tarafından öldürülmesi ceza getirmez. Günümüzde kutsal insan beyin ölümü gerçekleşmiş bir hasta veya sığınma talep eden bir göçmen olabilir. Bu insanlar hukukun kapsamından çıkmıştır, statüleri belirsizdir. Biyokitle statüsüne indirgenerek çıplak hayat haline getirilmişlerdir.¹⁵²

Foucault'nun aksine, Agamben için biyopolitika temelinde yaşatmak değil ölüm vardır. Foucault, yaşamın güçlendirilerek insanların üretime katılmasını sağlamaktan bahsederken, Agamben, kavramın kendisinde ölüm makinesi görür. Agamben, beden-yaşam ikiliği üzerinden ilerler; canlı olarak doğarız fakat iyi hayat hedefiyle yaşarız.¹⁵³ Agamben, biyopolitikayı yaşamı içeriksizleştiren bir siyaset, bedeni cisimsiz kılan onu vasıfsızlaştıran söylemlere sokan ve bu sayede bedenin içine çekildiği siyasal model olarak ele alır. Bu model, yaşamı polis-politikos olarak ele alırken, yaşamın kendisini bedenden dışsallaştırarak; yaşam yani iyi beden ve

¹⁵¹Giorgio Agamben, **Kutsal İnsan**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2013, s. 9

¹⁵²T. Lemke, **Biyopolitika**, çev. Utku Özmakas, İletişim Yay., İstanbul 2016, s. 79

¹⁵³G. Agamben, a.g.e., s. 11

beden yani canlı etten ibaret varlık olarak ikiye böler. Egemen, kendisini yasalarını izole ettiği, çıplak hayat olarak tanımladıklarından üretir.¹⁵⁴ Çıplak hayat, egemenin gözünde belli bir yeri olmayan, hukukun dışında olan, istisnayı oluşturan varlıktır. İstisna, hukukun kurulmasının aracıdır, hukuk düzensizlikle inşa edilir. Egemen ise istisnaya karar verendir. Biyosiyasal yapı, egemenliği ayırıştırır, ayırıştırma sonucu ortaya çıkan boşluklar üzerinden işler. Egemenliğin dilinde, kavramlar iç-dış olarak ikili bir yapıda kurulur. Yunanlıların iyi hayat tanımı –*biospolitikos*- çıplak hayattan –*zoe*- ayrışmasıyla olur.

Biyopolitikayı somutlaştırmak için kamp metaforunun ortaya atar. Kamp, onun tabiriyle biyopolitikanın uygulandığı ve özneyi hukukun dışına attığı bir mekandır.¹⁵⁵ Siyasal egemenliğin sınır noktasıdır. Kamp, *zoe* ve *bios-politikos* arasındaki sınırı belirleyerek somutlaştırır. İnsan bedeninin *biospolitikostan* bağımsız şekilde sadece *zoe* olarak ele alındığı, kendisinin verili olan hukuk alanından çıkarıldığı, egemenliğin dönüşümselliğinin performe edildiği yerdir.¹⁵⁶ Agamben'de sınır, verili olan ile öngörülemeyen arasındadır. Böylece egemenliğin alanı da boyutu da genişlemiştir. Artık sınırlar dışarıda değil içeridedir, belirleyicisi de egemendir.¹⁵⁷ Yani kampa alınarak dışlanan şey dışlanmak suretiyle içselleştirilmiştir.¹⁵⁸

Kısacası egemenlik istisna üretimine odaklıdır, canlı yaşamı politikanın nesnesi olarak alınır ve hem içselleştirilebilir hem dışlanabilir. Kamp neyin yasal olduğunun devre dışı kaldığı yerdir, burada Biyopolitika kavramı kendine özgü bir seyir izler. Yani Biyopolitika, kurduğu istisna üzerinden *biospolitikos*, *zoe* konumuna getirir ve belirsizlik alanına sürükler, çıplak hayat konumuna getirir.

¹⁵⁴G. Agamben, 2013, s. 15

¹⁵⁵G. Agamben, a.g.e., s. 198

¹⁵⁶G. Agamben, **Means Without End**, çev. Vincenzo Binetti- Cesare Casarino, University of Minnesota, Minneapolis, 2000, s. 38

¹⁵⁷T. Lemke, 2016, s. 81

¹⁵⁸G. Agamben, a.g.e., s. 202

Hardt ve Negri ise biyopolitikaya direniş odaklı yaklaşır. Biyopolitika tanımlarını, imparatorluk ve çokluk başlıkları altında açıklarlar. İmparatorluk, küreselleşme ile uluslararası örgütlenmelerin, şirketlerin yönetim mantığının değişmesiyle ortaya çıkan yeni egemenlik biçimini ifade eder.¹⁵⁹ İmparatorluk için ulus devletin sınırlarının pek bir manası yoktur, küreselleşmeyle işler.¹⁶⁰ İmparatorluk düzeni içinde maddi olmayan emeğe vurgu yapılır. Yani endüstriyel kapitalizmin yerini bilişsel kapitalizm almıştır, çalışan özne değişime uğramıştır.¹⁶¹ Maddi olmayan yani idealar, imajlar ve semboller gibi çıktılar meydana getirir. Maddi olmayan emek aynı zamanda sosyal hayatı ve ilişkileri de üretir. Bu nedenle ikili maddi olmayan emeğe ‘biyopolitik emek’ de der.¹⁶² Maddi olmayan emeğin fiziksel bir mekanı yoktur. Esas olan ağ modelidir. Çalışmanın zamanı da yoktur, her an her yerde çalışılabilir.¹⁶³ Bu yönden bakılınca çalışma hayatın her alanına dağılmıştır, biyopolitik üretim hayatın her yerindedir. Her birey çalışma koşulları üzerinden şekillenmektedir. Kendi imajını, kıyafetini, dilini, saçını işi çerçevesinde oluşturmaktadır. İşin ve gündelik hayatın birleştiği bir yaşamda, boş zaman kavramı da ortadan kalkar ve her an potansiyel iş saati haline gelir. Kısacası imparatorluk, ekonomik üretim ve politik insanın birleştiği yerdir.¹⁶⁴

Çokluk ise tahakkümden kurtuluş olasılığını ifade eder.¹⁶⁵ Çokluk, imparatorluğun düzenine direniş umudunu içerir. Yazarlar çokluğu barındırdığı potansiyel bağlamında ele alır. Çokluk halk veya nüfus değildir, tüm tekil varlıkların çoğulluğudur.¹⁶⁶ Yani farklılıkların korunduğu bir çoğulluktur.

¹⁵⁹Micheal Hart- Antonio Negri, **İmparatorluk**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul 2002, s. 17

¹⁶⁰M. Hart- A. Negri, 2002, s. 202-203

¹⁶¹T. Lemke, 2016, s. 93

¹⁶²M. Hardt- A. Negri, **Çokluk**, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yay., İstanbul 2004, s. 108-109

¹⁶³Utku Özmakas, **Biyopolitika**, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 287

¹⁶⁴T. Lemke, a.g.e., s. 96

¹⁶⁵T. Lemke, a.g.e., s. 99

¹⁶⁶M. Hardt- A. Negri, 2015, s. 14

Sonuç olarak çokluk, direniş ve alternatiftir. İmparatorluğun da şekillendirmeyi, denetim altına almaya çalıştığı her şey çokluktur. Bu ağlarla işlev kazanan biyopolitik üretim çokluğun alanına dâhildir. Çoklukların ağıyla işlev kazanan biyopolitik üretim de çokluğa dâhildir. İmparatorluk, biyoiktidar vasfıyla bu ağları kontrol etmeye, denetim altına almaya çalışır. İmparatorluk kendisi yaratıcı olmadığından çokluğun yarattıkları üzerinden kendisini var eder.

Bu üç yaklaşımdan çıkarılacağı üzere; biyoiktidarla, özneler olarak yurttaşlar arasındaki ilişkiler biyolojik bir düzene taşınmakta ve yeni müdahale alanları oluşturulmaktadır. Bu dönüşüm, biyolojinin nesnel ancak özü bakımından iktidarın görme biçimlerine şekillendirilmiş politik kararlarla ilişkilidir. Artık politik kararların geçerliliğini biyoloji belirlemektedir. Biyopolitika, bilginin, farklı araçlarla üretiminin ve kontrol edilmesinin bir yoludur. Temelde yeni bir şey değildir; politik egemenliğin bir biçimidir.¹⁶⁷ Politika ve hayat kavramının aldığı yeni biçimlerin analiz edilmesidir.

Foucault'ya dönecek olursak bahsettiği iktidar tipleri: egemen, disiplinci ve düzenleyici iktidardır. Biyopolitikanın olduğu hale gelişini anlamak için bu süreçleri daha ayrıntılı incelememiz gerekir.

2.1. CEZALANDIRICI İKTİDARDAN BİYOİKTİDARA

Foucault'nun tanımladığı ilk iktidar tipi, egemen iktidar tipidir. Burada iktidar kendisini, yasaklarla, cezalarla ve işkenceyle gösterir. İktidar, öldürme ve yaşatma yetkisine sahip olandır. Amacı egemenliğin icrasıdır aynı şekilde kendi varlığını devam ettirmektir. Foucault'nun, hapishanenin doğuşu adlı eserinde (gözetlemek ve cezalandırmak), 1757'de bir mahkûma nasıl işkence edildiği ve idam edildiğini

¹⁶⁷T. Lemke, 2016, s. 54-55

anlatır. İdam edilen kişi, darağacına çıkarılır, memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilir, çekilmiş yerlerine erimiş kurşun, kaynar yağ ve reçine dökülür, daha sonra bedeni atlar tarafından çekiştirilir, ateşte yakılır, külleri ise rüzgara savrulur. Burada amaçlanan infazın yerine getirilmesinden çok, iktidarın gücünü sergilemektir. Yaşamı yok eden bu güç, adalet olarak karşımıza çıkar. Törenleştirilmesi ise iktidarın gücünün sergilenmesi için yapılır. Cezalandırma törenlerinde olan iktidar mekaniğinin sonucudur: Yani iktidarın beden üzerindeki etkisi direk olarak gösterilir.¹⁶⁸

Ortalama bundan 75 yıl sonra, *'Paris Genç Mahkumlar Evi'* için yazılan yönetmelikte ise mahkumlara olan tutum ve cezalandırmanın oldukça değiştiğini görürüz. Artık iktidar gücünü öldürmekle değil, yaşatmakla göstermeye başlar. Örneğin tutukluların ne zaman kalkacağı, yemek yiyeceği, çalışacağı, tuvalete gideceği, dinleneceği iktidar tarafından belirlenir. İktidarın, öldürmek yerine yaşatmaya uğraşmasının sebebi temelde ekonomiktir. Amacı insanların etkinliğini verimliliğini arttırarak, ekonomik ve siyasal üretimi arttırmayı, maliyeti azaltmayı amaçlamıştır. İktidar artık cezayı ölçecek, uygulanışını bir hükme bağlayacak ve bu hüküm ise ekonomik rasyonelliğe göre belirlenecektir. Yani suçun cezası, hükümdarın intikamı olmaktan, toplumun savunulmasına kaydırılmıştır.¹⁶⁹ Suç işleyen, toplum sözleşmesini bozmuş hatta yurttaş olmaktan çıkarılmış biri olarak görülür. Deli, hasta, anormal olarak da etiketlenebilir. Bilimin nesnesi haline gelebilir, tedaviye maruz bırakılabilir. İnsanın nesneleştirme süreci, iktidarın düzenleme ve taktiklerini uygulamasıyla gerçekleşir.¹⁷⁰ İktidarın, bedenler üzerinden uygulanması, yani zihnin iktidarın yaşam alanı haline gelmesi, egemen iktidarın törensel işkencelerinden daha etkin ve etkili olacağı düşünülmüştür. Somutlaştıracak

¹⁶⁸M. Foucault, 1992, s. 70

¹⁶⁹M. Foucault, a.g.e., s. 110-113

¹⁷⁰M. Foucault, a.g.e., s. 125

olursak, köle sahibi, köleleri zincirleyip kendisini onların efendisi haline getirebilir. Fakat bir siyasetçi insanları, kendilerine ait olan düşüncelerin zincirleriyle çok daha güçlü bağlayabilir. Bunun sağlanmasının ilk yolu kişinin bu düşünceleri kendi düşünceleri sanmasına devam etmesini sağlamaktır. Çünkü insan bunları kendi düşünceleri sanırsa, umutsuzluğa kapılmaz, kontrol edildiğini hissetmez ve uyum sağlar. Artık cezalandırma, ideolojiler üzerinden ilerleyecektir.¹⁷¹ Önceden beden, hükümdarın malıyken artık kamu malı haline gelmiştir. Ortak faydaya katkı sağlaması gereken bir nesnedir.¹⁷² Zaten yeni cezalandırmanın amacı da bedenlerin potansiyelini ortaya çıkarıp, faydalanmaktır. Burada amaçlanan bireyin dönüşmesidir. Gündelik hayatı planlanır, alışkanlıkları değiştirilir, yeni alışkanlıklar benimsetilir. Örneğin hapishaneler sadece bireyin bedenini esir almaz, bireyin zihnini de ele geçirir. Alışkanlıklarla, emirle, kuralla birey yeniden inşa edilir ve itaatkar bir özne oluşturmak amaçlanır.¹⁷³ Bu iktidara disiplinci iktidar denir. Örneğin 18. yüzyılda asker, kendini üretim sürecini sokan bir nesne haline gelmiştir. Beden, biçimsiz bir hamur gibidir. Becerileri, potansiyel halinde bulunan bir makinedir, duruşu ayarlanır, nasıl hareket edeceği belirlenir ve kullanıma hazır hale getirilir.¹⁷⁴ Makine insan, Descartes'ın yazdığı, filozofların ve hekimlerin devam ettirdiği aynı zamanda okul, hastane ve askeriye gibi yerlere yayılan, düzenlemeye yönelik tekniklerle oluşturulmuştur. Yani hem teorik hem de pratik olarak hayata geçirilmiştir.

Sosyal hayatın disiplin altına alınmasıyla kabaca 2 sosyolojik anlayış çıkmıştır. Bunlar; disipline etmenin modernleştirme sürecinin kurucu ögesi olarak görüldüğü anlayış (Weber, Elias, Oestrich) ve spesifik bir sosyal teknoloji olarak görüldüğü (Foucault, Goffman, Treiber, Steinert) anlayıştır. Weber, disiplini,

¹⁷¹M. Foucault, a.g.e., s. 127

¹⁷²M. Foucault, 1992, s. 136

¹⁷³M. Foucault, a.g.e., s. 147-160

¹⁷⁴M. Foucault, a.g.e., s. 168

rasyonelleştirme süreçlerinin özne boyutuna ağırlık vererek inceler. Nesnelleştirilen egemenlik, davranışları hesaplanabilen bireyler üretmek ister. Disipline edilen bireyler kendiliğinden itaat eden, yetenekli bireylerdir. Disiplin, sosyal yaşama ancak rasyonel egemenlikteki sosyal formasyonlara geçişle olabilir. Bu sayede bürokratik organizasyon ve bu organizasyonla bütünleşen rutinleşmiş yetenekler kurumlarla sınırlı kalmaz, genelleşmiş bir çelik kafese dönüşür. Artık her yerde hissedilir hale gelir, kişi kendini kafese koyar.¹⁷⁵

Elias için de disiplin anahtar bir konumdur. Onun açısından disiplin, bireyin kendisini kısıtlaması gereken sosyal zorlama olarak yorumlanır. Kişinin kendini disipline sokmasını, toplumun işlevlerinin parçalara ayrılması ve bu sebeple bireylerin de işlevlerinin farklılaşmasıyla insanların etkileşimi birbirinden etkilenen halkalar halini alır ve bağımlılık oluşturur. Bu bağımlılık kişilerin duygusal olarak özdenetim kurmak zorunda bırakır. Kendini mecbur bırakma, kısıtlama bir bakıma sosyalizasyon sürecidir. Onun uygarlaşma teorisinde disiplin tepeden inmez. Bireylerin zorlanma ve kısıtlanmalarını kabul etmesinin yanında toplumu talep ve gerekliliklerini bilinçdışı olarak benimsemeleri demektir.¹⁷⁶

Oestrich ise disiplin kavramına derinlik kazandırır. Ona göre sosyal disiplin yukardan aşağı gelir ancak tepeden inmez. Eğitim ve araştırmalarla yetenek ve beceriler kazandırılır. İtaati öğrenen ve disipline sokulmuş bu devlet vatandaşına diyalektik yolla işleyen bir disiplindir. Dayatılan itaat ve dayatmayı beklemeden harekete geçen gönüllü itaat arasındaki diyalektiktir. Düzenli eğitim, alıştırma, dikey ve yatay ayrıştırma bireylerin kişisel olarak disipline etmesi konusunda net ikaz, ödül ve cezalardan oluşan sistem artık insan üretiminin ilkeleri haline gelmiştir. Burada disiplin, iktidar üzerinden algılanır. Bu konuda onlardan temelde ayrılan Foucault,

¹⁷⁵Ulrich Bröckling, **Disiplin**, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı Yay., İstanbul 2020, s. 29

¹⁷⁶U. Bröckling, 2020, s. 31-34

tepeden gelen gücün mikrolarda nasıl işlediği üzerinden değil, özelden genele doğru gider. Onun yaptığı küçük mekanizmaların, iktidar mekanizmalarıyla nasıl birleştiğini işlemektir.¹⁷⁷

Foucault, iktidarı güç ilişkilerinin çokluğu, çeşitliliği olarak yorumlar. Yani ona göre iktidar, mülk değil, stratejiler bütünüdür. Foucault anlayışında, disiplin bir iktidar tipidir. 17-18. yüzyılda ortaya çıkan bu iktidar, yasaların normlaştırıcı özelliğini kullanır, ceza değil kontrol altında tutmaya çalışır. Disiplin, yasaklayıcılığı ve üretkenliği aynı anda devreye sokar. Disiplin, bedene nüfus eder. Amacı potansiyeli ortaya çıkarıp bedeni kullanmaktır. Bedeni önce parçalar, kollar, bacaklar, gözler hepsini ayırıştırır ve işler. Örneğin, askeri eğitimi düşünelim, adımların nasıl atılacağı, kolların ne yapacağı, gözlerin nereye bakacağı belirlenmiştir. Disiplin, çeşitlidir ve her yerde kendine özgü şekilde bulunur. Okul, hastane, hapisane, kışla disipline sokucu bir üs işlevi görür.¹⁷⁸

Disiplin tek değil, birden fazla yansımanın sonucu oluşur. Örneğin ordu, yaşam hakkının kullanımını belirler. Bunu askerleri talimatlarıyla sınırladığı, dizayn ettiği ölçüde başarır. Askeri disiplin değerlerine göre çok daha politiktir ve ayrıntının politik ekonomisidir. Cezaevi ve manastır disiplninde boyun eğme ön plandadır. Fabrikalarda üretimin arttırılmasında, okulda ise iletişim ilişkilerinin normlaştırılmasında kullanılır, askeri disiplinde ise her biri bulunur. Goffman'ın total kurumları ve Foucault'nun hapisane analizi birbiriyle benzerlik gösterir. Goffman, total kurumların içinde birçok kurum ve kuruluşu toplar. Psikiyatri kurumları, çocuk evleri, cezaevleri, klinikler çalışma ve toplama kampları, yatılı okullar bu kapsamdadır. Bu kurumlar günlük hayatı kural ve yönetmeliklerle kısıtlar. Bu

¹⁷⁷U. Bröckling, a.g.e., s. 36-37

¹⁷⁸U. Bröckling, 2020, s. 38-42

kuruluşları Weber ve Foucault gibi laboratuvar olarak algılar. Her biri insanın beni ile neler yapabileceğini gösteren kurumlardır, deney ortamlarıdır. ¹⁷⁹

Total kurumlar, kendi aralarında farklılık olduğunun farkındadır. Bu farklılık, üyenin yetiştirilmesi tarzında veya kaderlerine bağlarken dikkatli kurumları, birbirine uyan taraflarına çeker: Hayatın sorunları aynı yer ve otorite altına toplanır. Kurumun üyeleri vaktini, günlük çalışma ve faaliyetlerini birlikte gerçekleştirdiği insanlarla geçirir. Bir bakıma herkes belli bir oranda faaliyeti birlikte icra etmek durumundadır. Çalışma, önceden belirlenir ve çok keskin zaman birimlerine ayrılmıştır. Yani faaliyet ve zaman çizelgesi vardır. Mecbur olduğu düşünülen bu faaliyetler tek bir rasyonel plan içinde bütünleştirilmiştir. Goffman, disiplinin zorlama yönüne vurgu yapar: Kişi üstünde sosyal denetim kurar. Dış dünyadan tecrit edilme, mallara el konulması, saçların kesilmesi, üniformaya sokulma, kurum ritüellerine uyum sağlamak gibi yaptırımları vardır. Hepsinin amacı kişinin kimliğini yok etmektir. Kişiyi önce tabularasa haline getirip bu boş levhaya kendi bilgisini yerleştirmeyi amaçlar.¹⁸⁰ Bu sayede beden artık bilginin yerleştirileceği yer, bir kapasite haline gelir ve üzerinde çalışılır, manipüle edilir.

Bedenin ayrıntılı şekilde kuşatılması karşımıza iktidarın mikro-fiziğini çıkarır. Bedenin en küçük parçaları bile artık denetim altına alınmıştır. Okul, hastane, hapisane, kışla, atölye gibi kurumlar, mikro iktidarı oluşturur ve bedenin ekonomik ve teknik olarak işlenmesini sağlar. Disiplin, eylemi mekan içine dağıtmaya girişmiştir ve bunu yaparken de birçok teknik kullanır. Bazen serserileri kapattığı hapisaneler de bazen de daha kurnaz olan, okul, manastır gibi yerlerde kendini var ettiğini görürüz. Disiplin yöntemleriyle aynı zamanda insanlar bireyselleştirilir. ¹⁸¹

¹⁷⁹U. Bröckling, a.g.e., s.42-44

¹⁸⁰U. Bröckling, 2020, s. 45-46

¹⁸¹M. Foucault, 1992, s. 175

Örneğin kışlalarda insanların şiddet hareketleri engellenir, kitleler sabitleştirilir, harcamaları denetlenir.

Talim, terbiye ve alıştırmalar disiplini doğurur. Disiplin, eğitimin daha kusursuz olmasını sağlar ve insanlar makine parçası muamelesi görür. Disiplinin temelini itaat oluşturur.¹⁸² Askeri disiplinde duruşların, tavırların değiştirilmesi komutlarla sağlanır. Hangi beden parçasının hareket edeceği kurallara belirlenir. Talimler ise askerin motor becerilerini, hareketlerini silahla bütünleştirir. Yani silah, beden, hareket bütünleşir ve insan ateş etme makinesi haline gelir.¹⁸³ Devletin oluşturulması süreci de asker üretim sürecine benzerdir. Düzenli kalıp eğitim, askerin bütün hareketlerinin kodlara ayrıştırılması ve kurgulanan gerçekliğin bedene işlenmesi, yerleşmesi anlamına gelir. Devletin politik vücudunun geliştirilmesi de bölgesel sınırların benimsetilmesi, hukukun geliştirilmesi ve halkı denetleyen müdahaleler sonucu olur.¹⁸⁴

Aynı şekilde mekânların mimarileri de insanı düzene sokar. Bu durum hastanelerde özellikle de ordu ve bahriye hastanelerinde daha belirgindir. Yasadışılığın, karmaşası çözülürken, iktidarın bu hareketliliğe hâkim olması gerekir. Hastalık ve salgınların tıbbi olarak gözetim altına alınması, bir dizi denetimle iç içedir. Asker kaçakları üzerinde, mallar üzerinde, ilaçlar, kayıplar, ölümler üzerinde idari denetim vardır. Buna bağlı olarak mekânın ayrışıp, paylaşılması ve kapatılması ihtiyacı vardır. Bu yönetsel mekân, tedavi mekânıyla eklenir. Bedenleri, hastalıkları, hayatları, ölçümleri bireyselleştirir. Çakıştırılan ve aynı zamanda ayrıştırılan özgüllükler oluşturulur. Disiplinden, tıp için faydalı olacak mekânlar doğar. Hem bireyler tecrit edilir hem de konumları, yerleri belirlenir aynı zamanda bu dağılım üretim aygıtlarıyla bütünleştirilir. Örneğin atölyeler de aynı

¹⁸²U. Bröckling, a.g.e., s. 100

¹⁸³U. Bröckling, a.g.e., s. 104-107

¹⁸⁴U. Bröckling, a.g.e., s. 85

şekilde, işçileri birbiriyle kıyaslar, sınıflandırır ve bunun üzerinden bir tablo oluşturur. Üretim bölümlere ayrılır ve çalışma süreçleri bölümlere ayrıştırılır. Burada olan emek gücünün bireysel birimler halinde çözümlenmesidir.¹⁸⁵ Okulu ele alırsak, öğrenci sıraları, avlular, herkese verilen ödev ve yapılan sınavlar buna göre bir mertebeye ulaşmak ve sınıflandırma vardır. Yani bilgi ve yeteneklere göre hiyerarşik bir düzen oluşturulur. Okul aynı zaman da öğretmen figürüyle, davranışları gözetir ve yönlendirir.¹⁸⁶ Disiplinle, mekânlar imal edilir. Hem işlevsel hem de hiyerarşiklerdir. Hem bireyselleştirir hem de işlemsel bağlantılar kurulur. Hem itaat sağlanır hem de hareket ekonomisi garantilenir.

Özetle, hem birey olarak nitelik belirlenir hem de çoğulluğun düzene sokulmasını sağlar. Beden tanımlanır yani, sınıflandırılır, modüllere bölünür ve her bedenden etkili bir aygıt elde edilmeye çalışılır. Bununla birlikte nüfus da mekânlara kapatılır. İktidar, insanların faaliyetlerini zamanı örgütleyerek düzenler. Disiplin, parçaladığı şeyleri verimli olacak şekilde yeniden birleştirir. Belirli bir zaman-mekân biçimi oluşturur. Kolektif-bireysel her türlü faaliyetin dağılımı bu disiplinlerle gerçekleştirilir. Foucault, bu denetim süreçlerinin, özne oluşturma sürecinin sadece bir parçası olduğunu söyler. Öznelerin hem söylemlerle hem de nesneleştirici pratiklerle hem de çatışmayla üretildiğini söyler.¹⁸⁷

Disiplinci iktidar, bedenden sürekli verim almaya çalışırken onu nesne konumuna getirir.¹⁸⁸ Disiplinler, bedenin yapma hissetme, görme, duyma, düşünme yollarını kalıcı olarak değiştirene kadar biçimlendirir.

Disiplinci iktidar, Foucault tarafından panoptikon ile bağdaştırılır. Panoptikon, Bentham'ın dizayn ettiği, dairesel yapıları bir hapisanedir. Bu mimaride

¹⁸⁵M. Foucault, 1992, s. 181

¹⁸⁶M. Foucault, a.g.e., s. 183

¹⁸⁷Jean François-Bert, **Foucault**, çev. Emrullah Ataseven, Sel Yay., İstanbul 2020, s. 53

¹⁸⁸M. Foucault, 1992, s. 209-210

çok sayıda insana, tutumları kendiliğinden dayatmaya imkân veren bir yapı vardır. Mahkûmlar, dairesel şekilde dizayn edilmiş bu yapıda apaçık görünür ve yapının tam ortasında bir kule bulunur. Burada onları sürekli gözetleyen bir gardiyan vardır. Ancak kulenin içindeki gardiyan, mahkûmlar tarafından görülmez. Görülmediği içinde hiçbir mahkûm ne zaman izlendiğini anlayamaz ve sürekli izleniyormuş gibi hareket etmeye başlar. Süreç içerisinde istenen davranış kalıpları içselleştirilmiş olur.

¹⁸⁹ Bu iktidar görür ama görünmezdir. Bu panoptiklik, modern toplumda bireyleri ve normları üreten şeydir. Bir süre sonra panoptikon, insanların yaşama biçimine dönüşür. Foucault bunu şöyle açıklar: Panoptikon birçok işleve sahiptir. Hastaları tedavi ederken, işçileri gözetim altında tutar, öğrencileri eğitir ve başı boş gezenleri çalıştırır. Bireyleri, hastane, okul, atölye gibi mekanlara dağıtımını ve mekanlar içinde örgütleyişi; iktidarın kendini ve disipline etme şekillerini somutlaştırma tarzını ortaya koyar.¹⁹⁰ Kurumlar, panoptik bir mantıkla hareket eder ve belli davranışları insanlara işlemeyi, toplumdaki davranış sapmalarını azaltmayı ve iktidarın istediği toplumu oluşturmayı amaçlar. İstenmeyen her türlü davranış anormal, istenen ise normaldir. Hem bireysel olarak hem de kurumlar aracılığıyla bedene iktidar uygulanır.¹⁹¹ Artık fabrikalar, okullar, kırsal hapishanelerle ortak özellikler gösterir ancak şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü disiplin toplumunun kendisi zaten budur.¹⁹² Gözetleyen bakışın ağırlığını hisseden herkes durumu o kadar içselleştirir ki sonunda, kendini ve toplumu gözetleme noktasına varır.¹⁹³ İktidarın bedenler üzerindeki etkisinin maddiliği ile toplumsal beden ortaya çıkar.¹⁹⁴ Toplumsal beden, bireyleri şekillendirip eğiten çalıştıran iktidarın maddiliğidir. Sağlık hizmetleri, din, askerlik, kamusal yaşamın kesiştiği yerlerde toplumsal beden

¹⁸⁹J. François-Bert, a.g.e., s. 54

¹⁹⁰M. Foucault, a.g.e., s. 303

¹⁹¹M. Foucault, 1992, s. 301

¹⁹²M. Foucault, a.g.e., s. 331

¹⁹³M. Foucault, **İktidarın Gözü**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s. 95

¹⁹⁴M. Foucault, 2012, s. 39

şekillenir. Yani toplumsal beden, denetime tabi tutulan, iktidarın bilgi kaynaklarını arttıran ve yeni özne şekilleri üretilip, somutlaştıran organizmadır.

Foucault, panoptizme geçişi vebayla bağdaştırır. Vebadan önceki salgın olan cüzzam, Hristiyanlar için Tanrıdan gelen, kutsallıkla ilişkilendirilen bir hastalıktı. Dışarıda tutulmaya çalışılırdı çünkü müdahale edilemezdi. Yani hastalıklar kapatılmaz, dışsallaştırılırdı. Veba ise toplumun etki alanı kapsamındadır.¹⁹⁵ Cüzzam sırasında, beden tıbbi açıdan kategorileştirilmemiş durumdaydı ve kapatma uygulaması olmadığından bulaşıcılık engellenemiyordu. Fransa'da cüzzamın aşırı artışıyla, kent dışına cüzzamlıların kapatılması için mekanlar inşa ediliyordu. İlk cüzzam hastaneleri de aynı şekilde bulaşıcılığın önlenmesi için kurulmuştur, tedavi için değil. Veba ise kent merkezi içine kapatılmış ve vebalılar mahkum edilmiştir. Cüzzamlı beden bir şekilde kutsallık barındırırken vebalılar hüküm altına alınmıştır. Vebada ki yöntem değişikliği, yani içeri kapatma aslında hastalığın topluluk içinde anlam kazandığını gösterir. Vebalılarının kapatılması, toplumsal yaşamın gözetim altına alınması anlamına gelir. Vebada, ev ekonomisi, sokaklar, hijyen denetimi gibi faktörler de ortaya çıkar.

Bir bakıma veba, toplumun her yerinde karşımıza çıkacak olan denetimin başlangıcıdır. İnsanların evlerini nasıl temizlemeleri gerektiği, sokağa çıkarken ne yapacaklarını, vebalılarının olduğu ortamların karantinasını ve denetimini içeren iktidar uygulamaları vardır. Foucault bunu disiplin olarak isimlendirir.

Bireylerin sabit bir yere kapatılmaları, en küçük hareketlerin bile denetlendiği, bütün olayların kaydedildiği, kesintisiz bir yazı faaliyetinin merkez ile çevreyi birbirine bağladığı, iktidarın hiyerarşik ve sürekli biçimine göre, hiçbir paylaşım olmadan icra edildiği, her bireyin sürekli olarak saptandığı, incelendiği ve canlılar, hastalar, ölümler olarak dağıtıma tabi tutulduğu, kapalı, parçalara ayrılmış ve her noktası itibarıyla gözetim altında olan mekânda, bütün bu unsurlar bütüncül bir disiplin düzeneğinin modelini meydana getirmektedir.¹⁹⁶

¹⁹⁵M. Foucault, 2006, s. 27

¹⁹⁶M. Foucault, 1992, s. 292

Artık tehlike cüzzamdaki gibi dışarıda değil, içeride ve sürekli kontrol altında tutulacaktır.

Cüzzamlı bir ret, bir sürgün-kapatma uygulamasının içine alınmıştır; buraya sanki ayırmanın önemsiz olduğu bir kitlenin içine atılıyormuş gibi terk edilmektedir; vebalılar ise bireysel farklılıştırmaların kendini çoğaltan, eklemişen ve altbölümlere ayrılan bir iktidarın zorlayıcı etkileri sonucu açığa çıktığı, özenli taktik çevrelemenin içine alınmışlardır.¹⁹⁷

Foucault'nun dediği çevreleme, hastalığın söylemin içine dâhil olması ve iktidarın düzenekleri içine alınmasıdır. Veba, nesneleştirilmiş ve söylemlerin alanına dâhil edilmiştir. Veba artık hastalıklı bireyi, isyanları, askerden kaçışları da temsil eder. Vebada gördüğümüz şey insanların içeride tutulması ve terbiye edilmesidir. Cüzzamda olduğu gibi dışsallaştırma değildir.¹⁹⁸

Özetle, panoptikon insanları ve onların ilişkilerini yöneten, kentin yaşamsal koşullarını düzenleyen, toplumu parçalara bölüp, parçalara farklı iktidar teknikleri uygulayan bir sistemdir. Kapatma, zaman içinde giderek mekanı ve kurumları aşarak yayılır. Bireysel denetim ile toplumsal düzenin sürdürülmesi arasında sürekli bir korelasyon amaçlanır. Beden normal-anormal algıları üzerinden düzenlenir. Amaç bedeni ekonomikleştirmek, üretken kılmaktır. Bu nedenle panoptikon tasarımı üzerinden yönetim biçimi ve kapitalist tüketim biçimi sorgulanır. Disiplinin ve cezalandırmanın, bireyin sürekli olarak içinde bulunduğu ve üretildiği, kurumlarda, mesleklerde, tıbbın içinde yer alarak toplumdaki varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Foucault disiplinci toplum için şöyle bir yorum yapar: "... bana öyle geliyor ki, insanı kreş ve okuldan alıp, kışladan geçirerek, hapishane veya akıl hastanesiyle tehdit ederek ya fabrikaya gidersin ya da hapishaneye veya tımarhaneye düşersin, sonunda düşkünler evine götüren bütün bu zorlamalar aynı iktidar sisteminden

¹⁹⁷M. Foucault, a.g.e., s. 293

¹⁹⁸M. Foucault, a.g.e., s. 293

kaynaklanır.”¹⁹⁹ Foucault bu süreçlerin sanayi toplumuna geçişle başladığını, yoğunlaştığını ifade eder. Çünkü sanayi toplumunda iş gücü gereklidir ve beden ne kadar eğitilip şekle sokulursa o kadar yararlı üretim gücüne dönüşebilir.²⁰⁰ Disiplin bedeni normlara uyarlayarak sarmalar. Beden, düzeltilebilir, iyileştirilebilir ve öngörülebilir hale getirilmek istenir. Burada iktidar tüm biçimleriyle bedeni ele geçirmeye çalışır.

Zamanla bu disiplinci model esnemiştir ve yeni bir iktidar modeli ortaya çıkmıştır.

2.2. BİYOİKTİDAR

Disiplin yani bedenin anatomopolitikasından sonra karşımıza hem bireyi hem de nüfusu ele alan düzenleyici iktidar yani biyopolitika çıkar. 17. yüzyılda disiplinci iktidar yoğun olarak görülürken, 18. yüzyılın ikinci yarısında bireylerin ötesine geçerek, nüfusa yönelik iktidar teknolojisi karşımıza çıkar. Burada nüfusla ifade edilen bireylerin bütünü değil, ‘*bağımsız bir biyolojik beden*’dir. Sağlık düzeyi, ölüm-doğum oranları, yaşam süresi, refah gibi süreç ve fenomenlerle şekillenen ‘*toplumsal beden*’den bahsedilir.²⁰¹ Foucault’ya göre nüfus, kalabalık bir insan grubu olmaktan öte, biyolojik süreçlerin işlediği, yönettiği canlı varlıklardır. İçerisinde ölüm-doğum oranları, nüfusun yaş eğrisi, hastalanma durumu, sağlık durumu, gelişme durumu vardır.²⁰²

Önceden, tek tek bedenleri nesne alan disiplinci toplumun aksine, biyopolitika toplumsal beden üzerinden işler. Burada olan, bireylerin istenen

¹⁹⁹M. Foucault, **Büyük Kapatılma**, çev. Işık Ergüden- Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 125-127

²⁰⁰Roy Boyne, **Foucault ve Derrida: Aklın Öteki Yüzü**, çev. İsmail Yılmaz, Bilgesu Yay., İstanbul 2017, s. 162

²⁰¹T. Lemke, 2016, s. 39-40

²⁰²M. Foucault, 2014, s. 152

davranışlara yönelmesini bir dizi ‘rıza üretme’ sürecinden geçirerek sağlanmasıdır.²⁰³ Çünkü artık kapatmak, bireyselleştirmek yetersiz kalmaktadır. Bunun üzerine, disiplini pekiştirici ve onunla birlikte işleyen ‘denetim’ kavramı ortaya çıkar. Denetim kavramı, güvenlik üzerinden işlenir. Güvenlik kavramı da 3 bölümde incelenebilir: İlki, yasa koymak ve uymayanları cezalandırmak üzerine işleyen bir yasa sistemi olarak. İkincisi: gözetim ve ıslah etme yoluyla uygulanan disiplin mekanizması olarak. Üçüncüsü ise: güvenlik düzenekleri olarak.²⁰⁴ Burada uygulanan cezalar, bedel ödetme değil, düzenleme amaçlı yapılırlar. Uygulanan bu denetim, rutin yaşamı, akışkan, esnek şekilde işleyen mekanizmaları aracılığıyla düzenler. Güvenlik mekanizmalarıyla nüfus, politik bir özne olarak ele alınır ve şekillendirilmek istenir.²⁰⁵

Nüfustaki hayatın somut süreçlerinin tamamı güvenlik teknolojilerinin hedefidir. Burada biyolojik varlık olarak nüfusun varlığından doğan riskleri engellemek, hazırlıklı olmak için nüfusun niteliğini ve koşullarını inceler, veri olarak ele alır. Disiplinden tekniklerden öte, düzenleme ve gözetim ön plandadır. Bireyler arası bir denge kurulmaya çalışılır.²⁰⁶ İktidar, kurumların ve bireylerin özelinden çıkmış, yaşam süresi, sağlık gibi durumların istatistik boyutu ele alınıp, listelenmeye başlamıştır. Yani bu iki diziyi, beden-organizma-disiplin-kurum ve nüfus-biyolojik süreçler-düzenleyici mekanizmalar-devlet olarak ele alabiliriz.²⁰⁷ Nüfus, bireyselleştirilmiş olan bedenlerin birleşiminden oluşur. İnsanın, hem tekil beden olarak hem de tür olarak aynı anda denetim altına alınması amaçlanmıştır.²⁰⁸ Disiplinci iktidar ve biyopolitika birbirinden ayrı iktidar türleri değildirler. Biyopolitika içerisinde disiplini de barındırır. Yani birbirlerini dışlamaz, birbirlerinin

²⁰³ U. Özmakas, 2018, s. 125

²⁰⁴ M. Foucault, 2013, s. 7

²⁰⁵ M. Foucault, 2013, s. 95

²⁰⁶ M. Foucault, 2013, s. 249

²⁰⁷ M. Foucault, 2013, s. 250

²⁰⁸ M. Foucault, 2013, s. 242-243

üzerine eklenirler.²⁰⁹ Foucault bu birbirinden ayrı ancak birleşik olma durumunu güvenlik ve disiplin mekanizmalarını kıyaslayarak açıklar. Ona göre, disiplin mekanizmaları, güvenlik mekanizmalarıyla birlikte etkinleşmiştir. Bu durumda karşımızda birinin çıkışıyla, diğersinin yok olması gibi bir durum yoktur.²¹⁰ Birlikte işlerler ancak farklılardır.

Aralarındaki ilk fark, disiplinci mekanizma, herhangi bir mekânı yalıtır, merkezleştirir, sıkıştırır ve kapatır. Yani disiplinci mekanizma için sınırları belirlemek önemlidir. Güvenlik mekanizmasında ise amaç sürekli genişlemek, yeni öğeler katmak ve bunları örgütlemektir.

İkinci fark ise, disiplin belli sınırlar çizer ve dışına çıkılmasına asla izin vermez. Güvenlik mekanizmalarında ise daha geniş bir özgürlük alanı vardır. Çünkü güvenlik mekanizması, birey değil nüfus üzerinden işler ve bireyler için olmasa dahi nüfusa yararlı nitelenebilecek şeylere ulaşmak için ‘doğal süreç’ olarak ele aldığı sınırlara dayanır.²¹¹

Üçüncüsü ise, disiplin mekanizması, yapılması gereken ve yapılmaması gerekenlerden işler. Düzen, yasak olan her şeyin fiili olarak engellenmesiyle geride kalanlardır.²¹² Güvenlik mekanizmasında ise, olaylar doğaları üzerinden ele alınır, yine yasa ve buyruklar vardır ancak esnemeye daha müsaittir.

Foucault bu iki iktidarın birleşme noktasını beden olarak görür ve cinsellik üzerinden somutlaştırır.²¹³ Örneğin cinsellik, hem gözetlemeye neden olan bireysel bedeni içerir hem de üretimin ve üremenin devamını içerir yani nüfusun biyolojik süreçlerinin bir parçası olarak da karşımıza çıkar.²¹⁴ Yani hem mikro hem makro

²⁰⁹M. Foucault, 2002, s. 256

²¹⁰M. Foucault, 2013, s. 9

²¹¹M. Foucault, 2013, s. 45

²¹²M. Foucault, 2013, s. 45

²¹³M. Foucault, 2007, s. 145

²¹⁴M. Foucault, 2013, s. 251-252

olarak konumlanabilir. Bir yanda kişilerin arzularında diğey yanda ekonomik ve siyasal süreçlerin içinde bulunur. Birey, cinsellik üzerinden kurulan ahlak söylemleriyle bir şekilde sorumlu kılınmaya çalışılır, hem politik hem de biyolojik olarak iktidar gücünü uygular.²¹⁵

Görüldüğü üzere iktidar, bilgiyi üretir.²¹⁶ Bu sayede iktidar kamusal alana, günlük hayata sızar. İktidar her türlü ilişkinin içerisindedir. Bu bakış açısıyla yönetmek artık, egemen iktidardaki gibi baskıdan, şiddetten değil; hesaplamalar üzerine oluşturulan bilgilerle, normlarla uygulanır ve yeniden dönüşüme açıktır. Bu sayede (hakikat, bilgi norm ile) iktidar kendini dönüştürürken, insanları da çeşitli yöntemlerle ikna ederek dönüştürmüş olur. Kısacası, önce bir norm/normal belirlenir ve bu normal bilimle, eğitimle, kurumla, söylemle desteklenir. Bu görüş toplum tarafından da benimsenir ve bir şekilde gerekli görülür.²¹⁷

Biyopolitikayla birlikte, hak normla yer değiştirmeye başlar. Yani iktidar hakkı, hesaplama ve ölçmeleriyle oluşturduğu normallerle, normlarla değiştirir. Artık olan hayatın düzenlenmesidir, normlar çerçevesinde yapılan düzenlemelerle istenilen sonuca ulaşmaktır. İktidar sürekli bilgi yaratır ve araçlarıyla bilgiyi yayar.²¹⁸ Sonucunda, özne üretimini gerçekleştirir. Özneler de söylem ve davranışlarıyla iktidarı üretir ve yaşatır. Birey bir noktada iktidarın ürettiği, belirlediği bir öznenliğin içinde yaşar. Üretimin normalleri dışında biri haline gelirse anormalleştirilerek dışlanır.

Buna örnek olarak biyopolitikayı, uç noktada ırkçılıkla somutlaştırabiliriz.²¹⁹

İrk kavramı toplulukların özgün farklılıklarını gösteriyordu. Toplumun, ayrışık

²¹⁵M. Foucault, 2007, s. 146

²¹⁶M. Foucault, 2012, s. 42

²¹⁷Vedat Çelebi, **Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi**, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2013, C. 5, S. 1, s. 520-521

²¹⁸V. Çelebi, a.g.e., s. 515

²¹⁹T. Lemke, 2016, s. 43

yaşayan, kökeni, dili, dini farklı olan iki ayrı düşman kamp ve toplumsal gruba bölündüğü düşüncesi temel alınmıştır. 19. yüzyılda ise ırk, politik bir sorunsal olarak anlaşılarak biyopolitikanın içinde yer almıştır. Biyoiktidar içerisinde ırkçılığın iki farklı işlevi vardır. İlki, toplumsal alanda, bölünmeleri sağlayacak olan çatlakları oluşturur. Bu sayede zıtlıklar, ırklar arasında ayrımlar oluşmuş olur ve yaşaması-ölmesi gereken barizleşir.²²⁰ Toplum, iki karşıt ırkmış düşüncesiyle doldurulur. Irklar içten içe bir tehdit altındadır. Sonucunda toplum doğrudan kendisine yönlendirilen, kendi öğelerine yönelen bir ırkçılık düşüncesi içine girer. Bu arınmanın altında yatan içsel mantıktır ve toplumun normalleştirilmesinin altında da yatar.²²¹ Homojenleştirme ve hiyerarşikleştirme birbirinin içindedir.

İkincisi ise, kendini yaşamaya değer değmez gibi nitelendirmekten ziyade, “ne kadar çok öldürürsen o kadar çok ölüme yol açarsın veya ne kadar çok ölüme bırakırsan, o kadar çok yaşarsın” düşüncesini kurar.²²² Yani, birinin ölümüyle, diğerinin sağlığını bağdaştırır. Yaşamı daha sağlıklı kılacak olanın, ötekinin ölümü olduğuna inanır. Toplumun biyolojik bir bütün olarak görülmesi onun saflığını gözetleyip denetlemek gibi, düşmanlara sert ve merkezi bir otoriteyi gerekli sayar. Yani modern devlet ırkçılığı, devletin belli eylemlerinin akla uygunluğu veya meşruluğu için bir araç olarak kullanır.

Devlet artık bir ırkları birbirine karşı kullanan bir yapı değil, bütünlüğün, saflığın koruyucusudur. Irkın saflığı düşüncesi de buradan temellenir.²²³ Foucault 20.yüzyılda ırkçı söylemin Nazi ve Sovyetler birliği üzerinden dönüşümünü anlatır. Irkçılık, toplumsal bedenin biyopolitik bir düşünce tarafından kışkırtılmasıdır,

²²⁰M. Foucault, 2013, s. 254

²²¹T. Lemke, a.g.e., s. 62

²²²M. Foucault, a.g.e., s. 255

²²³M. Foucault, a.g.e., s. 81

İrkçılık, bireysel değil; toplumsal bir meseledir. Devletin araçlarıyla, politik ve toplumsal alanları yapılandırır.

Biyopolitikayla birlikte, normal ve anormalin sınırları, oranları istatistik yoluyla elde edilmeye başlanmıştır. Doğum oranı, suç oranı, eğitim oranı gibi verileri vardır. Bireyleri belirlediği normale ulaştırmaya çalışır, ulaştıramadıklarını kurumları, ailesi, doktorlar veya toplum aracılığıyla bir şekilde işlevsel hale getirmeye çalışır, getiremediklerini ise dışlar veya kapatır. Ancak iktidarın baskıcı eylemlerinin yanında olumlu etkileri de vardır. Çünkü kurucu ve koruyucudur. Bu bakımdan iktidar aynı zamanda üreticidir. Foucault, iktidarın hem baskıcı hem üretici yönünü de ele alan 'yönetimsellik' kavramını çıkarır. Yönetimsellik kavramını, yönetim sorunsalı açısından inceler. Foucault yönetimsellik algısını şu şekilde özetler:²²⁴

1. Temel bilgi biçimi ekonomi politik olan ve teknik araçları güvenlik aygıtları olan hedefi nüfus olan bu iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler, düşünceler, hesaplardan, taktiklerden oluşan bir bütün.

2. Tüm spesifik yönetim aygıtları dizinin oluşumu öte yandan da tüm bir bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak adlandırılabilen bu iktidar türünü ve uzun süre içinde ve tüm batıda diğer tüm biçimler üzerinde üstünlük kurmaya götüren eğilim.

3. 15-16. yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan Orta çağ devletinin yavaş yavaş yönetimselleştiği süreç ya da sürecin sonucu.

Yönetimsellik, güç ve baskıyı direk kullanmadan, söylem üzerinden ilişkileri sınıflandırır ve kişileri kendi normlarına göre tekrar değerlendiren, anlamlandıran bir mekanizmadır. Nüfusun, devletin değerlerine göre yönlendirilebilme halidir. Yönetimsellik, iktidarın negatif, pozitif boyutlarını bir araya toplayan yönetim alanını belirler. Yönetim, yöneticinin topluma zorla bir şeyleri kabul ettirishi değildir. Ancak içinde baskıyı da barındıran, kendini var eden ve sürekli yenileyen eylemdir. Yönetimsellik, ilk olarak yönetimin analitiğini yapar, iktidara şiddetin ve uzlaşımın

²²⁴M. Foucault, 2011, s. 285
M. Foucault, 2013, s. 97-98

ötesinde bir bakış önerir; ikincisi, tahakküm ve iktidarı ayırmaya yardımcı olur; üçüncüsü, etik ve politika arası ilişkiyi çözümler.²²⁵ Yönetimsellik ilişkisi, tutumların yönlendirilmesidir.

Foucault, 18. yüzyılda yönetim sorununu genel bir bağlama oturtur. Yönetim, yalnızca politik alan ve devletin içinde değil aynı zamanda felsefe, din, tıbbi, pedagojik alanların içinde de yer alır. İktidar, idarenin yanında, benliğin denetimi, aile için çocuklar için yol gösterici, ruhun yönlendirilmesi gibi sorunları da kapsar. Bu şekilde özneleştirme süreçlerine de girilmiş olur. Yönetim sadece kurumlara değil, bir dizi pratiğe ve ilişkiye dayanır. Yani yönetimsellik oluşturulurken aynı zamanda öznenin tarihini de oluşturur. Çünkü bireyselleştirme teknikleri ve totalleştirme pratikleri aynı politik yapılarda uygulanır.²²⁶ Yönetimsellik, bir özne üretme süreci olduğu gibi aynı zamanda öznelikten çıkarmanın da sürecidir.

Foucault, artık biyopolitikayı tanımlarken yönetim, güvenlik gibi kavramları kullanır. Bu kavramlar, ekonomideki değişimlerle birlikte anlamlanmışır. 18. yüzyılda politik ekonomi, merkantalist yaklaşımın yerine geçmiştir. Yani sadece devletin kazanmasına, devletin gücüne odaklı bir ekonomiden uzaklaşmıştır. Ekonomi, bir yönetim aralığıyla işler.²²⁷ Doğa, değiştirilemez değil, müdahale açık bir alan olarak görülür ve iktidar ekonomisi, nüfusa odaklanmaya başlar. Artık devlet müdahalesinin doğal bir sınırı vardır bu sınır da nüfusun doğasından gelir. Nüfus da bir dizi değişkene bağlı olarak işler, iklim, maddi çevre, ticaret, zenginliğin dolaşımı gibi.²²⁸ Nüfus, iktidar mekanizmaları için elverişli hale gelince yönetim kavramı da ön plana çıkar. Yönetim, insanlarla, zenginlik kaynaklarıyla, toprakla, adaletle, ideolojilerle, felaketlerle, salgın hastalıklarla ilgilenir ve yönetimin araçları yasalar

²²⁵T. Lemke, 2015, s. 27-28

²²⁶T. Lemke, 2015, s. 20

²²⁷T. Lemke, 2016, s. 47-51

²²⁸M. Foucault, 2013, s. 65

değil taktikler dizisidir.²²⁹ Yönetim, nüfus üzerinden politik ekonomi yürütürken, nüfusu özgür bırakır. Özgürlüğü açıklarken liberalizmden bahsetmemiz gerekir. Liberalizm özgürlüğü üretir ve bu üretimi gerçekleştirirken beraberinde bazı zorunluluk, tehdit, denetim ve sınırlamaları da getirir.²³⁰ Yani liberalizm özgürlük alanını oluşturmak için aynı zamanda kısıtlayan şeydir. Özgürlüğün üretimindeki bu bedele güvenlik denir. Güvenlik, riskin oluşturduğu tehlikeleri indirmek için kullanılır. Özgürlük bir bakıma güvenlik mekanizmaları sayesinde işler. Yönetimsellik, müdahaleyi en aza indirmeyi ve görünmez hale getirmeyi amaçlar. Güvenlik mekanizmalarının amacı da bu özgürleşen ekonomik süreçlerin, işleyişin risklerini azaltmaktır.²³¹ Bu sırada, özgürlük ve risklerle birlikte her birey bir şirket gibi görülür. Herkes, her şey rekabet içindedir. Rekabet, üretimin bu durumda iyiliğin kaynağıdır. Sistemi sarsmayan bireysel başarısızlıkların hepsi de kişilerin kendi sorunudur. İnsan bir yatırım yatağı haline gelir. Sadece kalıtsal özellikleri değil, eğitim, beslenme gibi süreçleri de sermayenin parçasıdır. İnsan her yönüyle üretimin, sermayenin, ekonominin içine sokulmuştur.

Güvenlik açısından nüfus, hem politik özne hem de mekanizmaların işlediği bir nesnedir. Çünkü güvenlik toplumunda politik özne olarak insan üretim için özgür bırakılmıştır ancak bu özgürlük iktidarın mekanizmalarıyla oluşturduğu sınırlar içerisindedir. Güvenlik, riskleri kabul eder ve dolaşımı riskler doğrultusunda düzenler. Güvenlik, toplumun savuma mekanizmasıdır, elde ettiği veriler doğrultusunda hareket eder. Örneğin hastalığı ortadan kaldıramaz, hırsızlığı yok edemez ama riskleri, zararı en aza indirmeye çalışır.²³²

²²⁹M. Foucault, 2011, s. 273-276

²³⁰M. Foucault, **Biyopolitika'nın Doğuşu**, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2015, s. 54-55

²³¹M. Foucault, 2013, s. 308

²³²M. Foucault, 2013, s. 21

Güvenlik düzenekleri, belli bir norm eğrisi saptamaya çalışır. Ve bu normlar olayların değişkenliğine göre belirlenir. Bu norm, düzenleyici olarak hareket eder ve başkalaşıma da izin verir, yeniliklere açıktır.²³³ Yani nüfustan doğan riskleri minimize etmek için, nüfusu olasılıklar bütünü olarak ele alır.²³⁴ Kriz, yoksulluk, işsizlik sorun olmaktan öte, biyopolitikanın yansımasıdır. Güvenliğin özelliği, kimin ölüp yaşayacağını yasayla değil, risklerle, olasılıklarla belirlenmesidir.²³⁵ Yeni düzende, iktidar doğrudan öldürmez ancak ölüme terk eder. İktidar, nüfusu tehlikeye atacak unsurları ortadan kaldırmaz, olayların etkisini istatistiksel olarak değerlendirir ve nüfusun belli bir bölümünün ortadan kaldırılmasına izin verir. Yani biyopolitika bir noktada feda ederek nüfusu korur. Bazılarını harcanabilir kılar. Nüfusun sağlığı için bazıları ölüme bırakılır, kapatılır, dışlanabilir. Amaç topluma yararlı olan bireyler üretmektir.

Artık disiplindeki önceden görme yerine, verili olanda düzenlemeye gitme üzerinden hareket edilir. Yani disiplinin belirleyiciliği, sıkıştırıcılığı, sınır çiziliciliğinden, verili alan içerisinde hareket etmeye gidilir.²³⁶ Bu yapılırken de normlama kullanılır. Normlar aracılığıyla normalleştirme, gündelik davranışları oluşturur. İktidar, özneleştirme için normalleştirmeyi kullanır. Normalleştirme, önceden var olan bir kalıbı dayatır ve bunun dışında kalanları dışlamayı meşrulaştırır. Dışlanmayan öznelerin de bazı olanakları engellenir. İktidar, kişilere belli ölçüde tanınma ve eylem alanı tanımlar.²³⁷

Disiplinci normalleştirme, önce bir paradigma koyar ve insanları bu paradigmaya yerleştirmeye, uygun hale getirmeye çalışır. Burada normal olan, norma

²³³T. Lemke, 2016, s. 70

²³⁴T. Lemke, a.g.e., s. 57

²³⁵Zeynep Gambetti, **Foucault'da Disiplin Toplumu- Güvenlik Toplumu Ayrımı**, Mesele Dergisi, C. 20, S. 1, 2008, s. 7

²³⁶M. Foucault, a.g.e., s. 43-44

²³⁷U. Özmakas, **Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016, s. 135-136

tam uyum sağlayandır. Yani normal anormal kavramları, norm üzerinden kurulur. Norm, normal olana göre birincildir ve disiplinler normleştirme, normal ve anormal arasındaki ayrıma normdan vardığı için, disiplin tekniklerinde olan şey normleştirme değil, normlamadır.²³⁸ Disiplinci iktidar, bir normal belirler ve buna uymaya zorlar. Biyoiktidar da ise normallerin çokluğundan söz edebiliriz. Norm, normal olanı kurar. Normlama veya normleştirme, normal elde etmeyi amaçlar. Ve müdahalelerde bulunarak, yeniden üretir yeni iktidar ilişkileri üretirler.²³⁹ Norm, iktidar etkileri ve risk taşıyanların belirlenmesini sağlayan bir süzgeç görevi görür.

Biyoiktidar ile nüfusa dönen merkez, yeni mekanizmalar üretmek durumunda kalır. Nüfus, politik özne haline gelmiştir. Beden gibi artık nüfus da şekillendirilebilir. Nüfusun yönetilmesi için tıpkı beden de olduğu gibi bilgiye ihtiyaç vardır. İstatistik de bu bilgiyi elde etmenin aracı olacaktır. İstatistik, insanları saymak üzerinden işleyen ve nesnellik sunma amacıyla olan bir araçtır. Devlete bir görme, bilme yetkisi verir ve alanları denetime açar. Örneğin istatistik suçun önceden nasıl görülebileceğini, suç türlerinin alanlara göre dağılımı ve düzenliliğine ilişkin bilgi üzerinden hesaplanarak bir öngörü oluşturabilir. Böylelikle 'ortalama insan' profili de ortaya çıkarılabilir. *Ortalama insan*, topluluğun bilgisini verirken aynı zamanda toplumu denetim altına almayı ve yeni bakış açılarından bakmayı sağlar.²⁴⁰

İstatistik ile yönetme arasında bağ kuran Scott ise istatistiğin, nüfusun okunurluğunu arttırdığını söyler. Devletin, soyadı kanunu, arazi kanunu, orman düzenlemesi gibi faaliyetlerinin arka yüzünü göstermeyi amaçlar. Bu ölçümler, düzenlemeler, belli bir amaca hizmet eder. İktidarın, nüfusa dair harita çıkarma

²³⁸M. Foucault, 2013, s. 51

²³⁹U. Özmakas, 2016, s. 139

²⁴⁰U. Özmakas, a.g.e., s. 143-146

İlan Hacking, **Şansın Terbiye Edilişi**, çev. Mehmet Moralı, Metis Yay., İstanbul 2005, s. 145-146

çabasıdır.²⁴¹ Yapılan ölçümlerle, ‘normal’ olan tespit edilmeye çalışılır. Modern devlet, tabiki de insanları sadece gözlemlemek tanımlamak normali tespit etmekle kalmaz. Aynı zamanda şekillendirmeye de çalışır.²⁴² Yani normaller, riskler belirlenir ve risklere karşı hazırlıklı olmak amaçlanır.

İstatistiğin oluşturduğu bilgi, nüfusu, ölüm, doğum, hastalık gibi sabitler üzerinden örgütler. Hem farkların hem benzerliklerin denetim altına alınmasını sağlar. Bu sayede, “risk”i oluşturanı da analiz edebilir, somutlaştırabilir hale getirir. Yani tehlikeli olan, normal olan hepsi saptanabilir haldedir.²⁴³ Kısacası, riskin, tehlikenin, sapmanın, normalin istatistik tarafından bilinmesi, güvenlik mekanizmasının temel nesnesini oluşturur. İstatistikle, negatif ve pozitif etkiler hesaplanır. Devletin devlet hakkında bilmesi de denebilir.²⁴⁴ İstatistik sayesinde insanlar sayılır, normaller ve anormaller saptanır, ömür uzunluğu, yaşlılık, sağlıklı-hasta olma durumu gibi faktörler saptanır. Bu sayede riskler hesaplanırken insanlar da sınıflandırılır.

Nüfusun süreçlerine dair olan bilgilerin içinde doğal olarak ekonomi de vardır.²⁴⁵ Foucault, ‘*ekonomi politik*’ kavramını ortaya atar, yönetim aklının kendi kendini sınırlandırmasını sağlayan, akılsal bir araçtır.²⁴⁶ Buradan anlaşılması gereken şey, yeni akıl, her eyleme müdahale etmek yerine kişilere serbestlik alanı bırakır. Ekonomi politik, yönetim pratikleri üzerine düşünürken hukuki meşruluğunu sorgulamaz, pratik kökenleri değil, etkileri üzerine durur.²⁴⁷ Örneğin ekonomi politik, hükümanın vergi toplamasının hukukiliğiyle değil, vergilerin toplanmasının

²⁴¹ James Scott, **Devlet Gibi Görmek**, çev. Nil Erdoğan, Versus Yay., İstanbul 2008, s. 53

²⁴² J. Scott, a.g.e., s. 139

²⁴³ M. Foucault, 2013., s. 55

²⁴⁴ M. Foucault, a.g.e., s. 274

²⁴⁵ M. Foucault, a.g.e., s. 95

²⁴⁶ M. Foucault, 2015, s. 14

²⁴⁷ M. Foucault, a.g.e., s. 16

etkilerini düşünür. Yaşamın üretimine zemin hazırlar ve devleti bunun üzerinden biçimlendiren akıl yürütme şeklidir.²⁴⁸

Foucault, yaşayan bir canlı olarak iktidarın kurulmasından, biyolojik olanın devlet denetimi altına girmesinden bahseder. Yaşatma ve ölüme bırakmanın gücü, hakkı iktidardadır. Biyoiktidar işlerken, önceki iktidar teknikleriyle bütünleşmiştir. Bu iktidar teknolojisi, eskisini dışlamaz, disiplini dışarıda bırakmaz. Kendini disiplin tekniklerinin içine gömer ve aynı zamanda çok farklı araçlar kullanır.²⁴⁹ Biyoiktidarın ortaya çıkışı eskiyi ortadan kaldırmak değil, yeni bir düzenek eklenmesi demektir.

Özetleyecek olursak; Batıda, 16. yüzyıldan itibaren disiplin ve kontrol mekanizmalarıyla birlikte bilgi üretiminin meydana gelmesiyle bireye ve topluma nüfuz edilmiştir. Hükümdarlık ve feodal sistemlerin çökmesiyle beraber yeni yönetim anlayışı çıkmıştır ve bu yönetimin hedefi mikro ve makro alanlarda kapsayıcı, yönetilebilir tekniklerin yaratılmasıdır. Orta çağda Hristiyanlık öğretilerinde ruhun terbiye edilmesi ön plandayken, seküler anlayışın ön plana çıkması ve liberal akılsallıkla birleşmesiyle artık dünyevi yaşam ve bedene odaklanan bir anlayış ortaya çıkmıştır.

17. yüzyılda Avrupa devletleri arasındaki rekabet ve ticaretin gelişmesiyle, nüfusun da verimliliği artırılması anlayışı benimsenmiştir. Bu da bireyden başlayarak toplumu kapsayacak şekilde ıslah ve disipline edici tekniklerin artmasına neden olmuştur. Hükümdarlık anlayışında toprağın kapitalleştirilmesinden sonra disipline edici iktidarın gelmesiyle, mekânlar inşa edilir ve nesnelere işlevselliklerine göre sıralanır. Güvenlik anlayışında ise dönüşen ortam üzerinde risk hesaplamaları

²⁴⁸Efe Baştürk, **Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik**, FLSF Dergisi, 2012, S. 14, s. 65-78

²⁴⁹M. Foucault, 2002, s. 247-252

yaparak kontrol elde edilmeye sağlanır.²⁵⁰ Burada uygulanan düzenleyici tekniklerin sürdürülebilir olabilmesi için toplumun içselleştirmesi gereklidir. Bu sebeple de iktidar hakikat üretmeye başlar: psikoloji, hukuk, tıp, kriminoloji gibi alanlarla hem mekânsal hem yasal düzenlemelerle, özne ve toplumsal beden şekillendirilir. Bu iktidar mekanizmaları birbirinden ayrılmaz ve birbirlerinin sebep sonuçları olarak ilerlerler.²⁵¹ Örneğin kriminolojinin doğmasına ekonomi etki eder, suçun bedeli ile suçun önlenmesinin bedeli arasındaki ekonomik ilişkiden çıkar.²⁵² Çünkü suçun, şiddetle bastırılmasındansa, disiplin altına alınarak ıslah edilmesiyle uzun dönemde daha fazla ekonomik kar getirir. Tıp, psikoloji, hukuk gibi söylem alanları da öznenen toplumsalın bedenine doğru ilerler ve nüfusun ve ekonominin istikrarı için yeni hakikat rejimleri meydana getirirler.

Disiplinci iktidar 18. yüzyılda kendini denetimci iktidara bırakır. Disiplinci iktidar, dışlama, anormal görülenlerin ıslah edilmesine yönelik yönetim teknolojilerinin uygulandığı bir dönemdir. 18.yüzyılda düzenleyici iktidarla bu durum toplumun geneline yönelir ve toplumsal beden iktidar söylemleriyle kuşatılır. Bilimin gelişmesi, aydınlanma düşüncesi gibi etkilerle insanın dokunamadığı doğa düşüncesi değişerek, doğanın nesne konumuna geldiği düşüncenin etkisi iyice artmıştır. Bu gelişmeyle birlikte insanın kendisi de nesneleşmiştir. Bilimsel söylemin gelişimiyle, rasyonel akıl canlıların türesel varlığı üzerinden işlemeye başlar. Yani tüm canlılar türlere bölünüp, kitlesel olarak ele alınır. İslah devam eder ancak bu sefer bilimi kullanarak ilerler. Biyopolitika, toplumsal yaşamın tüm alanlarına yönelir, gündelik hayatına, en mahrem alanlarına bir şekilde müdahale eder. Sağlık sistemi, yaşam süresi, doğum ölüm oranları hepsi biyopolitikanın alanına girer. Bunları

²⁵⁰M. Foucault, 2013, s. 22

²⁵¹M. Foucault, a.g.e., s. 4

²⁵²M. Foucault, a.g.e., s. 10

etkileyecek durumlar için önlemler alınır, müdahale edilir ve düzenleyici teknikler uygulanır.

Biyolojik yaşamın tüm alanlarının içine girmeye çalışan biyoiktidar, yaşamın kapsamını ve sınırlarını düzenler, biyoiktidar, iktidar konusunda asıl meselenin hayatın üretimi ve yeniden üretimi olduğu durumu anlatır.²⁵³ Biyopolitik iktidar ekonomisinde üretimin değersel varlığı nüfustur ve yaşamın her alanını kontrol ve yönetmeye odaklıdır. Ölmeye bırakır ve yaşatır. Ölümün üzerinden işleyen iktidardan yaşamın üzerinden işleyen iktidara geçiştir.²⁵⁴

Biyoiiktidar, insanın biyolojik yaşamı üzerinden ilerler ve iki ayağı vardır. İlk olarak, yeni üretim biçimleriyle uyumlu olarak bedenin emeğini maksimize etmeyi amaçlayan anatomo-politika, yani disiplin mekanizmalarıdır. İkincisi ise, bu emek gücünü korumak, çoğaltmak için uygulanan nüfus politikalarını içeren düzenleyici iktidardır. Biyoiktidarın öne çıkan birkaç özelliği vardır. İlki, nüfusa odaklı oluşudur. İkincisi, kitle düzeyinde yaşanan ekonomik ve siyasal olguları, kendi zamanları içinde ele alır ve nüfusta gerçekleşen rastlantısal olgulara yönelir. Üçüncüsü; disiplinci iktidardan farklı olarak, tahminleri, istatistiği, öngörülerini içeren bir mekanizma kurar.²⁵⁵ Biyoiktidar, disiplinci modele göre daha esnektir, daha az baskı yapar. Ancak bedenin ihtiyaçlarının karşılanması, arzuları dahil iktidarın nesnesi haline gelmiştir. İnsanın yaşayabilmek için sahip olması gereken şeylere ulaşımı, belli bir düzene ve itaat mekanizmalarına olan uyumuyla orantılıdır. Yani insan ihtiyaçlarına ulaşmak için iktidara uyum sağlamalıdır. Aksi halde, hapisane veya akıl hastanesi gibi mekanizmaların içine sokulabilir, toplumda ötekileştirilebilir. İktidara ve topluma özgü düzenin, norm haline gelişi bireylere normal-anormal etiketlerini de beraberinde getirir. Biyopolitika, disipline etmenin yanında haz ve

²⁵³M. Hardt- A. Negri, 2015, s. 45

²⁵⁴T. Lemke, 2016, s. 196

²⁵⁵M. Foucault, 2002, s. 251-252

bilginin de üreticisidir. Üretilen bilgi ve normlarla bedenlere, mekânlar, kurumlar, söylemler aracılığıyla empoze edilir.

Biyopolitika için insan ve insan olmayan varlıkların hepsi üretimin hammaddesidir. Biyopolitik yönetimselliğin temel stratejileri konumlandırma ve performans olarak nitelenebilir. Konumlandırma, fiziki veya söylemsel olarak varlığın taşınması ve yönlendirilmesidir. Performans ise, varlığın bulunduğu ortama göre şekillendirilip, terbiye edilmesidir. Varlığın emek aracılığıyla sermayeye dönüştürülüp, ekonominin parçası haline getirilmesidir. Bu ölçen, kontrol eden, düzenleyen iktidar yeniden üretimin sürekliliğini sağlamak için performansı kullanır.

Performans, yeniden konumlandırılmış varlıkların, konumun getirdiği normlara uyum sağlaması üzerine koşullanmasına dayanır. Örneğin okullar, eğitilmiş, meslek sahibi insanlar yetiştirme, hastaneler sağlıklı hale getirme, hapishaneler disipline etme, fabrikalar, ofisler emeği sermayeye dönüştürme mekânlarıdır. Aynı şekilde tarımsal üretimde bitkilere sağlanan ortam sayesinde yeniden üretilir ve performans gösterirler. Performans hem özne inşasında hem üretimde anahtar noktalardan biridir.²⁵⁶

Performansın sağlanması konumlandırmayla ilişkilidir. Örneğin bir bitkinin üretimi için öncelikle ona uygun bir yer ayarlanır, etrafı temizlenir, ona bir yaşam alanı oluşturulur ki performans sağlayabilsin. Konumlandırma fiziki olduğu gibi epistemolojiktir de. Foucault'nun dediği gibi okul, hapishane, kışla gibi yerler beden inşaatına itaatkâr kılındığı, performe edildiği mekânlardır. Örneğin çocuklar okula yerleştirilir ve müfredatın oluşturduğu habitata göre koşullanırlar. Konumlandırmanın epistemolojik yönüne örnek olarak, hayvanların parçalanmış bedenlerini de örnek olarak verebiliriz. Onlar artık beden değil, dolaşıma sokulmuş

²⁵⁶ Emre Demirtaş, **Mekanın Biyopolitikası: Yaşamın Teşebbüsleştirilmesinde Mekanın Rolü**, Kocaeli 2020, s. 41

ürünlerdir yani pirzola, biftek gibi. Kısacası konumlandırma fiziki ve epistemolojik olarak oluşturulur.²⁵⁷

Görüldüğü üzere biyoiktidar, varlıkları konumlandırır ve oluşturulmuş sınırlar içerisinde özgür bırakır. Bu serbestliğin içinde onları yönlendirir ve belli hareketlere teşvik eder. Biyoiktidar tepeden inmez ve gündelik hayatın tüm alanlarına yayılan mikro yapılardan oluşur. Sadece kapalı kurum ve mekanları değil, sokak, cadde, alışveriş merkezi gibi alanları da denetimi altında tutar. Burada panoptikon, negatif işlevlerle yüklü, disiplin odaklı olmak yerine, iktidar işleyişini daha yaygın ve hızlı olmak üzere daha geniş alanlara yaymayı hedeflemiştir.²⁵⁸ Amacı üretkenliği arttırmaktır.

Şimdi iktidarın mikro-fiziğini oluşturan kurumların yapısını ve etkisini daha ayrıntılı inceleyelim.

2.3. İKTİDARIN EDİLGENLEŞTİRME ARACI OLARAK KURUMLAR

İktidar, birçok stratejinin birleşimi sayesinde yönetimi gerçekleştirir. Kurumlar da bu yönetimde sembollerin ve insanların sürekli yeniden üreticisi olarak yerini alır. Bir kurumun topluma bu şekilde yerleşebilmesi ekonomik, siyasal ve entelektüel bir süreçtir. Meşruluğunu elde edebilmesi için kurum; haklılığını mantığa ve doğaya uygun şekilde temellendirmelidir. Kurumlar, birer uzlaşımdır. Uzlaşım, bireyler arası koordinasyon sağlar, ortak faydası nedeniyle düzenin bozulması istenmediğinde ortaya çıkar. Uzlaşım, bir tür özdenetim olarak da ele alınabilir ve kurumların da özdenetim başlangıcı olduğu söylenebilir. Kurum meşrulaştırılmış bir toplumsal gruptur. Kurum aile, oyun, tören olabilir. Meşru görülen otorite ise baba,

²⁵⁷ E. Demirtaş, 2020, s. 46

²⁵⁸ M. Foucault, 1992, s. 310

anne, doktor, şef garson, yargıç olabilir.²⁵⁹ Kurumlar, sağlık, eğitim gibi pratiklerin üretimi ve işlevlerinin sürekliliğini sağlar. Her toplumun kendine özgü kültürü, normları olsa da her toplumda ortak olan şey örgütlenme, düzenleme ve üretim ilişkilerine sahip olmasıdır. Her alanın (tıp, ekonomi, hukuk) kendine özgü söylemleri vardır. Bu söylemler birbiriyle hem uyum hem de zıtlık içerisinde işler. Aralarındaki güç ilişkileriyle birlikte hem denge hem de normatif geçerliliklerini kurarlar. Örneğin, klinik mekanlar yalnızca bedeni ele alan tıbbi söylemin uygulama alanı değil, işgücünü ıslah etme işlevini de üstlenmiştir. Veya hapishanelerin toplumsal olarak kabulü, yalnızca cezalandırmanın gerekliliği değil, suç biliminin normatif varsayımlarının genel bir kabul görmüşlüğüydü.²⁶⁰

Kurumlar genelde kabul görmüş kurallar ve normlarla işler. Faydalı olan bilgiyi depolar ve kullanırlar. Herhangi bir yerde faydalı dediğimiz bilginin oluşumunun, toplumsal ilişkinin biçimsel yapısının veya bir kurumun kurulması için analogi gerekir. Analoji dediğimiz şey, bir toplumsal ilişkiden diğerine uygulanır, bu şekilde tekrar eden yapısı tanınır hale gelir ve kendini geçerli kılar. Kurumlar da vücut ile yapılan analogiyle birleşir. Örneğin, çağdaş sanayi toplumlarında, baş ve el arasındaki analogik ilişki sınıf yapısını, eğitimi, iş bölümünü gerekçelendirmek için kullanılır.²⁶¹

Ortak analogi, kurumları güçlendirir ve meşrulaştırır. Aynılıklar sayesinde fikirlerin, kurumların kendini doğru kılma yetkisi olur. Algıda benzerlikler geliştikçe, benzerlik ölçütleri teorik bilime uygun hale gelir. Artık şeyler, bilimsel bilgi tarafından meydana getirilen kozmik bir makinanın değişebilir parçaları haline gelir. Bireyler doğrudan uyacakları analogileri kendileri seçer, bu seçimi yaptıklarında aynı

²⁵⁹Mary Douglas, **Kurumlar Nasıl Düşünür**, çev. Merve Özcaner, İthaki Yay., İstanbul 2016, s. 69-71

²⁶⁰E. Baştürk, **Panoptikon'dan Post Panoptikon'a Gözetimin Soykütüğü**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016, s. 2

²⁶¹M. Douglas, a.g.e., s. 72-75

zamanda rakiplerini ve geleceklerinin örüntüsünü de belirlemiş olurlar. Yaptığımız seçimlerde toplumun, kurumların ürettiği analogilerden bağımsız değildir. Yani bireylerin gelişimi, en başından beri kurumların inşasıyla ilgilidir. Bireylerin en basit sınıflandırmaları, hatırlamaları, eylemleri bile aslında kurumsaldır.²⁶² Bu sayede iktidar hem kendinin hem de öznenin üretimini gerçekleştirir. Saf muhakeme olarak gördüğümüz şeyin aslında toplumsal girdilerle oluştuğunu görürüz.

İnsanlığın her döneminde baskın olan düşünceler, bakışı şekillendirilir ve damgalar. Kurumlar sistematik bir şekilde bireysel hafızayı yönlendirir ve algımızı kendilerine göre işlevsel olacak şekle uygun hale sokarlar. Örneğin yöneticiler tarafından belirlenen vergi toplaması, nüfus sayımı, okul ve hapis haneye olan ihtiyaçları belirlemek için kullanılan kategorileri benimsemek durumunda kalıyoruz. Aksi halde bu mekanların içinde yaşarken de kurumların belirlediği sınıflandırmaları kullanmadan toplum içinde yaşamamız pek mümkün değildir. Kurumlar, etiketler üretmek belirsizliği azaltır; hatta gerçekliği dizayn eder. Bu etiket ve adlandırmalar bir dizi girdi sayesinde oluşur. Bu adlandırma zinciri, kurumları var eden insanlardan, sınıflandıran kurumlara, sınıflandırmadan eylemlere, eylemlerden adlandırmaya ve oradan insanların oluşturduklarını adlandırmaya şeklinde ilerler. Bir bakıma kurumlar bu süreç içinde bilgiyi kendi buyrukları altına alırken, kamu hafızasını da organize eder. Kendimizi ve birbirimizi de kurumların oluşturduğu, dini tıbbi pedagojik askeri bilgiyi içeren kamu hafızasını kullanarak anlamlandırırız ve sınıflandırırız. Kimliğimiz dahi bir ortak bilgi üzerinden oluşur. Bizim sadece neye sahip olduğumuz değil, ne olduğumuzu da tanımlar.²⁶³

Bedenin bu şekilde kurumlar aracılığıyla iktidar tarafından kuşatılması, iktidarın mikro-fiziğini oluşturur. Yönetmelikler, teftişler, hayatın ve bedenin en

²⁶²M. Douglas, 2016, s. 87-97

²⁶³M. Douglas, a.g.e., s. 123-172

küçük parçalarını dahi denetim altına alınır. Okul, kışla, hastane, atölye aracılığıyla da özne üretilir.²⁶⁴ Kurumlar, ilk olarak tüm farklılıkları aynı yer ve aynı otorite alanında idare eder. İkinci olarak, kurum içindeki bireylerin etkinliklerinin her aşamasının, benzer koşullar ve yöntemlerle birlik halinde yapılması şart koşulur. Üçüncü olarak, etkinliklerin tüm aşamaları önceden ayrıntılı bir şekilde belirlenir. Bu faaliyetler silsilesi resmi görevlilerle güçlendirilir. Son olarak da mecburi etkinlikler, kurumun amaçlarını gerçek kılmak için üretilmiş, uyulması hedeflenen akılcı bir plan haline getirilir.²⁶⁵

Mekanın biyopolitikası, program-performans üzerinden işler. İnsan yaşamının düzenlenmesi için kapatma, gözetleme, disipline etme, planlama gibi performans biçimlerini mekanlar, kurumlar içerisinde uygulanmasını sağlar. Mekânsal üretimde öncelikle mekanın amacı belirlenir ve koşullanmış bir performans gerçekleştirecek bedene göre yeniden düzenlenir. Bu sayede beden yeniden imal edilir. Varlıkların performansı 3 şekilde belirlenir: koşullama, imal etme, teşhir etme. Koşullama, varlıkların kamp, hastane, hapisane gibi mekanlara kapatılarak belli öznel ve nesnel biçimlerine yönlendirmeyi içerir. Disipline etme, terbiye etme, normalleştirme, pasifize etme gibi yöntemler kullanır. İmal etme, çeşitli nesnel biçimlerine koşullanmış varlıkların seri üretimini sağlar. Teşhir ise imal edilmiş varlıkların dolaşıma sokulmasıdır. Özetle, varlıkların koşullanması, imal edilmesi, teşhir edilmesinde mekanlar biyopolitik araçlardır.²⁶⁶

Varlıkların, kontrol edilerek yeniden üretilmesinde belirleyici olan 3 model vardır: laboratuvar, fabrika ve müzedir. Bu 3 model program/performans üzerinden işler. Laboratuvar, bilginin üretim mekanıdır ve nesnellikleri inşa eder. Fabrika metanın üretim mekanıdır ve imal edilen varlıkları ekonomikleştirir. Müze ise

²⁶⁴M. Foucault, 1992, s. 172

²⁶⁵E. Goffman, **Tımarhaneler**, çev. Ebru Arıcan, Heretik Yay., Ankara 2015, s. 17

²⁶⁶E. Demirtaş, 2020, s. 78-79

üretmiş olanın sergilenme, dolaşıma sokulma alanıdır. Bu modeller aracılığıyla da mekanın biyopolitik diyagramı ortaya çıkar.

Mekanlar, kurumlar öznelere üretirken disipline etme, gözetleme, ıslah etme gibi stratejiler uygularlar. Disiplin öncelikle eylemi mekan içine dağıtır. Disiplin, kendini hapisanelerde veya kışlalarda gösterebilir veya daha sinsi olarak okullarda, hastanelerde, atölyelerde gösterebilir. Örneğin ordu ve bahriye hastanelerinde, karışıklık çözülürken, hastalık ve salgınlar tıbbi olarak gözetim altında tutulurken başka denetimler de işler; iyileşmeleri ve ölümleri denetlerken aynı zamanda ilaçları, vergileri, askeri denetlemeleri de gerçekleştirir. Bu durumda yönetsel ve siyasal bir mekan tedavi mekanıyla eklemleşmeye başlar. Aynı anda hem bireyleri mekan içinde ayırıştırır ve dağıtır hem de bu bedenlerin dağılımını üretim aygıtıyla eklemleşmesini sağlayan bir yapı haline gelir. Atölyeler de aynı şekilde hem bireysel hem genel veriler çıkartır. İşçiler, birbirleriyle kıyaslanarak beceri ve hızlarına göre sınıflandırılır. Bu sayede üretim de bölümlere ayrılır ve bedenlerle eklemleşir. Yani emek gücü de bireysel birimler halinde çözümlenir.²⁶⁷

Bir başka örnek olarak okullarda, öğrenci sıraları, koridorlar, avlular herkese verilen ödevler ve sınavlarla insanlar, bilgi ve yeteneklere göre hiyerarşik bir dizilime tabi tutulur. Okullar, öğreten bir makine olarak aynı zamanda gözetken, derecelendiren, cezalandıran-ödüllendiren bir işlev görür..²⁶⁸ Eğitme sürecini bir koşullanma işlemi olarak okumak mümkündür. Sistemin sürdürülmesini sağlayan okullar insanı, yaş, cinsiyet sınıf gibi kategorilere ayırmakta ve sürekliliklerini, disiplin devam devamsızlık, başarı başarısızlık diploma gibi kabullerle sağlamaktadır. Bu kabuller, öznellik imal etme sürecinin hızlanması ve kontrol

²⁶⁷ M. Foucault, 1992, s. 175-179

²⁶⁸ M. Foucault, a.g.e., s. 181

edilebilmesi için hayati önem taşımaktadır. Bu anlamda okul, normal insana ait öznel deneyimleri üreten bir laboratuvardır.²⁶⁹

Bu kurumlar bireylerin yerlerini ayırarak her birinin denetlenmesi ve herkesin eşanlı çalışabilmesini mümkün kılar. Disiplinler, hücreleri, sıraları, yerleri örgütlerken mekânları imal eder. Bunlar hem mimari hem işlevsel hem hiyerarşiktir, sabitleştirir ve kendi istediği ölçüde dolaşıma olanak verir. Bu sayede bireylerin itaatini sağlarken aynı zamanda hareket ekonomisi de oluşturmuş olur. Hareketin ekonomisi, zamanın ve bedenin kullanımının denetimi sayesinde işler.

Zamanın kullanımının 3 süreci vardır: vurgulu noktaları belirlemek, belirgin meşguliyetlerin yapılmasını zorlamak ve tekrarlanmalarını ayarlamak. Bu sistem okullarda, hastanelerde, atölyelerde erkenden ortaya çıkmıştır. Artık zaman, dakika, saniye cinsinden hesaplanmaktadır. Zile göre ara verilmesi, derse başlanması, işten çıkılması buna örnektir. Eylemin bu şekilde zamanla birlikte tanımlanması anatomik-kronolojik davranış şeması oluşturur. Zaman, beden ile jestin korelasyon içinde olmasını ister. Çünkü zaman iyi kullanılmalıdır ve hiçbir şey yararsız olmamalıdır. Örneğin tüfek sağ elle kaldırılacak, bunu yaparken de sağ dize dik olacak gibi sıralanan bedenin alet olarak sıralanmasını görürüz. İktidar, bedenle kullandığı nesnenin arasına sızmıştır, onları birbirine bağlamaktadır. Zamanı israf etmeden, en yüksek hızda en yüksek etkinlik elde edilmeye çalışılır. Yani bireylerin zamanı, sermayeye dönüştürülmeye çalışılır. Bu sebeple süre, istenen sonucu elde etmek için birbirini takip etmek zorunda olan, belirlenmiş anlara ayrılır. Parçalar, belli amaçlara yönlendirilir. Tekil bedenler, birbirlerinin üzerine yerleştirilebilir, hareket ettirilebilir, eklemlendirilebilir bir unsur haline gelir. Bedenin işlevsel olarak indirgenirken aynı

²⁶⁹E. Demirtaş, 2020, s. 92

zamanda eklemleştigi bütünün içine yerleştirilir. Beden, makinenin bir parçası haline gelmiştir.²⁷⁰

Özetle disiplin, dört niteliği içeren bireysellik oluşturur: İlk olarak disiplin hücrelidir –mekanlar sayesinde-, ikincisi disiplin organiktir –faaliyet şifrelemesi- , üçüncüsü disiplin oluşumsaldır – zamanın birikimli hale gelmesiyle-, dördüncüsü ise disiplin birleştiricidir –güçlerin birleştirilmesi sayesinde-.²⁷¹ Disiplin, dört unsurdan oluşan bireyselliğini gerçekleştirmek için dört teknik kullanır. Bunlar: tablolaştırma, eylem ve hareketleri hükme bağlama, icraatlar dayatma ve taktikler düzenlemektir. Kısacası disipline sokulan bedenin, mimari, anatomi, mekanik ve ekonomisini yönetir. Disiplin, birey imal etmeyi amaçlar. Bireyleri hem kendi kendine nesne olarak hem de icraatın aracı olarak anlamlandırır. Disiplinin icra edilmesinde gözetim kullanılır.²⁷²

Gözetim, panoptikon aracılığıyla açıklanabilir. Panoptikonun mekanlarına, okulu, hastaneyi, hapisaneyi, fabrikaları örnek verebiliriz. Öncelikle insanlar mekanlara yerleştirilir; çocuk okula, suçlu hapisaneye, işçi fabrikaya. Konumlandırılan insanlardan, gözetim ve norm dayatmalarıyla çeşitli öznellikler üretilir.²⁷³ Çocuk öğrenene kadar, işçi işini yapana kadar, suçlu ıslah olana kadar bu mekanlar içinde koşullandırılarak performans üretilirler. Yani mekanlar, kendine özgü bilgi türüyle insanlar üretir, verimli hale getirmeyi amaçlar.

Süreç içinde panoptik ilke yayılarak mekanların da dışına çıkar ve kendini parçalanmış mekanlarda, söylemlerde var eder. Panoptikon artık sadece gözetlemek olmayıp, bir mekana sıkışmadan topluluklara veya topluma herhangi bir davranışı dayatmak haline gelir. Bu noktada bahsedilen çokluğun, bir mekanla kısıtlandığını,

²⁷⁰ M. Foucault, 1992, s. 185-192

²⁷¹ M. Foucault, a.g.e., s. 208

²⁷² M. Foucault, a.g.e., s. 213

²⁷³ M. Foucault, **Büyük Kapatılma**, çev. Işık Ergüden- Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011b s.

benimsetmek istenen davranışlarla bu mekana, zamanı da kullanarak yayıldığını ve ilerisinin de planlandığını vurgulamak gerekir. Foucault buna diyagram der. Yani bütün engellerden ayırıştırılmış, özel kullanımdan uzaklaştırılması gereken birlikte çalışan uyumlu kesimler dizgesidir. Diyagram artık, zamanı ve mekanı kapsayan kartografi yani bir haritadır, soyut bir makinedir. Her diyagramın kendine özgü fonksiyonu vardır.²⁷⁴ Panoptikon, Foucault'nun diyagram olarak adlandırdığı, iktidar ilişkilerinin ortaya çıktığı hapisahane, hastane, kışla, fabrika, okula bürünmüş soyut makinelerle ve aynı zamanda söylemlerle bağdaşır. Nüfuslar burada fail konumundadır ve özneleştirilir. Panoptikonun içinde diyagramlaştırılan iktidar ise her yerden gelir. Bilgi, arzu ve bireyi üretir.

Mekanlarıyla içeri ve dışarının ayrımını fiziksel olarak yaparken, söylemleriyle de insanların çevreyle olan etkileşimini akıl boyutunda şekillendirir. Kentin oluşumuyla insanın çevresine yaklaşımı da değişir. İnsan bulunduğu yere sabitlenirken, ihtiyaçları üzerinden doğayı da nesneleştirir.²⁷⁵ Doğa ihtiyaç, üretim ve performans üzerinden algılanır hale gelir. Bitkiler, hayvanlar yeniden üretilir. İnsan iradesine, aklına, eylemlerine göre tabi kılınan pasif nesne konumuna gelir. Artık doğal olan ve üretilen artık iç içedir. Doğa, insan olanın yani düşünen ve irade sahibi olanın karşıtıdır.²⁷⁶ İnsan, insan olmayan varlıklarla birlikte kendi de bu üretim sürecine girer. Bu durumda varlıkların algılanışı da değişir: üretime katkısı olanlar yaşamayı hak ederken, diğerleri bir şekilde ıslah edilmeli, dışlanmalı veya ölüme terkedilmelidir. Bu anlayışı Bauman'ın bahçecilik anlayışı üzerinden açıklayabiliriz. Uyumu bozan her şey, yabancı ot olarak tanımlanabilir. Yapılması gereken ise bahçıvan tarafından yabancı otların temizlenmesidir.

²⁷⁴G. Deleuze, 2013, s. 53-54

²⁷⁵E. Demirtaş, 2020, s. 55-56

²⁷⁶Z. Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2003, s. 57-58

Bauman, Nazi tarım bakanı Darre 'in sözleri üzerinden bahçenin dizayn edilişi ve toplumun dizayn edilişi arasındaki benzerliği şöyle açıklar:²⁷⁷

Bir bahçedeki bitkileri kendi haline bırakan kişi bir süre sonra şaşkınlıkla görecektir ki bahçeyi yabancı otlar kaplamış, bitkilerin temel özellikleri bile değişmiş. Eğer bu bahçede bitki yetiştirmeye devam edilecekse, başka bir deyişle eğer bahçe doğal güçlerin acımasız hükmünden kurtulmak istiyorsa, o zaman bahçıvanın biçim verici iradesi gerekecektir. Bahçıvan bitkilerin yetişmesi için uygun koşulları hazırlayarak ya da zararlı etkileri uzaklaştırarak ya da her ikisini birden yaparak bakılması gereken şeylere özenle bakar ve onları gıda, hava, ışık, güneşten yoksun bırakan zararlı otları acımadan öldürür. Buradan şu gerçeğe ulaşıyoruz: yetiştirme sorunu siyasal düşünce için yabana atılacak bir şey değildir, aksine bütün mülahazaların merkezinde olmalıdır. Hatta şunu diyebiliriz: bir halkın ruhsal ve ahlaki deneye ulaşabilmesinin tek koşulu kültürünün tam merkezinde iyi tasarlanmış bir yetiştirme planı konmasıdır.

Özetle mekanın biyopolitikası, öznelğin, hem beden terbiyesi hem de nüfus düzeyinde bir kontrol ve yönlendirme ilişkisi açısından ele alınır. Bu anlamda okul ev hastane hapishane gibi kurumlar bireysel olanın toplumsal bir norma doğru koşullandığı mekanlar iken, avm, süpermarket ve pazar gibi tüketim mekanları, sokak cadde meydan otoyol demiryolu gibi çeşitli sirkülasyon ağları ve kentsel dönüşüm uygulamaları gibi şeyler ise nüfus düzeyinde mekânsal organizasyonlardır.

²⁷⁸ Varlıkların biyopolitikası, varlıkları çeşitli öznellik ve nesnellik biçimlerine koşullanırken; özünü çıkarma, pasifleştirme, düzleştirme, yetiştirme gibi performans biçimleriyle varlıklar imal edilir, dolaşıma sokulmak ve ekonomikleştirmek amaçlanır. Kişilerin benlikleri hiçe sayılır, istenen verimli bir makine oluşturmaktır. Yani kurumlar, kişilerin kendi dünyalarına ait olan benlik anlayışlarını oluşturan düzenlemelerden yoksun bırakarak işler ve kişinin benliğini zayıflatır. Kurumlar, kapatılmış kişiye karşı dışarıya bir engel koyar. Bu benlik eksiltmenin ilk aşamasıdır. Dış dünyayla koparma günler, aylar, yıllar sürebilir. Örneğin askeri okullarda öğrencinin kışlayı terk etmesinin yasak oluşu aslında dış dünyadan koparmak içindir. Bu sayede kişi artık askeri öğrenci bedenine kavuşur. Kuruma giriş ritüelleriyle birlikte kişi belli rollerini kaybeder. Artık kurumun idari

²⁷⁷ Z. Bauman, 2003, s. 42

²⁷⁸ E. Demirtaş, 2020, s. 51

makinesinin bir parçası haline gelir. Yani artık önemli olan şey kişilerin rolleri ve kim oldukları değil, itaatkârlığıdır.²⁷⁹

Kişilerin benliğini kırmak için hapisane, tımarhane, askeriye gibi kurumlarda, kapatılmış kişilere tek tip eşyalar, kıyafetler verilir. Kişilere verilse dahi, eşyalar hala kurumundur. Yani insanın eşyayla kuracağı özdeşliğe ket vurulur, kişiler mülksüzleştirilir. Bu sayede kişilerin kimlik seti elinden alınır ve güvenlik hissini kaybına neden olur. Kimlik donanımının kaybıyla birey kendi imgesini artık karşıya sunamaz hale gelir. Devam eden süreçte tavırlara, duruşlara müdahale edilir. Kapatılan kişilere Daha aşağı kabul edilen hareketler yerleştirilir. Örneğin askeri hapisanelerde subay geldiğinde herkesin hazır ola geçmesi, bazı dini kurumlarda ayak öpülmesi veya 'efendim' denilmesinin istenmesi gibi. Veya tıbbi muayeneler ve güvenlik sebebiyle yapılan incelemelerde kişinin fiziksel olarak teşhir edilmesi, tuvalet saatlerinin belirlenmesi ve sınırlandırılması, başkasının pis kıyafetini kullandırmak, şahsi mektupların okunması gibi eylemlerle kişilerin benlik alanı ihlal edilir. Bunlara göre daha az göze çarpan okullar da ise çocuğun hareketleri sürekli öğretmen tarafından gözlenir ve hareketler ders-tenefüs olarak, uzun süreli sabitleme-kısa süreli serbest bırakma üzerine standartlaştırılır.²⁸⁰ Sonuç olarak kurumlarda, kişilerin her türlü hareketi personel tarafından gözlenir ve hareketleri kontrol aracı olarak yüzüne vurulur. Hareketin özerkliği ortadan kalkar.

Kısacası kurumlar, hareketin özerkliğini ortadan kaldırarak; öğrenciyi öğrenciliğe ait davranışlar geliştirmeye zorlar, işçiyi bir çalışan olarak eylemde bulunmaya zorlar. Bunu da söylemleriyle, gözetim ve ıslah pratikleriyle, insanın özneliğini sürekli kuşatarak yapar. Biyopolitika, kurumlarla hareket alanlarını kontrol ederek, bireylerin davranışlarını kontrol eder.

²⁷⁹E. Goffman, 2015, s. 26-28

²⁸⁰E. Demirtaş, 2020, s. 72

2.4. DİSPOZİTİF OLARAK HASTANE VE TIP

Dispozitif terimi, Foucault tarafından yönetimsellik üzerine konuşulmaya başladığında kullanılmıştır. Ancak yönetimsellik kavramını sadece yöneticilere veya devlete özgü olarak algılamamalıyız; burada olan hem bir yönetim hem de bir zihniyettir, yani yönetimin zihniyetidir.²⁸¹ Dispozitif, kurumlar, yapılar, kararlar, yasalar, bilimsel önermeler, felsefe gibi heterojen unsurları içeren bütündür.²⁸² Hem sözeldir hem de söz dışıdır. Temel bir işlevin şekillendirdiği, stratejik oluşumdur.²⁸³ Dispozitif, iktidar ilişkilerinin belli bir amaç ve doğrultuda yönlendirilmesidir. İktidar ilişkilerini yönlendirir. Bilme biçimlerimizi sınırlar ve bilgiye şeklini verir. Aynı zamanda bilgi de dispozitifi biçimlendirir. Hem bilme biçimlerine dayanır hem de bilgi biçimlerine temel teşkil eden iktidar stratejisidir.

Dispozitif, insanları özneleştirirken (kimlik inşa ederken), aynı zamanda nesneleştirir (insanı tabi kılar). Dispozitif, özünde stratejiktir ve güç ilişkileri tarafından geliştirilerek manipüle edilmesi kolaydır. Yani her zaman iktidar oyunu içerisinde işler. Aynı zamanda da belli ölçüde iktidarı koşullandıran bir birikimdir. Dispozitif, bilgiyi üreten ve aynı zamanda bilginin ürettiği bir iktidar stratejisidir.²⁸⁴ Dispozitifler zaman ve mekana göre farklılık gösterir. Dispozitif, birey ile tarihsel unsurun yani iktidarın somut hali olan kurumlar, normlar ve öznelleşme süreçleri arasındaki ilişkidir. Dispozitif, iktidarın ve iktidar ilişkilerinin nasıl somutlaştığına ışık tutar.²⁸⁵

²⁸¹ Giorgio Agamben, **Dispozitif Nedir**, çev. Ekin Dedeoğlu, Monokl Yay., İstanbul 2012, s. 14

²⁸² Ertuğrul Kızılkaya, **Foucault ve Agamben'de Dispozitif Kavramı ve İktisat**, CÜİB Dergisi, 2013, C. 14, S. 2, s. 21

²⁸³ G. Agamben, 2012, s. 14

²⁸⁴ M. Foucault, 2011a, s. 120-121

²⁸⁵ G. Agamben, a.g.e., s. 19

Dispozitif, sadece iktidara atıfta bulunan tikel bir terim değil, geneldir. Yani sadece egemenlik, yasa gibi kategorileri açıklamaz. Hatta dispozitifler bu tümellerin yerine geçer; tek bir polis önlemi veya soyutlamayla elde edilmiş bir genelleme değildir. Bunlar arasında örülen bir ağdır.²⁸⁶

Günümüz için bu kelimenin kökenini, ekonomide arayabiliriz. Yunanca oikonomia terimi, kilise ve teolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur Oikonomia, oikos (evin) idaresi demektir. Anlam genişledikçe de işletme anlamlarına gelmeye başlamıştır. Kilise büyükleri ekonomiyi Tanrısal bağlamda ele almıştır: Tanrı, varlığı ve özü itibarıyla birdir, oikonomiasında yani hanesinin yarattığı alemi nasıl yönettiği üçlüdür. Çünkü Tanrı, İsa'ya insan ekonomisini emanet etmiştir. Bu sebeple oikonomia terimi, islah ve kurtuluş ekonomisi anlamına gelmeye başlar. Oikonomia, dispozitifin, teslis ve kâinatın ilahi takdirle yönetimi öğretilerinin Hristiyanlığa girmesini sağlamıştır.²⁸⁷

Devamında oikonomia terimi kilise büyükleri tarafından, Latinceye dispositio olarak çevrilmiştir. Bu şekilde, kelimeye Tanrı-bilimsel oikonomia kavramının semantik anlamı da yüklenmiş olur.²⁸⁸ Ancak Weber'in rasyonelleşme olarak adlandırdığı süreçte, oikonomia ve dispositio kavramları dünyevileşmiştir. Yani pastoral iktidar ve dispozitifler rasyonelleşmiş ve laikleşmiştir.²⁸⁹

Amacı hala aynıdır: insan davranışlarını, vücut dilini, düşüncelerini faydalı olduğu düşünülen şekilde yontmak, denetlemek, yönetmektir. Bilgi ve pratikler bütününden oluşur. Yani şu ya da bu şekilde, yaşayan varlıkları yakalayan,

²⁸⁶G. Agamben, 2012, s. 21

²⁸⁷G. Agamben, a.g.e., s. 23-25

²⁸⁸G. Agamben, a.g.e., s. 26

²⁸⁹E. Kızılkaya, 2013, s. 26

yönlendiren, belirleyen, modelleyen, davranış ve düşüncelerine dayanak oluşturan her şeydir.²⁹⁰

Dispozitifler, özleneşme süreci getirirler, kendi öznelerini yaratmaları şarttır. Özne dediğimiz şey; yaşayan varlıklar ve dispozitifler arasındaki mücadeleli geçen ilişkidir. Aynı özne, birçok özleneşme sürecine tabi olabilir. Dispozitif ise, öznenin çevresiyle arasında olan açıklığı dolduran şeydir.²⁹¹ Bütün özleneşme süreçlerinin temelinde dispozitif ve her dispozitifin temelinde mutluluğa ulaşma arzusu vardır. O halde, toplumsal, kültürel, kurumsal, politik her şeyi dispozitif kavramıyla ilişkilendirebiliriz. Agamben'in kavramlarıyla açıklayacak olursak; insan, sadece canlı anlamına gelen 'zoe'dan, çıplak hayattan farklılaşmış olur yani dispozitifler aracılığıyla insan bugünkü haline gelerek 'bios'u kurar. Diller, kimlikler, meslekler, söylemler, iktisadi yapının dönüşümü gibi dispozitiflerin yayılımı bu zoe-bios geçişinde türetilir. Bu yolculukta dispozitifler, insanın kimliğine dair bir kurgu ve ironik bir sistem oluşturmuştur. Bir noktada insan davranış ve düşüncelerinin kontrollü haline gelmiştir.²⁹² Bilgi- iktidar ikilisinin hakikat oyununun hedefinde özne vardır. Yönetimsellik, üretilmiş bir gerçeklik peşindedir. Bu durumda öznellikler, bilgi-iktidar veya dispozitiflerden bağımsız olamaz.²⁹³ Eğer özne biçimlenebilirse, normalizasyon sürecinin başarı şansı artar. Birey, rasyonel biçimde özne haline gelirken aynı zamanda egemenlik altına alınmıştır. Bilgi-iktidar, devlet-ekonomi, özne-iktidar gibi düalizimler üretilmiştir.²⁹⁴

İnsanı ele alırken ortaya çıkan tipolojiler, insana dair olan bilgi üreten araçlar ya da makineler olarak görülebilir. Agambene göre, homo sapiens ne bir töz ne de

²⁹⁰G. Agamben, 2012, s. 29

²⁹¹G. Agamben, a.g.e, s. 30

²⁹²G. Agamben, a.g.e., s. 31-36

²⁹³E. Kızılkaya, 2013, s. 32

²⁹⁴E. Kızılkaya, a.g.e., s. 36

tamamlanmış bir türdür. Daha ziyade, insani olana dair bilgi üreten bir araçtır.²⁹⁵ İnsana dair kurgulanan tipolojilerin, antropolojik makine olduğunu düşünür ve makineyi şöyle açıklar: Homo'yu tanrısal ve maddi, içgüdüsel ve akılcı arasında bırakarak, saf bir doğası olmadığını saptayan sistemdir. Homo, özü olmadığı için de her türlü çehrede karşımıza çıkabilir. Biyopolitik makine de bu standartlarla işler, önceden insan olarak gördüğümüz varlığı, insan değilmiş gibi dışlar veya insandaki insan-olmayı yalıtarak çalışır.²⁹⁶

Tüm bunların merkezindeki temel unsur, insanların davranış ve düşüncelerinin kontrolünü ele geçirmektir. Yani dispozitif, bireyi teslim alır ve onu nesneleştirir. Bireyi üretken kılmayı amaçlar ve bu bağlamda hem kuralları hem de bireyi biçimlendirir. İnsan kendi kimliğini oluşturmaya çalışsa da bu oluşumda belli rasyonel seçim ve davranışların ötesine geçemez. Weber, bu durumu insanı teslim alan demir kafes olarak görür. Bir bakıma insan materyalist perspektiflerin içerisinde sıkışmıştır. İnsan kendine kimlikler inşa ederken, aynı zamanda kendinden yoksunlaşmaktadır.²⁹⁷ Örneğin dispozitif olarak kapitalizmin şuanki hali, özne üretimi üzerinde işlemek yerine öznelikten çıkarmayı içerir. Günümüzde öznelikten çıkarma süreçleri, yeni bir öznenin oluşumuna izin vermez, öznenin hakikat seçenekleri, dispozitif tarafından üretilmiştir. En gündelik hareketleri, sağlığı, beslenmesi, arzularını ilgilendiren detayları dispozitifler tarafından oluşturulur. Tüketim pratikleri, kişilerin bedenlerine dair beklentilerini oluşturur ve tıp da tüketici insanı bilimsel söylemle meşrulaştıran bir kurum olarak işler.²⁹⁸ Tıbbi söylem her zaman değerli olsa da dispozitif olarak, iktidarın iktidarını uygulayabilmesi açısından ayrıca bir önem kazanmıştır. Özetle dispozitif, apriori olarak sunduğu davranışları ve

²⁹⁵G. Agamben, **Açıklık: İnsan ve Hayvan**, çev. Meryem Mine Çilingiroğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 34

²⁹⁶G. Agamben, a.g.e., s. 35-42

²⁹⁷E. Kızılkaya, 2013, s. 37

²⁹⁸G. Agamben, 2012, s. 40

bilgileri yine kendisinin apriori kabul ettiği amaçlara uygulamayı, denetlemeyi ifade eder. Toplumsal yaşamı kurar ve özneleri dizayn eder.

Şimdi dispozitif olarak hastane ve tıbbi söylemi daha ayrıntılı şekilde ele alalım.

III. BÖLÜM

YAŞAMIN TIBBİLEŞMESİ VE DİSPOZİTİF OLARAK

HASTANELER

Foucault'nun biyopolitika anlayışında iktidar, bedenleri sınıflandırır ve düzenler. Bu düzenlemeyi dispozitifleri sayesinde gerçekleştirir. Burada işlenecek olan dispozitifler ise tıbbi bilgi ve hastanedir. Bedenler tıbbi bilginin nesnesi haline getirilmiştir.²⁹⁹ Tıbbi bilgiyle, yaşamın bireysel, toplumsal ekonomik ve politik bağlamlarının birbirine eklenildiği yerden yeni bir düzen kavrayışı türetilmiştir.³⁰⁰ Bu kavrayışta sadece insanların hastalıkları ve hastalık riskleri değil, gündelik yaşamları denetlenir hale gelir. Bedenin kapasitesinin artırılması ve iktidarın göstergesi haline getirilmesi hedeflenir.³⁰¹

Tıp kısa süre içinde hayatın sıradan eylemlerinin içine yoğun şekilde girmiştir. 19. yüzyılda yaşanan gelişmelerle tıbbın değeri artarak, din hukuk gibi güçlü hale gelmiştir ve otorite simgesi olmuştur. Sadece hastalık durumunda kullanılan bir bilgi olmaktan çıkıp hayat kılavuzuna dönüşmüştür. Tıp artık davranış kalıplarına, kurallarına zevklere şekil vermektedir. Bunu yaparken de mazeret olarak organizma hakkında sahip olduğu bilginin artmış olması, hastalıklara karşı zafer kazanmış olmasını sunar.³⁰² Tıp, yaşama şekil verirken üretim biçimlerine de şekil verir. Örneğin ilaç endüstrisi, kozmetik, biyoteknoloji, sağlık sigortası gibi alanlar tıbbi söylem etkisiyle şekillenir. Doktorlar da bu söylemlere, sektörlere güvenilmesi ve yayılması açısından rol oynar. Günümüzde sunulan çoğu sağlıklı yaşam önerisinin

²⁹⁹E. Baştürk, **Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki Ayrımın Kavramsal İçeriği**, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, C. 5, S. 2, 2017, s. 3

³⁰⁰M. Foucault, **Birth Of Social Medicine**, James Faubion(der), Power Essential Works of Foucault, (1954-1984), Penguin Books, London 2000, s. 143

³⁰¹E. Baştürk, 2017, s. 7

³⁰²A. Corbin, **Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20.yüzyıl**, çev. Saadet Özen, İstanbul 2021b, s.

arkasında ticaret ve kar amacı vardır.³⁰³ Sağlıklı yaşam söyleminin ardında bedenini denetimini sağlamaya çalışan bir strateji bulunur. Sağlıklı yaşam, tıbbi kontrole ilişkilendirilmiştir. Ek olarak tıbbın gündelik yaşama inişi dile de yansiyarak söylemlerin içine girmiştir ve artık söylemler tıbbi bilginin doğruları üzerinden işler hale gelmiştir. Bu sayede de tıbbi bilginin düzenlediği bir ortam oluşturulmuştur.³⁰⁴ Özetle diyet, egzersiz, vitamin, besin takviyesi, stresten kaçmak, koruyucu tıptan yararlanmakla yaşamlar tıbbileşerek belli bir standarta sokulmaktadır. Gündelik yaşamın tıbbileşmesiyle normal olanı belirleyen ve denetleyenlerin işini kolaylaştıracak şekilde toplumlar denetim altına alınmıştır.³⁰⁵ Tıp aynı zamanda hastalığın yaşanışını ve yoğunluğunu değiştirmiştir. Günümüzde hastalığın süresi, antibiyotiklerle, vitaminlerle, çeşitli ilaçlarla bir şekilde kısa sürede tedavi edilmektedir. Burada amaç sadece kişinin iyileşmesini sağlamak değil; üretime yeniden faydalı hale getirmektir. Hastalık en kısa sürede halledilmelidir ve kişi okula, fabrikaya, cepheye, ofise geri dönmelidir.³⁰⁶

Buna paralel olarak artık sağlıklı olma düşüncesi, insanları meşgul etmektedir. Tüketim kültürü altındaki bireyler, hem hastalıkları geçirmek hem önlemek için vitamin, besin takviyesi ve diğer doğal reçetelerle kendilerini farmasotik istilaya uğratmaktadır.³⁰⁷ Sağlığını nasıl koruyacağı konusunda kararsız kalan birey sürekli seçenek değiştirerek çaresiz kalmaktadır. Sağlık Örgütü, insanın bir bütün olarak bedensel, zihinsel, toplumsal anlamda iyi olma hali şeklinde bir sağlık tanımı yapar. Örgüt burada pozitif sağlık kavramına öncelik vererek yeni bir ideal sunar. Ancak bu ideale ulaşmak neredeyse imkânsızdır. Sağlık bedeninin yaşam

³⁰³ Deniz Sezgin, *Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık*, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 19-20

³⁰⁴ D. Sezgin, a.g.e., s. 21

³⁰⁵ D. Sezgin, a.g.e., s. 22

³⁰⁶ A. Corbin, 2021b, s. 18-19

³⁰⁷ D. Sezgin, a.g.e., s. 24

İvan İllich, *Sağlığın Gaspi*, çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul 2019, s. 55

gayesi haline gelmiştir. Hem politik hem de toplumsal yapının oluşturmak istediği düzen hedefi haline gelmiştir. Yani sağlık meselesi ister istemez tıbbın sınırlarını aşmıştır.³⁰⁸ 19. yüzyılın ortalarından itibaren devletin de etkisiyle hekimler, tıbbileşme sürecinde insanlar tarafından başvuru mercisi haline gelmiştir. Okula girmek, askere gitmek, seyahat etmek, meslek seçmek gibi toplumsallaşma süreçleri, tıbbileşmeyle kuşatılmıştır. Halk sağlığını korumak başlığı altında, devlet bazı özgürlükleri görmezden gelebilen bir düzen inşa etmiştir.³⁰⁹

Günümüzde tıbbi bilgi birikimi semptomların çok ötesine geçmiş, sessiz organları, bedenin sessiz işlevlerini de mercek altına almıştır. Artık normallik, ortalama değerler ve güven aralıklarına göre belirleniyor, rakamlar da riskleri ölçmeye yarıyordu. Herkes sağlıklı olmaya çabalarırken, hekimler de herkeste gizli bir bozukluk bulmaya çalışıyordu. Tıp, vücudunun ne demek istediğini bireylere öğretiyor ve tarama yöntemleri ve check-upları adet haline getiriyordu.³¹⁰

Batılı devletler, bedenlerin enerjilerini ve uzmanlık alanlarını muhasebeleştirerek, tablollaştırarak, verilere dökerek bedenden alınacak verim üzerine bir düzen kurmaktadır. Sağlık ve hastalık kavramlarının belirleyicisi haline gelen iktidarlar, halk sağlığına müdahale ederek, yaşamın tıbbileştirilmesine neden olmaktadır.

Konuyu anlayabilmek açısından sağlık, hastalık, tıbbileştirme, normal, anormal, patolojik gibi kavramlar açıklanacaktır.

³⁰⁸ A. Corbin, 2021b, s. 20

³⁰⁹ A. Corbin, a.g.e., s. 21

³¹⁰ A. Corbin, a.g.e., s. 22

3.1. SAĞLIK VE HASTALIK

Sağlık sistemleri, tarih, çevre ve kültürle şekillenir yani sağlık ve hastalık anlayışları büyük oranda sosyolojiktir. İnsanlar bu kavramları tanımlarken sosyal ve kültürel içeriği kullanırlar.³¹¹ Sağlığın toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumlardan biri haline gelişi, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla olmuştur. Fransız Devrimi ile hekimler din adamlarının yerini almış ve sağlık konusu toplumsal bir mesele haline gelmiştir.³¹²

Sosyal bir kurum haline gelen sağlık, toplum üyelerinin sağlıklı kalabilmesini sağlamak için ihtiyaçlarını giderme, hastalık sağlık rollerini oluşturma, değer ve normları içerir. Bireylerin bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan iyilik halini sağlamak bu kurumun hedefleri arasındadır. Aynı zamanda sağlık kurumu bireyi şekillendirirken kendi de diğer kurumlardan etkilenecek şekilde şekillenir.³¹³ Yani sağlık kurumu bütün toplumsal yapıların içindedir, toplulukların sosyal değerlerinin merkezinde yer alır. Sağlığın tanımı bu nedenle genel olarak '*iyi hayatı*' temsil eder.³¹⁴ Sağlık kendini enerjik hissetmekten, istediği bedene sahip olmak kadar geniş bir spektrumda algılanabilir. DSÖ tanımına göre, sağlık, bedenin mental-ruhsal, fiziksel iyilik halidir. Bu yaklaşımla sağlığın holistik ve bütüncül incelenmesini beraberinde getirir. Yani sağlık, holistik bakışla birlikte, içinde hastalığın olmayışı, istediği beden de ve çevrede olmayı, sosyal ve kişisel olarak moral halini barındırır hale gelmiştir.

Illich ise farklı olarak sağlığın toplumsal kültürün getirdiği, içgüdüsel olmayan, yaşama ve koşullara karşı uyumluluk hali olarak tanımlar.³¹⁵ Özetle tek bir

³¹¹David Mechanic, **Medical Sociology**, TheFree Pres, New York 1978, s. 26

Zafer Cirhinlioğlu, **Sağlık Sosyolojisi**, Nobel Yay., İstanbul 2001, s. 40

³¹²İ. Illich, 2009, s. 108

³¹³Sevinç Özen, **Sağlık ve Sosyo-kültürel Yapı Değişkenleri**, Sosyoloji Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1994, S. 5, s. 133

Nurşen Adak, **Sağlık Sosyolojisi: Kadın ve Kentleşme**, Birey Yay., İstanbul 2002, s. 9

³¹⁴Bryan S. Turner, **Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi**, çev. Ümit Tatlıcan, Sentez Yay., Bursa 2011, s. 9

³¹⁵İ. Illich, 2019, s. 190

sağlık tanımı yoktur. Bu durum sağlığın değişik amaçlara ulaşmak için farklı yönlere çekilebileceği, araçsallaştırılabileceği anlamına gelir.³¹⁶

Hastalık kavramı da aynı şekilde farklı söylemler tarafından birçok anlamlandırmaya maruz kalmıştır. Buradan da çıkarılabileceği üzere hastalık üzerindeki söylemler, sosyal ve iktidar ilişkilerden bağımsız düşünülemez. Hastalık, geçmiş yüzyıllarda cadılık, şeytan, iyi-kötü güçler ve inançlarla bağdaştırılmış ve süreç içinde anlamı sürekli değişmiştir.³¹⁷ Buradan çıkaracağımız üzere hastalık ve hasta olmak eylemi içerir ve bireyler için sosyal olarak anlamı vardır. Turner, hastalığın 2 boyutta analiz edilebileceğini söyler: kutsal olan- olmayan arası ve sağlığın-hastalığın kolektif-bireysel ele alınışı şeklindedir. İlk olarak hastalık, sebebi ve tedavisi kutsal bir çerçeve içinde alınarak anlamlandırılabilir. Ahlak ile bağdaştırılabilir. Böylece bireyler hastalıklarından sorumlu tutulur. İkinci olarak hastalık, bireysel görülür ya da hasta oluşunun sebebi çevresel koşul, yoksulluk, eğitim seviyesine bakılarak kolektif şekilde açıklanır.³¹⁸

Bauman, hastalığın rahatsızlıkla açıklandığını söyler. Yani kişinin koşullarındaki, bedenindeki keyifsizliği, halsizliği gibi durumlara gönderme yapan anormalliktir. Bu tanım günümüzde değişerek tıbbileşmiştir, rahatsızlıklar tıbbi müdahaleye tabi kılınmış ve tıbbi bilgi aracılığıyla açıklanmıştır.³¹⁹ Hangi toplumda olursa olsun vücudun işlevleri hastalık sebebiyle kısıtlanıyorsa bireye fiziksel-ruhsal-sosyal olarak bir zarar veriyor demektir. İnsanlar hastalıklarından bahsederken günah çıkarma havasına girebilmektedir. Doktora hastalık anlatıldığında ise hastalık yeniden şekillenmekte ve şikâyetler belli bir hastalığa indirgenmektedir. Aynı zaman

³¹⁶D. Sezgin, 2011, s. 35

³¹⁷D. Sezgin, a.g.e., s. 37

³¹⁸B. S. Turner, 2011, s. 11

³¹⁹Z. Bauman, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, çev. Pelin Sıral, Habitus Yay., İstanbul 2011, s. 81

da doktor da hastayı, hastalığa indirgemektedir. Hem hasta hem doktor, hastalığı vücutta atılması gereken yabancı bir nesne olarak görmektedir.³²⁰

Modern batı dünyasında hastalık ve sağlığı açıklamak için biyomedikal model kullanılmıştır. Bu model bilimsellik üzerine kurulmuştur ve alternatif tıbbı dışarıda bırakır. Armstronga göre bu model Paris hastanelerinde ortaya çıkmıştır (18.yüzyıl). Burada hastalık kişinin bedeninde patolojik olarak kavramsallaştırılır. Temel olarak hastalığı bedenin işlev bozukluğu olarak görür.

Biyomedikal modelin 3 temel özelliği: hastalığı, vücudu normal işleyişinden uzaklaştıran bir bozulma olarak görmesi, zihin ve bedenin birbirinden ayrılması ve yalnızca eğitimli tıp uzmanları tarafından tedavi edilebilir olmasıdır.³²¹ Biyomedikal model, biyokimyasal değişimlere odaklanır yani sosyal ve psikolojik durum dışlanır. Sadece fizyolojik nedenlere odaklanır.³²²

Biyomedikal tıbbi düşünce üzerinde kartezyen paradigmanın etkisini yoğun olarak gözlemleriz. Çünkü insan vücudu mekanizması bozulmuş şekilde algılanır ve düzeltmek amacıyla müdahale edilir bir makine gibi görülür.³²³ Biyomedikal modele ilk sosyolojik yaklaşım Parsons tarafından yapılmıştır. Parsons, hasta olmanın sosyal bir sapma olduğunu ve tıbbın da bu durumda sosyal kontrol aracı olduğunu söylemiştir. Ve bu sosyal yapının devamı içinde kişinin bir an önce tedavi olması gerektiğini söyler. Parsons, hastalık rolü fikrini kavramsallaştırır. Onun modeli işlevseldir, hastalığı, sosyal sistemlerin devam edebilirliğine göre tanımlar. Hastalık rolü de yine kişilerin toplumdaki işlevsellik durumu ile tanımlanır.

³²⁰ Deborah Lupton, **Medicine as Culture, Illness, Disease And The Body In Western Societies**, Sage Publications, London 1994, s. 94

³²¹ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, çev. İsmail Yılmaz, (Yayına Haz. Cemal Güzel), Kırmızı Yay., İstanbul 2012, s. 302-303

³²² B. S. Turner, 2011, s. 19

³²³ Fritjof Capra, **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**, çev. Mustafa Armağan, İnsan Yay., İstanbul 1992, s. 143

Hastalık rolü dört bileşenden oluşur: ilki, hastalık rolünün bazı toplumsal yükümlülüklerin yerine getirilmemesini meşrulaştırmasıdır; işe gitmemek gibi. İkinci özelliği, hastalık rolünü edinen kişi, hekimin yardımı olmadan düzelemeyecek durumda olduğu için bazı toplumsal sorumlulukları kısa süreli ortadan kalkar. Hastalık rolü bize aynı zamanda doktor-hasta ilişkisini ve rollerini anlatır.³²⁴

Parsons'a göre, hasta olmak, kişileri belli toplumsal görevlerinden özgür kıldığı için denetim altında tutulması gereken, sapkınlık haldir. Bu durumda sapma kabul edilirken aynı zamanda denetim altına alınması gereken bir durum olarak görülür ve denetimi meşrulaştırılmış olur. Hastalık rolü, kişileri toplumsal rollerini geri kazandırmak için var olan bir denetim aracı olarak kullanılır.

Turner ise hastalık (disease) ve rahatsızlık (illness) kavramlarını birbirinden ayırarak her rahatsızlığın bir hastalık olarak yorumlanamayacağını söyler. Ona göre bu kavramlar doğa ile kültür arasındaki ilişkiye ve tıbbi gücün ve bilginin kurumsallaşmasıyla bağlantılıdır. Rahatsızlık bireyin bir bütün olarak sosyal, psikolojik, fizyolojik durumuyla alakalıdır. Yani sosyal ve pratik bir anlamı vardır. Hastalığın ise daha teknik, organik bir anlamı vardır.³²⁵ Hastalık, fizyolojik durumun bozulması olarak ifade edilebilse de bazen birey kendini hasta hissetse de hasta kabul edilmeyebilir veya hasta hissetmese de hasta olabilir. Bu yüzden rahatsızlık kavramından da söz etmemiz gerekir. Rahat hissetmeme, rahatsızlık kişinin öznel yabancılaşmasını ifade eder, hastalığın kişiyi güçlerinden yoksun bırakması anlamına gelir.³²⁶ İngilizcede hasta olmak anlamına gelen disease, hastalık geçirme anlamında rahatsızlık *-illness-* ise keyifsizlik, kişisel olarak iyi hissetmeme durumunu ifade etmektedir. Hastalık vücut işlevlerindeki bozulma olarak görülmekte ve bu durumun

³²⁴B. S. Turner, a.g.e., s. 50-51

³²⁵B. S. Turner, **Body and Society**, Sage Publications, London 2001, s. 175

³²⁶B. S. Turner, 2011, s. 11

geçmesi için tedavi gerekmektedir. Rahatsızlık ise bazen moral bozukluğu anlamına bile gelebilmektedir. ³²⁷

Hastalık, bir işaretleri belirtiler seti olup patolojik bir durumken; rahatsızlık ise bireyce algılanan sübjektif bir deneyimi şekillendiren sosyo-kültürel faktörlerdir. ³²⁸ Turner, tıpkı suç gibi hastalığında tek bir perspektiften incelenemeyeceğini, hastanın rahatsızlığının kişinin tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamı dışından anlaşılamayacağını ifade eder. ³²⁹

Hastalık, İlich tarafından ise insanın anatomik, fizyolojik, genetik, koşullarıyla bağlantılı olduğu ve değerler sistemine başvurmaksızın ölçüm ve deneylerle kanıtlandığını söyler. Bireylerin hastalıklarını, işlerin gidişatının bir ifadesi olarak kabul ettikleri takdirde yönetilebilir ve yararlanılabilir mallara dönüştürülebileceğini, ayrıca aşırı yoğunlaşmış endüstrinin hasta edici olduğu bunun sonucunda bireyin çevre ile baş edemeyecek duruma geldiğini anlatır. Bu durumu komşu ilişkilerin yerine klinik bir protez koyma, benzetmesi ile açıklar. Bununla birlikte bireyler sağlıklarının kendi hataları yüzünden bozulduğu empoze edilir. Böylece hastalıkların kendi yaşam biçimlerinden olduğunu düşünen bireyler üretim ve tüketime uyum sağlamaya devam eder. ³³⁰

Sosyolojik yaklaşımlar genelde hasta olmanın, organizmanın kimyasal işleyişindeki bozukluktan ziyade, hastalığın toplumsal olarak anlamını, hastalık durumunda edinilen rolleri ve dilin, duyguların hastalığı ifade etmede toplumsal olarak nasıl kullanıldığını inceler. ³³¹ Burada sağlık ya da hastalık anlayışları beklentilere göre, toplumların normal anormal algılarına göre değişir. Örneğin

³²⁷ D. Lupton, 1994, s. 93

D. Sezgin, 2011, s. 36

³²⁸ Aylin Nazlı, **Hastalığın Sosyal İnşası ve Hastalık Anlatıları: Meme Kanseri Örneği**, Sosyoloji Dergisi, S. 18, 2007, s. 155

³²⁹ B. S. Turner, 2011, s. 19

³³⁰ D. Sezgin, a.g.e., s. 38

³³¹ B. S. Turner, a.g.e., s. 49

Çinlilerde yüksek sınıfa mensup kadınlar ayaklarını küçük tutmak, büyümelerini engellemek için çocukluktan itibaren demir ayakkabıların içinde tutarlar. Ayaklarının aldığı şekil onlar için bir hastalık değilken, batı kültüründe bu durum farklı yorumlanır.³³² Bu durumda sosyolojik bakış sağlık ve hastalık kavramlarının sosyal değerler içerisinde oluştuğunu söyler. Bu değerler hayatın ve ölümün anlamlarının oluşturulmasında oldukça etkilidir.³³³

Sağlık ve toplumdaki güç ilişkilerini inceleyen yaklaşımlardan birisi sosyal oluşturmacı yaklaşımdır. Tıbbi bilgi ve pratikleri, sosyal bir bakışla inceler ve hastalık, beden, sağlık konusunda kültürel-sosyal analizler yapar.³³⁴ Burada Foucault'nun yaklaşımlarını örnek gösterebiliriz. Foucault, toplumdaki güç ve bilgi arasındaki ilişkiye odaklanır ve çalışmalarında klinik, cinsellik, delilik gibi konuları tıbbi bilgi ve sosyal kontrol üzerinden işler. Bir sosyal kontrol biçimi olarak tıp, rahatsızlığın bürokrasinin birimleri tarafından şekillendirilebilen olgular hale getirilmesi demektir. Foucault'nun düşüncelerinin arkasında Nietzsche'yi görebiliriz. Nietzsche, devletin rolünü ve uzmanlar kategorisini, güç ve kontrolün bir parçası olarak görür. Tıbbi pratikler, uzman gücünün çıkarlarına göre normlaştırılmış, normalleştirilmiştir. Beden için neyin sağlıklı olduğunun belirlenmesi insanın amacına, dürtülerine, hatalarına, ideallerine bağlıdır. Bu sebeple sayısız beden sağlığı vardır. Ancak normlaştırma, tek bir sağlık fikri ortaya çıkarır. Rahatsızlık dediğimiz şey gerçekliğin yorumudur. Eşcinselliğin bir hastalık veya sapma olarak görülmesi tamamen perspektifimizle alakalıdır. Aynı şekilde kanserin patolojik oluşu doğal süreçlere bir yorumun empoze edilmesidir. Buradan da çıkarılacağı üzere sağlık-

³³²Lester King, **What is Disease**, Philosophy Of Science, C. 21, S. 3, 1954, s. 194

³³³B. S. Turner, "The History of the Changing Concepts of Health and Illness: Outline of a General Model of Illness Categories", **The Handbook of Social Studies in Health & Medicine**, ed. Gary L. Albrecht, Ray Fitzpatrick, Susan C. Scrimshaw, Sage Publications, London 2000, s. 9

³³⁴D. Lupton, 1994, s. 11-12

hastalık üzerine yapılan yorumlar kültür ve toplumdaki uygun davranış kategorilerine, beklentilere göre adlandırılır.³³⁵

Foucault'ya göre insan bedeni tıbbi kontrol ve müdahalenin etkisi altındadır. Tıbbın etkisini anlamak için de bedenin yönetim ve gözetimini daha geniş bir parçadan görülmesi gerektiğini söyler. 18. yüzyılda yaşanan demografik sorunlar, kent yaşamı, beslenme, konut, doğum ölüm oranlarındaki yükselme salgınlar gibi sorunlar biyolojik tıbbi sorunu ortaya çıkarmıştır. Çözümü için de toplumsal bedene müdahale ve kamu hijyenine olan denetim gündeme gelmiştir. Sonucunda toplumsal bedenin teknisyeni doktor, kamu hijyeni sağlayıcısı ise tıp olmuştur.³³⁶ Burada amaç sürdürülebilir bir yaşam ve denge oluşturmaktır. Tıp burada düzen sağlayıcı araçlardan biri olarak karşımıza çıkar. Sadece klinik değil, ahlaki olarak da etkisi vardır. Örneğin tıp aracılığıyla bir cinsellik rejimi oluşturulur. Modern disiplinler yani ekonomi, adalet sistemi, tıp insanları bireysel ve toplumsal olarak disipline etmenin temelinde yer alır. Bu disiplinler sosyal kontrol biçimleri ve insanlar üzerindeki disipline etme biçimlerini meşrulaştırıp ve toplumsal söylemin biçimlerini oluşturmuşlardır.³³⁷

Modern toplumlarda, hastalığın kavramsallaştırma biçimleri doğal olarak yaygın kültürün ve egemen söylem yapısıyla ilişkilidir.³³⁸ Modern toplum, yönetilen toplumdur ve insanları kategorileştirir; deli, suçlu, anormal, hasta gibi tanımlamaların içine sokar. Bu sayede etiketlerini kullanarak insanları ayırıştırır ve normal denen sosyal roller uygun davranmaya zorlar. Sonuç olarak, sağlık ve hastalık, toplumsal- kültürel olarak tanımlanmıştır ve toplumsal sistemin parçasıdır. Aynı zamanda tıbbın kapitalist tasarruflarla olan ilişkisi ve karı maksimize etme

³³⁵B. S. Turner, 2011, s. 240-241

³³⁶M. Foucault, 2012, s. 193

³³⁷Tony Bilton vd., **Sosyoloji**, Siyasal Yay., çev. Kemal İnal, İstanbul 2008, s. 363

³³⁸B. S. Turner, a.g.e., s. 105

stratejileriyle de ilişkisi vardır. Yeni sağlık bakım hizmetlerinin gelişimi, ilaç ve tıbbi malzeme üretimindeki artış, yeni hastalıkların üretilmesi gibi etkenler de sağlık-hastalık kavramlarının toplumsallaşmasında ve iktidarın bu alanları denetim altına almasında etkili olmuştur.³³⁹ Neredeyse her türlü rahatsızlık tıp otoriteleri tarafından etiketlenmiştir. Bu etiketlendirmeler içerisinde siyasi ideolojileri de barındırıyordu; örneğin, ateizm ve tıbbi reddetmenin delilik olduğu savunuluyordu veya Afrika kökenli Amerikalıların ve siyahi kölelerin aşırı pigmentten çıkan cüzzam benzeri bir hastalıkları olduğu düşünülüyordu.³⁴⁰ Doktor hastasına, ideolojik mesajlar iletiyordu. Bu mesajlar da kapitalist üretim ilişkilerinin takviyesine yarıyordu. Örneğin 20. yüzyılda sağlık kavramı, çalışabilecek durumda olma anlamında kullanılıyordu ve doktorlar insanları iş hayatına döndürebilmek için çabalıyordu. Aynı zamanda doktorlar insanlara çalışmalarını mesajını iletiyordu. İktidarın arzu ettiği davranış kalıplarını insanlara ilettiği için tıp alanı da okul, kilise, hapisane gibi kurumların olduğu gibi toplumu düzenleyici bir işlev kazanmıştır.³⁴¹ Bu da insan bedeni ve toplum üzerinde otorite kurulmasına ve tıbbileştirilmesine yol açmıştır.

3.2. TIBBİLEŞTİRME

Tıbbileştirme kavramı, 1970lerde kullanılmaya başlamıştır. Bir şeyin tıbbi hale getirilmesinden öte, bir şeyin aşırı şekilde tıbbileştirilmesini eleştirmek için kullanılmıştır. Tıbbileştirme, bir konunun, problemin tıbbi terimlerle ifade edilmesi ve tıbbi müdahale uygulanması gereken bir şey olarak görülmesidir. Illich ve Foucault tarafından sıklıkla kullanılan bu terim, doğum-ölüm gibi olağan hayat

³³⁹ Ömer Aytaç- Muzaffer Çağlar Kurttaş, **Sağlık Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, C. 25, S. 1, s. 247-248

³⁴⁰ B. S. Turner, a.g.e, s. 77-78

³⁴¹ Howard Waitzkin, **A Critical Theory of Medical Discourse: Ideology, Social Control and the Processing of Social Context in Medical Encounters**, Journal of Health and Social Behavior, S. 30, 1989, s. 221-223

durumlarından daha birçok alana tıbbın nasıl yayıldığını anlatır.³⁴² Tıbbileştirme ile günlük hayat tıbbi egemenlik ve etki altına girmiştir. Din ve hukukun sahip olduğu güç, tıbbın alanına da dahil olmuştur ve sosyal kontrol kurumu haline gelmiştir. Bilimselliği ile objektif varsayılarak, karar verme yetkisini eline almıştır. Gündelik yaşamın bu şekilde tıbbın alanına alınması, sağlık ve hastalık kavramlarını bireylerin hayatının önemli bir parçası haline getirmiştir.³⁴³ Tıbbileştirme bir bakıma tıbbi olmayan sorunların, tıbbi olarak algılanıp bu şekilde müdahale edilmesidir.³⁴⁴

İllich'in tanımıyla sağlık kavramının bütün olarak tıba bağlanması, tıbbileştirme olarak yorumlanabilir.³⁴⁵ İllich tıbbileştirme konusunda, tıbbi sömürgeciliğe dikkat çeker.

Tıbbileştirme her insanın ağrıyı hastalığı ölümü göğüsleyebilme gereksinimini yadsıyarak, doğurgan bürokratik bir sistem oluşturur. Modern tıp kurumu, kültürel ve genetik miraslarının insanları kendi başarılarına yapmaları için donattığı şeyleri onlardan alarak, onlar için yapma çabasını temsil eder. Tıbbi uygarlık ağrıyı dindirmek, hastalığı kaldırmak, acı çekmek ve öldürme sanatına olan gereksinimi yok etmek için planlanmıştır. Kültürün ne öğrettiği, acı çekme, iyileşme artık teknokrasi tarafından, politika yapmak için, yeni alanlar olarak görülmekte ve kurumsal yapılar aracılığıyla kurtulması gereken, sağlıksız işlevler olarak tedavi edilmektedir.³⁴⁶

Ayrıca tıbbileştirmenin bir etkisi olarak sosyal ve kültürel iatrojenezden de bahsedebiliriz.

Sosyal iatrojenez, sağlık hizmetinin kurumsal biçimlerinin ortaya çıkardığı her türlü bozulmayı ifade eder. Sosyal iatrojenez stresi artırır, kişiyi aciz duruma düşürür, kendine bağımlı eder, yeni ihtiyaç ve hastalıklar tanımlar, kişilerin ağrıyla baş etme potansiyelini düşürerek, yani insanların kendi sağlığını düzenleme becerilerini körelterek yarattığı durumları kapsar. Sağlık artık evden çıkar ve dili değişir. Yani insanların kendilerini anlayacakları dil, bilimselleşmiş

³⁴²D. Sezgin, 2011, s. 59

³⁴³Irving K. Zola, "Sağlık ve Köreltici Tıp", **Profesyoneller İktidarı**, İvan İllich vd., der. Cevdet Cerit, Pınar Yay., İstanbul 1994, s. 43

³⁴⁴Peter Conrad, **Medicalization and Social Control**, Annual Review of Sociology, S. 18, 1992, s. 209

³⁴⁵İ. İllich, 2009, s. 16

³⁴⁶İ. İllich, a.g.e., s. 91

bürokratikleşmiştir. Radikal bir tekel gibi, herhangi bir şirketten veya hükümetten daha direne gidip, farklı biçimlere girebilir. Örneğin hastaneler yeterince insanı çekebildiği takdirde topluma ölmenin yeni bir biçimini dayatabilir. Çevreyi, davranışları yeniden biçimlendirerek insanların başa çıkabilme özelliklerini kamusallaştırarak, toplum genelinde yeni metaların geçmesine neden olurlar. İatrojenik tıpla, nüfus tıp sistemiyle kontrol edilmeye çalışılır. Malul kişiler etiketlenir, yeni hastalık kategorileri üretilir. Tıp her toplumda yasa gibi normalleri belirler, arzu edilebilir olanları belirler. Yaptığı etiketlemelerle, totaliter bir güç elde eder.³⁴⁷ Bu medikal bürokratlar, insanları kümeler: araba kullanabilenler, çalışamaz olanlar, kapatılması gerekenler, asker olabilenler, ölenler, suç işlemeye yatkın olanlar gibi. Bu söylemlerin her biri kişilere tıbbi bir statü kazandırır. Bu statü taşıyan kişiyi işten, hapisten, evlilikten kurtarabilir. Başkalarına onu kuruma kapatma hakkı verir.

348

Kültürel iatrojenez ise, tıbbın, toplumların hastalık durumuyla baş etme yöntemlerine müdahalesiyle ortaya çıkar. İlk göstergesi, acı kavramının insan tepkilerini tanımlamada yararsız hale gelmesidir. Çünkü boş inanç, alçakgönüllü zengin adamın yoksulların yazgısına tenezzül edip üzülmesini çağırır. Profesyonelce örgütlenen tıp, tüm acılara karşı buyurgan bir ahlaki kurum olarak işler. Bu yüzden bireylerin kendi gerçekleriyle yüz yüze gelme, kendi değerlerini açığa çıkarma ve kaçınılmaz, genellikle çaresiz ağrıyı, sakatlığı, çöküşü, ölümü kabullenme yeteneğini sekteye uğratar.³⁴⁹ Bir kültür tıplaştırıldığında, toplumsal sağlık için kişisel eylemler, hijyenik muhafızlardan gelen buyruklara göre işler, yani tıp sistemi tarafından şekillendirilir. Tıbbileştirme, insanların hastalık durumunu anormal olarak kabul etmesi ve hastalık durumuyla baş etme yöntemlerinin

³⁴⁷İ. Illich, 2009, s. 38-42

³⁴⁸İ. Illich, a.g.e., s. 58

³⁴⁹İ. Illich, a.g.e., s. 94-95

bürokratikleştirilmesiyle olur. Tibbileştirilmiş toplum, hastalığı, yaşlılığı, acı çekmeyi, ölümü yok etmek için çabalar.³⁵⁰

Kısacası tıbbileştirme ile insanların normal süreçleri, anormalleştirilmiş, tüm acıları hastanelik olmuş ve evler artık hastalık veya ölümün girmemesi gereken yerler haline gelmiştir. İnsanların kendi bedenlerini tanımlama şekli tıbbileşmiş ve hasta rolü dışındaki acı, yas, iyileşme biçimleri anormal hale gelmiştir.³⁵¹ Tibbileştirme aynı zamanda ilaç şirketlerinin pazarlarını genişletmesini sağlamak için kullanılır. Yeni hastalıklar üretilir ve onlara uygun ilaçlar piyasaya sürülür. Hepimizin normal yaşam sürecinin parçası olan rahatsızlıklar; utangaçlık, adet öncesi gerginlik gibi durumlar hastalık olarak tanımlanıp, tıbbi olarak adlandırılır. Örneğin utangaçlık, sosyal anksiyete bozukluğu olarak adlandırılarak, tıbbi yardım gerektiren birer durum haline gelir.³⁵²

Turner, tıbbileştirmeyi, toplumsal kontrol mekanizması olarak işlemiştir. Turner'a göre hastalık durumu toplumu bozan bir sapkınlık biçimi olarak görülüp, tıp mesleği de sapkınlığa karşı denetimi sağlayandır. Sosyal kontrol aracı olarak tıp, rahatsızlığın bürokrasi içinde standartlaşmasını, yönlendirilmesini getirir.³⁵³

Tıbbileştirme Conrad tarafından ise kavramsal, kurumsal ve etkileşimsel olarak ele alınmıştır. Kavramsal olarak, tıbbin terminolojisiyle sorun tanımlanmasıdır. Kurumsal olarak belli kurumların bu konudaki sorun için tıbbi perspektif ve uzmanlığı kullanmasıdır. Etkileşimsel düzeyde ise hasta ve doktorun doğrudan ilişki içinde bulunmasıdır.³⁵⁴ Zola ise tıbbileştirmeyi 4 kategoride açıklar. İlki, yaşam içerisindeki tıbbi pratiklerin genişlemesidir. Yani hastalık sadece bedensel

³⁵⁰İ. Illich, 2009, s. 96-97

³⁵¹İ. Illich, a.g.e., s. 38

³⁵²Meral Timurturkan, **Tıbbi Sosyal Kontrol: Şişmanlığın Tibbileşmesi Bağlamında Bedenlerin**

Denetimi, Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı 3, ed. Muammer Tuna, Muğla 2013, s. 349-359

³⁵³B. S. Turner, 2011, s. 240

³⁵⁴P. Conrad, 1992, s. 211

olarak algılanmaz, yaşam tarzı veya önceden mahrem kabul edilen konular da tıbbın alanına dahil edilir. İkincisi, bazı konularda tıbbın mutlak yetkisi olmasıdır. Kırıksıkları düzeltme, göğüs büyütüp küçültme, leke giderme gibi cerrahi operasyonlar, yağ yakmak, uyumak, iştah kesme veya açmak gibi her alanda ilaç kullanımı doktorların elindedir. Buradan görüleceği üzere tıp tüketim kalıplarına uygun talepleri karşılamayı kendi eline almıştır hatta özendirir hale gelmiştir. Yani sadece hastalıklar değil, gündelik meselelere de müdahale eder hale gelmiştir. Üçüncüsü ise, herhangi bir şeyin işlevinin azalması hemen tıbbileştirilir ve hastalık olarak etiketlenir. Yaşlanma, alkolizm, hamilelik gibi. Son sınıflandırması ise tıbbın alanında kalan her şeyin sağlıklı yaşamla bağlantılandırılmasıdır.³⁵⁵

Tıbbileştirmenin arka planında, dinin toplumsal etkisinin azalışı, bilimin öne çıkışı, tıbbın artan itibarı etkili olmuştur. Conrad ve Zola tıbbileştirmenin arkasında sekülerleşme ve tıbbi uzmanlığın gelişiminin olduğunu ifade eder. Önceden günah olarak kabul edilen alkolizm, zihinsel bozukluklar, uyuşturucu kullanımı, yeme bozuklukları gibi durumların şuan hastalık haline gelmesi buna örnektir.³⁵⁶ Veya önceden yaramaz olarak anılan, okul sıralarında uzun süre oturamayan çocuklar şuan hiperaktivitesi olduğu söylenmesi örnek verilebilir. Hiperaktivitenin çıkışı, disiplin kurumu olarak okulun ortaya çıkmasıyla benzer zamanlara denk gelir.³⁵⁷ Bunların yanında adet öncesi sendrom, menopoz, yaşlılık gibi süreçler de tıbbi olarak tanımlanır hale gelmiştir.

Yaşamın her dönemi tıbbileştirilirken, normal olan insanlar da potansiyel hastalar olarak görülmüş ve hasta olmayanlar da gelecekte yaşayacakları hastalık

³⁵⁵ I. K. Zola, 1994, s. 54-61

³⁵⁶ P. Conrad, 1992, s. 213

³⁵⁷ Peter E. S. Freund- Meredith B. McGuire, **Health, Illness and the Social Body: a Critical Sociology**, Prentice Hall, New Jersey 1991, s. 140
D.Sezgin, 2011, s. 68

veya ağrılar için kendilerini tedavi ettirmektedir.³⁵⁸ İlaç sektörü de aynı şekilde yaşamın olağan süreçlerini hastalık haline getirmektedir veya beklenen yaşam biçimlerine, üretim hızına, enerji seviyesine ulaşabilmeleri için insanları ilaç kullanımına sürüklemektedir. Ek olarak özel sağlık hizmetleri ve sigortaların gelişimiyle, bakım sistemleri ve kozmetik cerrahi hastaları tüketici konumuna getirmiştir. Sonucunda tıbbi hizmetler büyük bir kaynak haline gelmiştir. Tıbbileşmenin etkisiyle birlikte organik pazarları, spor salonları, kozmetik ve ilaç sektörü de kazanç kaynağına dönüşmüştür. Pazarın tüketicileri ise hem sağlıklı hem de hasta insanlardan oluşur. Hastalar iyileşmek için, sağlıklı olanlar sağlığını korumak için buradadır.³⁵⁹

Foucault'ya göre tıbbi iktidar sadece hastane ve hekimlerin olduğu yerde değil, okul, işyeri, market, evlere dağılmış şekildedir. Burada amaç iktidarın arzuladığı işgücüne, nüfusu hastalık ve ölümden koruyarak ulaştırmaktır. Bu sebeple bireysel yaşamdaki pratikler de tıbbi bilgiye paralel olarak dönüşüme uğramaktadır. Temizlik, el yıkama, diş fırçalama, banyo yapma alışkanlıkları şekillendirilir. Sosyal yaşamdaki etkisi ise, şehir planlamasının hijyen koşulları üzerinden dizayn edilmesi, doğum, cinsel pratikler, alkolizm, anormal davranış, kaygı gibi unsurların da tıbbi araştırmaların içine girmesi olmuştur. Ona göre modern tıp, insanın biyolojik ölümlülüğünü, bilimsel yollarla açıklayarak, ölümü seküler hale getirmiştir. Bu sayede sağlık, ahiret mutluluğu yerini almaya başlamıştır.³⁶⁰ Toplumsal tıp, insanların gündelik yaşamına girmiştir. Amacı ise toplumsal bedeni sağlıklı tutmaktır. Doğum ve ölüm arasında yaptığı tıbbi tanımlamalarla, yaşam üzerinde yetki kazanarak söz söyleme hakkına sahip olmuştur. Hekimler, dini otoritelerin yerini alarak yaşam için

³⁵⁸İ. Illich, 2009, s. 68-86

³⁵⁹Meral Timurturkan, **Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya 2015, s.

49

³⁶⁰M. Foucault, **Kliniğin Doğuşu**, çev. İnci Malak Uysal, Epos Yay., Ankara 2014b, s. 236

rehber olmaya başlamıştır. Foucault'nun deyimiyile 'hekimler bedeninin papazları değiller midir?'³⁶¹

Bu tıbbileşme süreci tıbbi iktidarın kendine ait söylem geliştirmesi ve bu söylemleri kurumlar aracılığıyla dağıtmasıyla gerçekleşir. Tıbbi bilginin kurumsallaşması, toplumsal mekana dahil olması, sistemi değişmiş hastanelerin oluşması, bedene-nüfusa yeni bir yaklaşımın belirlenmesinin çerçevesini oluşturmuştur. Bilimselliğiyle tıbbi bilgi zaman içinde tartışılmaz bir hakikat haline gelir. Bu sebeple de hastane gibi mekanlarda insanlar nesneleştirilir, gözlem ve deney yapılabilen varlıklar haline getirilir. Aynı zamanda sağlık, yasal temellere oturtularak tıbbileştirme ile nüfus, politikanın hem öznesi hem nesnesi haline getirilmiştir.³⁶² Bu sürecin içinde beden kontrolü bireylerin kendisine, kendi bedenlerine yönlendirilir. Bireyler de kontrolün kendilerinde olduğunu düşünür. Bu sebeple birey sağlıklı olma iradesini gösterme ve sağlıklı hale gelmek için tıbbi bilgi ve kurumlara başvurma ihtiyacı duyar bu sayede kendi kendine denetime girmiş olur.³⁶³

Özetle, tıbbileştirme süreci, hekimleri ve kurumları ile bir toplumsal denetim mekanizması olarak işler. Bunun yanında insanın yaşam döngüleri de hastalık olarak kabul edilip, gündelik yaşam tıbbın otoritesi altına sokularak, normal-anormal-patolojik gibi kavramlarla etiketlenir.

3.3. NORMALLEŞTİRME

Tıbbın hastalıkları sınıflandırmak üzere belirlediği standartlar, normaller gündelik yaşam içindeki yerini süreç içinde genişletir. Normalleştirme, var olan ve

³⁶¹M. Foucault, 2014b, s. 54

³⁶²Murat Arpacı, **Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak: Tıp, Beden ve Nüfus**, ViraVerita Dergisi, 2016, S. 3, s. 80-98

³⁶³D. Sezgin, 2011, s. 57

oluşturulmuş istençlerin, belirlenmiş normlara uygun hale getirilmesidir.³⁶⁴ Biyomedikal araçlarla, tıbbın normal kabul ettiği kalıpların, normal olarak görülüp insanların buna dönüşme işlemine verilen addır da diyebiliriz.³⁶⁵ Normalleştirme, biyoiktidarın da sonucudur denebilir, yaşamı merkeze alır ve normali-anormali sınıflandırır. Toplumlarda neyin uygun, arzulanabilir, anormal-normal olduğunu belirler. İnsanları kümelere ayırıp; çalışacak durumda olanlar, olmayanlar, kilit altında tutulması gerekenler, araba kullanabilecek olanlar gibi birçok etiketleme işlemi yapar.³⁶⁶

Normalleştirme kavramını anlamak için norm, normal ve anormal kavramlarını incelememiz gerekir: Hekim normu, genelde fizyoloji bilgisinden, organik işlevlerinden, deneyimlerinden ve sosyal ortamdaki norm tasarımından yola çıkarak belirler. Bu değerler gözlenebilirdir, en sık rastlanana normal denir. Tıp normali, kurala uygun olarak tanımlar. Bir türün çoğunluğunda görülen ya da ölçülebilen bir şeyin ortalamasını ya da oran sabitini oluşturandır. Normalliğe göre ortak bir karakter, ideal tip değeri kazanılır. Normal durum, tıp için yeniden oluşturulmak istenen durumdur.³⁶⁷ Aynı zamanda normal denen olgu genel geçer bir doğru değil, verili olan koşullar içinde oluşan bir olgudur. İlişkilendirildiği koşullar ortadan kalkığında yenisi oluşur. Bu durumda kendisinde normal, anormal veya patolojik olan bir olgu yoktur. Normallikler, normatifliklerden gelir yani patolojik olan reddedilmiş olan normdur. Normal, tanımlanan normların içinde olandır ve dışında kalanlar ise patolojik olarak etiketlenir. Yani canlının normal hali normatif ortamlara uyumu doğrultusunda belirlenir. İçinde yaşanan her türlü yer kendine ait

³⁶⁴P. Conrad, **Medicalization of Society: On the Transformation of Human Conditions into Treatable Disorders**, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2007, s. 2

D. Sezgin, 2011, s. 72

³⁶⁵P. Conrad, a.g.e., s. 87

³⁶⁶M. Foucault, 2007, s. 103

İ. İllich, 2009, s. 41-57

³⁶⁷Georges Canguilhem, **Normal ve Patolojik**, çev. Perge Akgün, Monokl Yay., İstanbul 2018, s. 102-104

belli normları olan ortamlardır, bu normların kendine ait olan normlar dışında kullanılması, normal olanı da patolojikleştirir veya belirsizleştirir.³⁶⁸

İnsan bedeninin, bir anlamda toplumsal etkinliğin ürünü olarak ele alırsak, bazı özelliklerin ve sürekliliklerin kimi yaşam normlarınınca bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir bağlılıktan geliyor oluşu da mantıklıdır. Yani istatistikler, toplumsal normatiflerle oldukça ilişkilidir. Bir insanın özelliği süreç içinde sık olduğu için normal değil, normal olduğu için sık olacaktır. Çünkü verili bir yaşam tarzındaki normatifik bunu gerektirdiği için normal hale gelir. Örneğin kolektif hijyen teknikleriyle yaşamı uzatmak veya ihmaller sonucu kısaltmak, görüldüğü üzere biyolojik bir süreç doğrultusunda yaşamak değil, sosyal olarak, normatifliklerle oluşturulmuş bir yaşam sürecidir.³⁶⁹ Yani insan yaşam tarzıyla, fizyolojik tutumlarını oluşturur, onlara şekil verir. Bu durumda, beden için neyin normal, anormal veya patolojik oluşunu anlamak için bedenin ötesine bakmak gerekir. Astigmatlık ya da miyopluk tarımsal bir bölgede normal varsayılabilirken, denizcilik veya havacılıkla ilgili bir alanda anormal hale gelir. Yani normal kavramı kendinde nesnel bir ölçüye sahip değildir, böyle bir durumda anormal olan da normal olmayan değildir başka bir normaldir. Buradaki belirleyici bulunulan normatif çerçevedir.³⁷⁰ Normalleştirmeyi daha somut hale getirecek olursak, sağlık problemi olmadığı halde kadınların göğüslerini modaaya uygun hale getirmek için küçültüp-büyütmesi, Asyalı kadınların gözlerini burunlarını Anglosakson, batılı tiplere uygun hale getirmek için tıbbi müdahalelere başvurusu örnek verilebilir.³⁷¹

Özetle tıbbi bilgi, iktidarın bilgisiyle birleşerek sosyal yapının normlarını inşa eder. Tibbileştirme, normlar üzerinden ilerler. Yani bedenleri, iktidarın normları

³⁶⁸G. Canguilhem, 2018, s. 121-124

³⁶⁹G. Canguilhem, a.g.e., s. 133-135

³⁷⁰G. Canguilhem, a.g.e., s. 168

³⁷¹P. Conrad, 2007, s. 52

üzerinden dizayn etme amacındadır. Söylemlerini ve eylemlerini iktidarın bilgisi üzerinden somutlaştırır.^{372 373 374}

3.4. BİREYSELLEŞTİRME

Tıbbileşmenin genişlemesiyle sağlıklı yaşam endüstrisi de yani ilaç endüstrisi, sigorta şirketleri, özel hastaneler, klinikler, kozmetik gibi sektörler de genişler.³⁷⁵ Sağlık ve tıp, süreç içinde tüketim kültürüyle eklemlenmiş ve bu yeni sağlık anlayışı, tüketim, beden ve kimlik üzerinden işlemektedir. Rutin hayat giderek tüketimle şekillenmektedir. Sağlık, piyasa için pazarlanabilir hale gelmekte ve bir yaşam tarzı olarak idealize edilmektedir. Bir noktada sağlık, insanların seçimlerine, yaşam biçimlerine ve bireysel farklılıklar ve kişinin davranışlarına bağlanmaktadır.³⁷⁶

Beden sağlıklı olduğu sürece işlevsel olan bir makineye benzetilir. Bu metafor sanayi devriminden itibaren sıklıkla kullanılır. Turner, makine beden fikrini, bedenın sekülerleşmesiyle ilişkilendirir. Makine beden, tıbbın bilimsel yöntemlerle kontrol edilebileceği bir şeydir, bedenın hareketleri, yemesi içmesi, hesaplamaların konusu olur. Diyet, makine bedenın yemek yeme pratiğinin rasyonelleşmesi, girdi çıktıların hesaplanmasıdır. Tüketim kültüründe bedenın makine olarak görülmesi, ona düzenli bakımın da gerektiğini ifade etmiş olur.³⁷⁷ Sontag bu durumu hastalık ve sorumluluk arasında kaçınılmaz bir bağ kurulmasıyla ifade eder. Ona göre toplumda hastayı kendi hastalığına sebebiyet verdiğiinden dolayı bir suçlama eğilimi vardır. Genellikle hastanın kendine iyi bakmadığı, yapmaması gerekenleri yapığı ve bir

³⁷²M. Foucault, 2014b, s. 58-61

³⁷³M. Foucault, **The Birth of Social Medicine, Power: The Essential Works of Foucault 1954-1984**, çev. Robert Hurley vd., 2001, s. 137-142

³⁷⁴M. Arpacı, 2016, s. 93

³⁷⁵D. Sezgin, 2011, s. 79

³⁷⁶D. Sezgin, a.g.e., s. 81

³⁷⁷Nihan Bozok, **Biyoiktidara Özgü Bir Özneleşme Pratiği Olarak Popüler Sağlıklı Yaşam Söylemi**, Toplum ve Bilim Dergisi, 2011, s. 37-52

şeylere kafasını taktığı için hastalandığı düşünülür.³⁷⁸ Yani tıbbi semptomlardan koparılır, kişinin yaşam tarzı ve psikolojik özelliklerinin sonucu gibi gösterilir. Bu sebeple de kişi hastalığından dolayı suçlanır. İnsanlar bu yüzden kendine nerede yanlış yaptım sorusunu sorar. Artık hastalık biyolojik değil, kişinin kendisiyle hesaplaştığı bir düzlemde yaşanır.³⁷⁹ Bu durumda beden artık özel bir mülk haline gelir ve bakımı sahibine kalır. Kişinin bozulan sağlığı için tek sorumlu kendisi haline gelir. Bu anlayışa göre iyi olmanın bir sınırı yoktur, her zaman daha iyi olabilmek için sağlıklı ürünler, diyetler ve egzersizler takip edilmelidir.³⁸⁰ Bakış açısı değiştiğinde, doğal olan süreçler yaşlanma, kırışıklık, sarkmalar da tıbbin konusu haline gelerek bir sorun olarak bakılmaya başlanmıştır.³⁸¹

Birey, üretim-tüketim sürecine kendini kaptırmıştır. Modernitenin etkisiyle bedenin kendisi de bir tüketim nesnesi, pazarlanabilir cisim haline gelmiştir. Bu durumda bedenin estetiğine olan çabanın artmasına, bedenin sergilenebilir hale gelmesine neden olmuştur. Bedene artık hem çalışması hem de estetik olması için yönlendirmeler yapılmaktadır.³⁸²

Tüketim kültürünün bir getirisi olarak 'sağlıklı olmak', güçlü ve üst sınıftan olmayı sembolize eder. Bu yüzden bireyler, genç ve güçlü kalmak için ekstra çaba harcar. Normal yaşam döngüleri anormal hale gelir..³⁸³

Beden artık kişinin kendi özneliğini görme ve gösterme nesnesidir. Bireyin, bedeni yansıttığı, sosyal konumunu belirlediğinden dolayı var olan halini

³⁷⁸ Susan Sontag, **Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları**, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı Yay., İstanbul 2005, s. 49-53

³⁷⁹ Nihan Mortaş, **Bedene Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği**, Doğu Batı: Kişinin Kendisiyle Savaşı, 2009, S. 48, s. 173-182

³⁸⁰ Z. Bauman, **Parçalanmış Hayat**, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s. 158-159

³⁸¹ D. Sezgin, 2011, s. 74

³⁸² Aylin Nazlı, **Sosyolojik Bakışın Eşiğinde Beden**, Toplum Bilim Dergisi, 2009, s. 64-65

³⁸³ B. S. Turner, **Kapitalizm, Sınıf ve Hastalık**, Toplum Bilim Dergisi, 2001, s. 116-117

kabullenmek yerine, fiziksel aktivite, dövme, plastik cerrahi gibi yöntemlerle tüketilen, üretilen nesne olarak görülmeye başlanmıştır.³⁸⁴

Normların getirdiği ve yaydığı bedensel beklentilerden dolayı, insanlar sadece olmak istedikleri değil; toplumun olmalarını istediği şekilde de bedenini tüketir. Bu beklentiler kişilerde bedene yönelik algı bozukluklarına (anoreksiya gibi), rahatsızlıklara yol açabilmektedir.

Tüketim kültürüyle, enerjik kalma, fit olma, iyi beden gibi algılar üretir. Birey bunları yapmazsa şekilsiz, sağlık problemleri olan beden görünümünün meydana geleceğini söyler. Sağlıklı olan beden, iktidarın bilgisiyle harmanlanmış, normalleştirilmiş bedendir.³⁸⁵

Biyoiktidar da sürekli kendi fiziksel durumunu gözetten, sağlıklı duruma ulaşmaya çabalayan bir nüfus yaratma amacındadır. Bireyler, bir kurum tarafından yönetilmekten öte kendilerini arzu edilen biçimde yöneten öznelere haline getirmek istenir.³⁸⁶ Burada risk toplumundan söz edebiliriz, kişiler kendilerini risklere karşı sürekli uyanık tutma durumundadır. Foucault risk söylemini yönetimsellik ve pastoralliği kullanarak açıklar. Pastorallik, Foucault'ya göre bireyselleştirici bir iktidar teknolojisidir. İktidar yöntem ve araçlarının çeşitlenmesi ve daha çok kişilere yönelmesi ve kişilere sürekli olarak hükmetmeyi amaçlamasını ifade eder.³⁸⁷

Çobanın sürüsündeki her bir koyunun bilgisini, sağlık durumunu, beslenmesini ve bütün olarak sürünün bilgisini edindiği gibi risk söylemi de hem bireylerin hem de nüfusun epidemiyolojik bilgisini hedefler. Doktorların her ne kadar bakmakla sorumlu oldukları bireyin sağlık durumuyla ilgilenseler de bir bütün olarak toplumun

³⁸⁴Mike Featherstone, **Body, Image and Affect in Consumer Culture**, Body&Society, 2010, s. 194-198

³⁸⁵Bülent Öngören, **Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi**, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, 2015, S. 34, s. 31

³⁸⁶D. Lupton, **Risk**, Routledge, London 1999, s. 89

³⁸⁷M. Foucault, 2014a, s. 28

sağlığını korumak da onların görevi sayılır. Ancak çağdaş kapitalist toplumlara baktığımızda, rahatsızlıkların nedeni ve karakterinin oluşumunda devletin önemli bir rolü vardır. Rahatsızlıklar çevresel ve toplumsal koşullardan ziyade bireysel temellerle açıklanır. Yani rahatsızlık, bireylerin kendi sorunudur. Kişilerin sağlıksız beslenmesi, uykusuna ve temizliğine dikkat etmemesi gibi durumlarla ortaya çıkar. Bütün sorumluluk kapitalist toplum ile birey yüklenir. Aynı zamanda devlet, sağlık sistemini geliştirirken belli sınıfların çıkarlarını gözetir. Egemen güç kaynaklarının gelişimini sağlayacak sağlık problemlerinin çözümü için mücadele eder ve kaynaklarıyla çatışan sağlık programlarından kesintiler yapar, baltalar.³⁸⁸ Nüfusları yönetmek için devletin de ihtiyaç ve kazançlarıyla bağlantılı doğrudan ve baskıcı stratejilerin kurulması söz konusudur.³⁸⁹ Uygulanan bu stratejiler sonucu kişilerin algısı dönüşür ve artık hayatın her anında risk değerlendirmesi yapar hale gelirler; içtiği suyun ph derecesi, hangi diyetin neye yaradığı, hangi cinsel ilişki biçiminin hangi riski içerdiği gibi.

Kısacası sağlık toplumsal, ekonomik, politik bir olgu olmasına karşın, bireyselmış gibi yansıtılır. Kapitalist toplumlarda hastalıkların nedenleri ve özellikleri ile ilgili düzenlemelerde devletin önemli bir rolü olduğu düşünülür. Hastalıklar, çevresel değil, bireysel koşullara dayandırılır. Kişi beslenmeyi, temizlenmeyi becerememiş gibi yansıtılır.³⁹⁰

Görüldüğü üzere sağlık söylemi, tıbbi iktidar sadece hekimlerin söylemleri ve hastane tarzı kurumlarda değil hayatın her yerinde görülmeye başlanmıştır.³⁹¹ Ancak hastaneler, sağlık hizmetleri içerisinde halen önemli bir kurumdur. Tıp mesleğinin toplumsal gücünün simgesi olduğu gibi tıbbi bilginin kurumsallaşmasını temsil eder.

³⁸⁸B. S. Turner, 2011, s. 196

³⁸⁹D. Lupton, 1999, s. 89

³⁹⁰D. Sezgin, 2011, s. 79

³⁹¹B. S. Turner, a.g.e., s. 181

Din- kilise ilişkisi ne ise, tıp- hastane ilişkisi de odur.³⁹² Burası tıbbın sistematik şekilde uygulandığı, doktorların eğitim gördüğü aynı zamanda örgütlendiği, ideolojik, politik ve ekonomik alanlardır. Hastaneler, aynı zamanda akrabalık yapılarının, çekirdek ailenin yıpranmasının, sanayi toplumunun temel süreçlerinin (kentleşme, laikleşme, uzmanlaşma) gelişiminin örneğidir.³⁹³

3.5. HASTANE

3.5.1. Hastanenin Tarihi

Tıp ilk zamanlarda hastanesiz uygulanmaktaydı, toplum için oldukça marjinaldi ve gerekliliğine şüpheyle yaklaşıyordu. Tarihsel sürece bakacak olursak, Klasik Yunanda hastane yoktu, hastalar tapınağa giderdi. Hipokratçı hekimlerse bu tarz dini tedavilere önem vermezlerdi. Roma imparatorluğunda ise hastaneler köle ve askerler içindi.³⁹⁴ 335-1500 döneminde Avrupadaki hastanelerin birçoğunun dini temeli vardır. Bu durumun başlangıcı Konstantin tarafından paganlara ait mabetlerin kapatılması ve hastane haline getirilmesine dayanır.³⁹⁵ Sivil hastaların tedavilerine yönelik hastaneler, Hristiyanlık dönemi ile birlikte dinsel kültür ve ihtiyaçları sağlamak amacıyla kurulmaya başlanmıştır. İlk hastanelerin büyük bir bölümü hacıların dinlenmek için kullandığı mekanlardır.³⁹⁶ Zaten hastanenin kelime anlamı, 'hospites', 'ziyaretçiler' terimiyle ilişkili 'hospitalis' sözcüğünden gelir. Hastaneyle ilgili diğer terimler *hospice –ölümcül hastaların yattıkları bakımevi-* ve *spital-cüzzamlılar hastanesi-* terimleridir. Hastanelerin ihtisaslaşması cüzzamlılar için

³⁹²Roy Porter, **Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi**, çev. Gürol Koca, Metis Yay., İstanbul 2016, s. 139

³⁹³B. S. Turner, 2011, 181

³⁹⁴R. Porter, 2016, s. 139

³⁹⁵B. S. Turner, a.g.e., s. 186

³⁹⁶R. Porter, a.g.e., s. 140

yapılan spitallerin gelişimi ile olmuştur.³⁹⁷ Cüzzam sayısı azaldıktan sonra bu hastaneler, bulaşıcı hastalık taşıdığı düşünülen insanlar akıl hastaları, muhtaçlar için kullanılmaya başlanmıştır. Hıyarcıklı veba patladığında, cüzzamhaneler ilk veba hastaneleri olmuştur.³⁹⁸

Orta çağda hastaneler, rahiplerin, rahibelerin ve dini tarikatlardaki görevlilerin gözetimi altında toplanan yardımlarla kurulmuştur. Bu hastanelerin ömrü pek uzun değildir. Hasta ve düşkünleri barındırsalar da iyileştirmeden, tıbbi bakımdan çok düşkünlerevi gibidirler. Barınma ve bakım imkânı sunarlar. 17. yüzyıla gelindiğinde Fransada ‘Genel Hastane’ olarak adlandırılan hasta ve yoksul akıl hastalarının yetimlerin, hırsızların dilencilerin ve işsizlerin de içerisinde bulunduğu bir hastane ortaya çıkar.³⁹⁹ Burada temel tıbbi ihtiyaçlar karşılanmakla birlikte tıbbi kurumlar olmayıp daha çok yarı adli bir kurum olarak varolan içinde gözetim, monarşi ve burjuvazi izlerini taşıyan bir yapılanmadır.⁴⁰⁰ Genel hastane, düzeni tehdit edenlerin kapatıldığı mekandır, kent yaşamında anormal olarak tanımlananın alanıdır, kapatmanın sembolüdür. Tıpkı cüzzamlının, Orta çağdaki öteki konumu gibi, deli olan yeni ötekiyi oluşturmuştur.

Genel Hastane öncelikle toplumsal alanda işlevsiz veya zararlı görülen birçok insanın kapatıldığı yerd, sonraları ise herhangi bir şekilde işgücüne katılamayacak olan delilerin kapatılma mekanına dönüşmüştür. Bir bakıma, toplumsal normları kuran bir dışlama ekonomisine dönüşmüştür, toplumsal düzenden dışarı itilenlerin yeridir.⁴⁰¹ Burada vurgulanması gereken kapatılmanın politika ve hukuki söylemlerle ilişkili olmasıdır. Yani delinin statüsünü belirleyen söylem, iktidarın söylemidir. Yasal düzenlemeler, toplumsal düzenin belirleyicisidir ve toplum için uygun olanı

³⁹⁷ B. S. Turner, 2011, s. 186

³⁹⁸ R. Porter, 2016, s. 140-141

³⁹⁹ R. Porter, a.g.e., s. 141

⁴⁰⁰ M. Foucault, 2006, s. 90-91

⁴⁰¹ Adem Yıldırım, **Michel Foucault’da Mekânın Düzeni: Kapatılmadan Heteropyalara**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2017, s. 103

icat eder. Bu durumda mekan, verilen kararların bir icadıdır. İktidar, toplumsal bedeni çevreleyerek mekanları kurar ve düzenler. Bu düzenlemeler iktisadi koşullarla da ilişkilidir. 16.yüzyılda üretim süreçlerinin dışında kalan herkes, nüfus sayımı ile birlikte sosyal-ekonomik yaşamın dışına itilmiştir ve kapatılmıştır.⁴⁰² Genel hastanelerin ortaya çıktığı Londra, Paris, Hamburg gibi şehirlerin ortak yanı ekonomik olarak gelişmiş yerler oluşlarıdır. Amaçları doğrudan çoğunluğun refahını diri tutmaktır.⁴⁰³

Genel Hastaneyle birlikte, deli figürü gözetim mekanizmasının en belirleyici unsuru haline gelir. Suçlu ve ekonomik değerleri örseleyen deli, sefil, fakir, serseri, işsiz kendisiyle ilişkili olmayan diğer toplumsal sınıfların ortak adına dönüşür. Kapatılanlara uygulanan bu ayırım yabancılaşmanın oluşmasını sağlar. Genel Hastanenin ilk amacı, normların topografyasını düzenlemektir. Bunun için de kapatmayla birlikte yoksulluk ve aylıklığı ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda ahlaki düzenlemenin de merkezlerinden biri olmuştur, kriminal niteliği olduğu da söylenebilir. Kapatmanın altında tıbbi bir müdahaleden ziyade toplum düzenini sağlama hakimdir.⁴⁰⁴ Sosyal kontrollü sağlayarak, toplumu sabitleme çabası vardır. Bir şekilde anormali dışlamak için duvarlar, bahçeler inşa edilmektedir. Zaman geçtikçe, deliliğin alanı tımarhane olarak adlandırılmıştır. Burada iktidarın hukuki söyleminin yerini psikiyatri alır. Sistematikleşerek daha katı bir hale gelir. Bunu tıbbi bilgi ve düzenleme düşüncesinin birleşmesi olarak da düşünebiliriz. Deli artık tedavi edilmek üzere gelen ‘hasta’ olarak nitelendirilir. Deli, modern özne için yargılama yetisine sahip olmayandır, norma uygun yetilere sahip hale getirilmelidir. Buna yönelik ilk adımlar Tuke ve Pinel tarafından atılmıştır. Tuke, tedavi için insanlara şefkatli bir ortam kurma taraftarıdır. Pinel ise ahlaki iyileştirmeyi esas alır

⁴⁰²Roy Boyne, **Aklın Öteki Yüzü**, çev. İsmail Yılmaz, BilgeSu Yay., Ankara 2009, s. 17

⁴⁰³M. Foucault, 2006, s. 116-117

⁴⁰⁴M. Foucault, **Akl Hastalığı ve Psikoloji**, çev. Emre Bayoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul 2013b, s. 82-84

ve hastaların tecrit edilmesi gerektiğini düşünür.⁴⁰⁵ Fransız devrimi sırasında Philippe Pinel, atandığı hastanedeki insanların bir kısmını salıverir. Hapishane tarzında olan, insanların zincirlendiği yeri tedavi merkezine çevirir. Artık buralarda hekimlerin görev alacağını ve insanların tedavi edileceğini söyler. Tuke, psikiyatri diyebileceğimiz kliniği ilk kurumsal yapıyı York şehrinde faaliyete geçirir. Pinel ve Tuke'un başlattığı bu değişim ve yeni bakış açısı Foucault açısından sadece iktidar baskısının şekil değiştirmiş halidir. İktidar bu sefer bilimle eklenerek bir strateji geliştirmektedir. Delilik düzenlenmekte ve sınıflandırılmaktadır.⁴⁰⁶

19.yüzyıla gelindiğinde hastane, teşhis gözlem ve tedavilerin yapıldığı alanın ötesinde yargılama kurumu haline gelmiştir. Yasal düzenlemelerle, delilerin akıl hastanesine getirilmesi için aileler teşvik edilmiş veya cezalandırılmıştır. Yeni sistemde hukuk da kullanılarak, deli ötekileştirilir. Deli diye nitelendirilen kesim, modern çağda iş gücü oluşturamayacak türde olan insandır. Yani, İktidar deliyi nasıl yorumlamak isterse deli o şekilde yorumlanmıştır. Zaten Pinel'de iş gücüne katılabilecekleri çıkarıp gerisini içeri de bırakmıştır.⁴⁰⁷ Aynı zamanda 19.yüzyıl başlarında fiziksel muayene, patolojik anatomi ve istatistiklere dayanan yeni tıbbi yaklaşımlarla kaydedilen gelişmelerle hayırseverlik işleri, hasta bakımının yapıldığı, insanların istirahat dönemini geçirdiği bir yer olmaktan çıkarak tıbbın güç merkezine dönüşmüştür, kendi finansını süreç içinde sağlamıştır.⁴⁰⁸ Çünkü hayırseverlikle kurulmuş bu kurumlar kapitalizmin gereksinimlerini karşılayamamıştır. Nüfusun artışı, işsiz ve yoksul sayısını arttırmış ve dönemin bu artış karşısında yetersiz kalmış

⁴⁰⁵ A. Yıldırım, 2017, s. 108-110

⁴⁰⁶ Uğur Daştan, **Çağdaş Sosyal Hizmet Çalışmalarının Felsefi ve Tarihsel Uğrağı: Michel Foucault**, ETÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, S. 11, s. 13-158

⁴⁰⁷ U. Daştan, a.g.e., s. 11-12

⁴⁰⁸ R. Porter, 2016, s. 146

ve ek olarak savaşların da etkisiyle spesifik hastalık ve sakatlıklar ortaya çıkmıştır. Bunların sonucunda hastane sisteminde reform başlamıştır.⁴⁰⁹

Ayrıca doktorların eğitilme, deneyler yapma, bilgisini geliştirme ortamı olarak hastanenin şekillenmesi, Fransız Devrimiyle yakından ilgilidir. Devrimciler, Orta çağın sığınma yeri olan ve feodal düzenin hayır sistemiyle kurulan hastanelerin ortadan kalkması gerektiğini düşündüler. Çünkü onlara göre hastane toplumun yıpranmışlığının göstergesi, eski rejimin sembollerinden biriydi. Bu ortadan kaldırma planları başarısız olsa da bu başarısızlık modern kliniğin doğuşunu sağladı.⁴¹⁰

Klinik yani hastane, hem canlı organizmayı hem de ceset üzerindeki patolojiyi incelediğinden dolayı; hastalığın ve her bireyin hastalığının ayrıca gözlemlenebildiği alan olarak tanımlanır. Yaşadığı bu dönüşümlerle hastane, 19. yüzyılda modern tıbbi temel alır, dini unsurları üzerinden atar, eğitimin, deneyin ve gözlemin mekanı haline gelir.⁴¹¹

1880lerden itibaren bu düzenlemelerle birlikte ameliyathaneler gelişir, hastaneler barınılan yer olma misyonundan uzaklaşarak tedavinin, doğumun, ölümün mekanına dönüşür.⁴¹²

Hastaneyle birlikte, doktorların eğitim sistemi hem teorik hem pratik olarak yenilendi. Aynı zamanda hastalarda doktorlarının eğitiminin bir parçası, deney nesnesi olarak kullanıldı. Foucault'nun deyişiyle; ' hasta bir *teşhir nesnesi* haline geldi.'⁴¹³

⁴⁰⁹B. S. Turner, 2011, s. 189

⁴¹⁰B. S. Turner, a.g.e., s. 190

⁴¹¹R. Porter, 2016, s. 148

⁴¹²R. Porter, a.g.e., s. 150

⁴¹³B. S. Turner, a.g.e., s. 190

Hastanenin prestiji, uzmanlaşmanın, yeni hijyen bilgisinin, antibiyotiklerin, ölüm oranlarının düşmesinin etkisiyle artmıştır. Bu durumun getirisi olarak hastaneye ve tıbbi bilgiye olan talep de artmıştır.⁴¹⁴

1970'lerde hastanenin maliyetinin artmasıyla, reformları yavaşlamıştır. Üretim toplumunun getirdiği kronik hastalıkların tedavisi maliyeti artırırken aynı zamanda hastanenin karakterini de şekillendirmiştir.⁴¹⁵

Hastane, hastalıkların ve ekonominin etkisiyle, dinden uzaklaşır ve laikleşir. Bu dönüşümleri anlamak için kapitalist ekonomik sistemi, toplumsal-politik düzeni ve hastalıkların istatistiğini incelememiz gerekir. Üretim toplumları, sağlıklı eğitilmiş ve edilgen hale getirilmiş bedenler ister. Bu isteğin sonucunda devlet ve tıbbi bilgi arasında kompleks bir ilişki vardır. Bu ilişkiye devlet hem olumlu hem olumsuz müdahalede bulunur. Olumsuz olan, sınıfsal çatışmaları engelleyen, tüm devlet etkinlikleridir. Örneğin devletin koruması altında sermayeyi etkileyebilecek alternatif tıbbi sistemlerin dışlanması gibi.⁴¹⁶ Bu müdahalenin bir boyutu da direk tıbbi söylemle, hastane ve hastanenin yapısı aracılığıyla yapılır.

3.5.2. İktidarın Edilgenleştirme Aracı Olarak Hastane

Hastane,18.yüzyılda doktor ve sağlık bilgisinin kamusal otorite kaynağı olmasının kurumsal yansıması olarak ortaya çıkar. Birbirinden yalıtılan hastalar üzerinde çalışılabilen, yeni sağlık bilgisi barındıran ve yeni iyileştirme teknikleri uygulayan, bunları uygularken de bireyselleştirme ve rasyonelleştirme içerisinde yapan mekan haline gelir. Hastaneyle birlikte bilginin ve iktidarın mekânsal

⁴¹⁴B. S. Turner, 2011, s. 190- 191

⁴¹⁵B. S. Turner, a.g.e., s. 191

⁴¹⁶B. S. Turner, a.g.e., s. 195-197

düzenlemesinin yeni bir boyuta geçişini ve toplumsal mekana nüfuz eden bir tıbbileştirmenin oluşumunu görürüz.⁴¹⁷

Foucault, delilik ve hastalık gibi nesnelere hatta beden kendisinin görünürlüğünün söylemsel düzenleme sistemlerine, yeni bir mekan anlayışı (mesafe, hastanın nesne olarak keşfi), dil anlayışı (yeni bir tıbbi söylem) ve son olarak (Xavier Bichat'nın çalışmalarının ardından dış etkenlerin sonucu değil de organizmanın varlığına içkin olarak) ölüm anlayışına neden olan bir görünürlüğün söz dizimsel yeniden düzenlenmesine tabi olduğunu göstermek istemiştir. Modern tıp, bu üç görme ve konuşma kipinin, görünür ve söylenebilir olanın gruplaşması vasıtasıyla doğar. Mekan teması, hasta bedenle sınırlıdır. Mekanlar ve sınıflar analizi, hastalığın, bedenin ve hastanın bedeninin çakışmasına geniş bir kurumsal çerçeveden bakılmasına ender rastlanır.⁴¹⁸ Ne var ki Foucault bu geniş çerçeveden bakarak, yeni tıbbin, toplu olarak denetim altında tutulan ya da toplumsal mekana bütünüyle entegre olmuş bir yapıya dayanabileceğini söylemiştir.⁴¹⁹ Yani tıbbi bakışın arkeolojisi, belirli tıbbi nesnelere söylemsel düzenlerinin analizine dayanan epistemolojik bir araştırmanın sınırları dahilinde kalmaktansa artık temelde arkitektonik (mimari, kurumsal) bir boyut kazanır.

Hastane, 18.yüzyıl sonlarında bireyin bilgisini ve temelde yeni bireyleşme formunu mümkün kılan bir iktidar teknolojisidir. Hastane, mekan düzenleme ve disiplin altına almanın bir yoludur. Foucault'nun diyagram dediği şeye ya da Deleuze'un soyut makinesine çok benzerdir. Mimarlığın formu, tüm akademik morfolojide (canlı özelliklerini ve yapısını inceleyen alan) ve düzenlerden kopmuş bir tipoloji (insan tipini belirleme ve ayırt etme yöntemi) gerektiren sağlık,

⁴¹⁷Sven-olov Wallenstein, **Biyopolitika ve Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı**, çev. Baran Bilir, Lemis Yay., İstanbul 2019, s. 32

⁴¹⁸S. Wallenstein, a.g.e., s. 32-33

⁴¹⁹M. Foucault, 2014b, s. 3-22

değerlendirme ve saptama tekniklerinin yeni formlarını ayırma, gözetleme, sınıflandırma, sirkülasyon tekniklerini en hassas biçimde yansıtmalıdır. Bu mimari yapı, bireyin bünyesinde oluşturulduğu ve özgül mekânsal araçlarıyla, tıbbi ve farklı formlardan gelen çokluğu harekete geçirmelidir.⁴²⁰

Paris'te 1772'de çıkan yangınla 'Genel Hastane' Hotel Dieu'nün yanıp, yıkılmasıyla, hastanenin yeniden inşası ve nasıl bir mimarisi olması gerektiği fikri gündeme gelir. Bu düşüncelerle birlikte hastane, yeni mimari fikirlerin gelişimi ve test edilmesi için özellikle de bu kurumu bir dizi söylem ve bilgi dâhilinde ve hasta bedeni daha kuşatıcı bir mekânsal tasarıma yerleşecek bir form anlayışı için laboratuvar haline geldi. Önceki hastane, her kategoriden hastanın görünüşte tesadüfi karışımıyla, yalnızca verimsiz olması nedeniyle değil, üretkenlik ve bakım kapasitesi merkezli yeni bir verimlilik anlayışı üzerinden de eleştirilere konu oluyordu. Bu yeni kamusal tesis, sağlık politikasının nesnesi olarak görülen nüfusla ilgiliydi ve sağlık politikasının binanın içi ile dışı arasındaki farkı nasıl ortadan kaldırdığı ve bütün kentsel mekana nasıl yayıldığı üzerinedir. İstenen, hastane sisteminin şehir ölçeğinde yeniden düzenlenmesidir. Yani istenen, izole bir nesne olarak bina fikrindense nüfusun değişen ihtiyaçlarına cevap veren, yeni bir söylemsellik ve düzendir. Bu doğrultuda nesne türü olarak kamusal hijyeni ortaya çıkaran, değişken, esnek bir tesis çıkar. Ortaya çıkan yeni tesis gözetleme tekniklerinin ve etkin bir zaman düzenlemesinin nasıl harekete geçtiğinin başka bir boyutunu gösterir.⁴²¹

Hastanenin değişimiyle birlikte, doktorun vizitesinin ortaya çıkışı ve yazılı belgenin hastanın bireyselleştirilmesinde üstlendiği rol, doktoru bir otorite figürü olarak ortaya çıkarırken; bu katı zaman, mekan ve tasnifi vasıtasıyla modern kliniği

⁴²⁰S. Wallenstein, 2019, s. 33

⁴²¹S. Wallenstein, a.g.e., s. 34

de doğurur. Klinik tıbbın, yöntem olarak patolojik anatomiye kullanılmasıyla, bedene yeni bir yaklaşım ortaya çıkar.

...yirmi yıl boyunca hastaların başucunda, sabahtan akşama kadar, kalp, akciğer, mide hastalıklarıyla ilgili notlar alırsanız, her şey sizin için hiçbir şeye bağlanmayıp, size bir dizi tutarsız fenomen sunan semptomlardaki karışıklıktan başka bir şey olmayacaktır. Birkaç kadavra açın: yalnız gözlemin dağıtmaya yetmediği karanlığın bir anda ortadan yok olduğunu göreceksiniz.⁴²²

Deneyin bu şekilde önem kazanmasıyla hastaneler deney yapmanın duyarsızlığına açık mekânlar haline gelir ve tıbbi müdahale sıradanlaştırılır.⁴²³

Hastane her yönden gözetleyici ve denetleyici bir mekan haline gelmeye başlar: hava akımını ve havalandırmaya özen göstererek, teması, bulaşmayı, istenmeyen yakınlıkları engellemek için hem böler hem açık bırakır hem gözetlenecek bireyleri ayırır aynı zamanda topluca ve bireysel olarak gözetimi gerçekleştirir.⁴²⁴ Hastanenin kurum olarak bu modeli, diğer kurumlara da örnek olur.

Hastane, düşünme biçimlerini, bedeni tıbbileştirerek sözde uzlaşmanın sağlandığı mekan haline gelir: Bu uzlaşma içerisinde zengin için hastaneye yatan yoksulun tedavisini zengin olan karşılar, bu sayede zengin olan başına gelebilecek hastalıkların para karşılığı önceden incelenmesini sağlar. Fakirin bakış açısında iyilik olarak görülen bu eylem, zengin için bir deney ve bilgidir. Zengin için korunması için bilgi edinilmiş olur.⁴²⁵ Deney, nüfusu bir salgından korumanın da yoludur. Tıbbi bakışın gözetleyebildiği, deney yapabildiği toplumsal mekanların inşası hem nüfusu hem bireyi hem de biyolojik varlık olarak bireyi incelemek için gereklidir. Siyasetin ihtiyaçları ve tıbbın teknolojisi onları ortaklaştıran nedenlerden biridir.⁴²⁶

Tıbbın toplumsal alana girişinin araçlarından biri, sürekli olarak gözetim uygulamayı sağlamaktır. Bunun aracı ise hekimlerin şehirlerde, taşrada, köyde, tüm

⁴²²M. Foucault, 2014b, s. 188

⁴²³M. Foucault, a.g.e., s. 116

⁴²⁴M. Foucault, 2012, s. 86

⁴²⁵M. Foucault, 2014b, s. 115

⁴²⁶M. Foucault, 2014b, s. 62-63

idari coğrafyada çalışarak sürekli yaşamın içinde olmasıdır. Toplumun her alanında bulunan hekim, sadece tedavi etmez, doğum ölüm oranlarının ve yaşam şekline göre, ölüm nedenlerinin istatistiklerini çıkarır ve karşılaştırır. Bu yolla, toplumsal bilgi havuzunu oluştururlar. Her il için alışkanlıklar, giyim kuşam, üretim biçimleri, insanların fiziksel ruhsal eğitimleriyle ilgili hazırlanmış bir bilgi çıkarırlar. Bu bağlamda görüleceği üzere insanın tür olarak incelenmesi ve hastalıkların, olağan dışı durumların incelenmesini sağlar. Hekimler aynı zamanda tıbbi bilginin yayıcısıdır. Her bireyin, tıbbi bilgiden haberdar olması istenir. Hekim burada hem bilgi akışını sağlar hem de bilginin gözeticiliğini yapar. Hastalığı önlemenin yollarından biri bireyi bilgilendirerek belli bir noktaya kadar kendi hekimi haline getirmektir. Yayılan bu tıbbi bilgi sayesinde aynı zamanda normlar da yayılmış olur. Bu anlamda kamuya sağlık yayma işlemi aynı zamanda normalleştirilmiş bir toplum oluşturmaya da yarar.⁴²⁷ Topluma yönelik oluşturulan bu tıp bilinci, siyaset, ekonomi, kurumsal yönetmelikler ve eğitimle birlikte işlev kazanır.

Hotel Dieu vakasıyla, hastanenin yapısı artık yalnızca tarihle ilişkili değil, teknik rasyonelleştirme, disiplin ve ekonominin iktidar konularında verimliliğin bir işlevi olarak görülmesini sağlamıştır. Bu yapı nesnenin yeni bir anlamın ya da kurum ve tesislerce üretilen ve keşfedilen yeni bir öznellik ve bireysellik türünün ortaya çıkması için koşulları oluşturan bilgi teknik ve strateji çokluğuna kapı açmıştır. Foucault diyagramı, iktidarın var olduğu, kurumlarıyla (hastane, okul, hapisane) yani '*soyut bir makineyle*' ilişkilendirmek gerektiğini söyler. Panoptikon işlevindeki bu makinelerin esas özelliği, asgari fiziksel güç kullanarak bir nüfus üzerinde azami nüfuz gösterme kapasitesidir. Bunu etkin bir gücü sorumluluk taşıyıcısı ve fail konumuna getirilerek bireyselleştirilen ve öznelendirilen sırasıyla bir özgürlük bahşedilen bir nesneye aktararak yapmak, diyagramın görevidir. Bundan dolayıdır ki

⁴²⁷M. Foucault, 2014b, s. 49-54

panoptikonla tüm bireyler için küresel bir özgürlük ve refah artışı iddia edilebilecekti. Ekonomiyi canlandırır, sağlığı iyileştirir, öznelere onları daha üretken kılacak düşünümsel bir kapasite aşılıyarak mutluluğu bünyeye yayar.⁴²⁸

İnsanları kapalı bir mekan segmentinden diğerine okuldan fabrikaya, fabrikadan hastaneye, hapishaneye sürükleyen disipliner sistem süreç içinde krize girince, yetersiz kalınca yerini yeni, rahat işlevlere bırakmıştır. Denetim açık mekânalara uygulanır hale gelmiştir. Tıpkı gözeneklerinin geçirgenliği sürekli değişen bir elek gibi birbirine bağlı ve sayısaldır. Kapalı fabrika, dağılma niteliğine sahip bir hizmet ekonomisiyle yer değiştirmiştir. Bu dönüşüme hastanenin çağdaş biyopolitik diyagramda kendini, her insanın potansiyel hasta olarak görerek ve koruyucu tıbbi vurgulayarak sorumluluğu bireye yükleme çabasıyla gösterir. Panoptikon görevini; zorlayıcı kuvveti ‘nesnesine’ aktararak sürdürür. Bu süreçten geçen nesne (birey), her zamankinden daha yetkili kılınmış, disiplini içselleştireceği ve özneleştirme süreci kendi yapısıymış gibi memnuniyetle kabul edeceği, nispetten özgürlüğü artmış bir özne haline gelir.⁴²⁹

Hastanenin, zaman ve mekânla kısıtlı, yaşamın deney ve gözlem yeri oluşu, mimarinin, biyopolitik süreçler içinde üretildiğinin göstergesidir. Mimarlık artan biçimde yaşamın ve özneliğin üretim aracı ve düzenleyicisi olarak görülmeye başlanır.⁴³⁰ Gerçekliğin tıbbi olarak algılanması, hastaneye bağlı hale gelmiştir. Hastalık gibi sağlık da klinik belirtilerin yokluğu olarak klinik bir statü kazanır ve normalliğin klinik standartlarıyla birleşir. Kapitalist üretici sınıfın dili, tüm sınıflar için normatif hale gelir. Devlet otoritesi anlatım araçlarını da düzenler. Toplum bir klinik, yurttaşlar da kan basıncı sürekli gözlenen ve normal sınırlar içinde kalacak

⁴²⁸S. Wallenstein, 2019, s. 36-37

⁴²⁹S. Wallenstein, a.g.e., s. 38

⁴³⁰S. Wallenstein, a.g.e., s. 39

şekilde müdahale edilen hastalar haline gelir.⁴³¹ Bedenler üzerinden nüfusu normalleştiren, düzenleyen iktidarın siyasal alan içinde merkezileşmiş organlarla etkisini arttırdıkça, yönetselleşmiş devleti daha çok görürüz. Biyopolitika ile toplum, iktidar tarafından normalleştirilir.⁴³² Tıbbileştirme ve küreselleşmeyle politikanın nesnesi haline gelir. Modern devlet, tıbbi bilgiyi kurumlar aracılığıyla içselleştirir ve devlet tıbbından hareketle söylemin ve toplumsal bilginin revize edildiği bir yapı haline gelir.⁴³³ Modern devletlerin yapısında devlet pratiğinin tıbbileşmesi, kurumsallaşması, biyolojik yaşamın siyaset nesnesine dönüşmesinden ayrı düşünülemez durumdadır.

Özetle, Hastane ile tıp arasındaki ilişkinin başlangıcına baktığımızda; hastanenin ortaya çıkışı tedavi değil, düzen bozanların kapatıldığı bir mekan olarak ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl ile birlikte hastane tıbbi ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda hastanenin beden bakımı, sağlık, hastalık gibi işlevleri ortaya çıkmaya başlamıştır.⁴³⁴ Hastaneler, genel hastanenin mirasını da alarak normal ile patolojiğin yaşam alanı, deliden hastasına insanların kapatılma mekânıdır. Hastanede, tıbbi ifadeler bir araya getirilir, yeni bir düzenleme biçimi ortaya çıkarır. Hastalıkları sınıflandıran hekimler toplumsal örgütlenmeyi de otomatik olarak düzenler. Örneğin psikiyatri ile birinin kolaylıkla hasta olduğu iddia edilebilir. Burada psikiyatrik aygıt, insanı belli bir kategori üzerinden işletmek için kurulmuştur.⁴³⁵ Suç bilimciler, akıl hastalıkları uzmanları ve insanın zihinsel davranışlarını inceleyenlerin işlevi önemlidir. İktidarın artık yeni işlevi tedavi ediciliktir.⁴³⁶ Buradaki tedavi edicilik, normal icat etmeye

⁴³¹İ. İllich, 2019, s. 119-120

⁴³²M. Foucault, 2002, s. 256

⁴³³M. Foucault, 2001, s. 137-142

⁴³⁴M. Foucault, **In Corporation of the Hospital into Modern Technology**, çev. Edgar Knowlton, William J. King ve Stuart Elden, *Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography* içinde, Ed. CRAMPTON W.J. ELDEN, Ashgate Publications, S. USA 2007b, s. 142-143

M. Foucault, **“The Crisis of Medicine or the Crisis of Antimedicine?”** çev. Edgar C. Knowlton, Jr., William J. King, Clare O’Farrell, *Foucault Studies*, 2004, S. 1, s.7-10

⁴³⁵M. Foucault, 2012, s. 49

⁴³⁶M. Foucault, 2011b, s. 131

yöneliktir. Buradan yola çıkarak tıbbi tedavinin bir baskı biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde normallığı ve deliliği kategorize eden psikiyatridir. Hastane gerek söylem üretmesi gerek politik uzamda etkinliğinin artmasıyla modern toplum için hayatidir. Hastane ne sadece tıbbi ne de sadece mimari olarak açıklanabilir.⁴³⁷ Daha ziyade, politik iktidarla birlikte ele alınmalıdır, tıp iktidarla birlikte kurucu ve yönetici bir misyon taşır. Foucault 'tıp ya da anti-tıp krizi' konuşmasında Beveridge eylem planıyla sağlıklı olma hakkının dile getirildiği ve bu vasıta ile devletin sağlık meselesini üstüne aldığı ifade eder. Burada olan şey sağlığın bir hizmet değil nesne haline gelişidir. Artık sağlıkla ilgili olan şey toplumsal düzenle de ilgili hale gelir. Medikal söylem aynı zamanda politik söylemdir. Sağlık, tıbbi tedavinin bir nesnesi olur ve tüm yaşamı kuşatır. Temiz su, konutlar, kent biçimi gibi düzenlemeler tıbbin dahil olduğu meselelerdir. Hastalığın ortaya çıkmasından öte, normalleştirmeyi sağlar.⁴³⁸

Tıp, bu durumda düzenleyici ve şekillendirici bir otorite olarak istatistiksel karşılaştırmaların ve mekânsal düzenlemelerin yapıldığı medikal yönetimin mekanizmasına dâhil olmuştur. Toplumsal düzenlemelerin sürekliliği için yeniden tanımlanan normal bunu patolojiye borçludur. Burada yapılan söylemsel biçimlerde bu ikiliğin üretilişi ve uzamsallaştırılmasıdır. Toplumsal bedenin uzamı, egemenin bedeniyle birleşir. Toplumsal bedeni korumak için bireyin bedenselliğinin de korunması amaçlanır. Hastane de bu misyonu yüklenir. Hastanenin yapısı, iktidarın dönüşümü ve ulaşabildiği şeyleri kaydeden organizasyonu, doktorun tecrübeleri ve kaydettiklerini, düzenlemesi ve yönetmesini gösterir.⁴³⁹ Yani hastane canlıların ve bilginin akış halinde olduğu politik alan haline gelir. Modern hastanenin bakış açısı, bireyselleştiricidir. İktidarın bir parçası olarak düzeni sağlar.

⁴³⁷M. Foucault, 2007b, s. 142

⁴³⁸M. Foucault, 2004, s. 13

⁴³⁹M. Foucault, 2007b, s. 149-151

Kısacası, burada normal ve patolojik bir aradadır. Belirsizliklerle, beden klinik bakışla kontrol edilir ve izlenir. Toplumsal uzamı tıplaştırır ve yurttaşlarını tıbbi uzama göre yerleştirir. Toplumsal ortopedi adına bedenler üzerinden işler, modern öznenin içsel ve dışsal boyutlarını gösterir. Medikal iktidar yani tıp, hukuki söylemi de içinde barındırarak bedenler üzerinde işler ve bu bedenleri kent içerisinde düzenini sağlar.

SONUÇ

Görüldüğü üzere iktidar, ilişkiler bütünüdür, söylemler ve kurumlar aracılığıyla başkaları üzerindeki baskısını gerçekleştirir. Tıbbi söylemler, adli söylemler geçmişin ve şuanın bilgisiyle harmanlanarak benimsenir. İktidar getirdiği bilgi ve ilişkisellikle bireyi, kurumları, normları, söylemleri hepsini kapsar. Bu sayede toplumu etkiler, dönüştürür, yeni biçimler ortaya çıkarır ve toplum tarafından içselleştirilir.

Devlet dediğimiz yapı, iktidar ilişkilerinin yoğunlaşmış halidir. İktidar, bedende, benlik sunumunda, aile ilişkilerinde, normlarda kurumlarda kendini inşa eder ve bedenin üzerinden kendini somutlaştırır. Beden, her dönemde iktidarın etkisi altında olmuştur. Antikçağ uygarlıklarında eril ve dişil olarak etiketlenip, erkek bedeni üzerinden otorite, güç, cesaret gibi kavramlar anlamlandırılırken, Orta çağda ise kilise tarafından din aracılığıyla beden denetlenir ve sınırlandırılır. İlk günahın bedelini ödemek için bedenler çilecilik anlayışıyla cezalandırılır, arzularından arındırılır. Rönesans ve Aydınlanma döneminde ise Kartezyen anlayış ve rasyonalizme yapılan vurgu ile bilimsel bilgi ve akıl ön plana çıkar. Artık kesin bilgiye ulaşmanın yolu akıl ve bilimsel metotları kullanmaktır. Kartezyen anlayışın getirdiği bakışla birlikte, doğa nesneleşirken insan bedeninin de nesneleşme düşüncesi beraberinde gelir. Modern devletle birlikte bedenler üretime katkı sağlayan parçalar olarak görülür.

Beden, modern iktidarda; bireysellik, özgürleşme, yurttaşlık gibi kavramların altında kontrol edilir. Modern devlet için bedenler, üretime katkı sağlayan parçalardır. Daha çok üretim yapabilmesi için de bedenin terbiye edilmesi ve normalleştirilmesi gerekir. Normalin içini dolduran anlam ise iktidar tarafından

üretir. Normal kavramı apriori bilgi değildir, istenen ve ortama uygun olan standartlara göre tanımlanır. Bu durumda hiçbir şey kendiliğinden normal veya anormal değildir. Her şey sadece farklı normallerdir. Ancak yaşadığımız düzende bize işlenen ve apriori olarak benimsediğimiz normallerimiz vardır. İçine doğduğumuz kültür, gittiğimiz okul, doktor aslında hepsi düşünme biçimlerimize şekil verir. Bir süre sonra otomatik olarak kalıplara uygun hareket etmeye başlarız. Etmediğimiz durumda ise karşımıza iktidarın birçok kurumu ve söylemi çıkararak bizi kontrol etmeye başlar. Modern devlet bu kontrolü hem mikro hem makro düzeyde uygular. Buna biyopolitika denir. Biyopolitika, biyolojik yaşamın, bedenin politikanın nesnesi olarak nasıl kullanıldığını gösterir diyebiliriz. Biyoiktidar, öldürmekle değil yaşatmakla ilgilenir. İnsanlar ne kadar sağlıklıysa ve edilgense üretime o kadar katkı sağlayabilir. Edilgenleştirme süreci ise mikro ve makro olmak üzere iki düzeyde gerçekleşir. Mikro düzeyde bireyleri söylemleri, kurumları aracılığıyla terbiye ederek, verimliliğini arttırmayı ve belli bir standarta sokmayı hedefler. Makro düzeyde ise nüfusun doğum, ölüm, sağlık, eğitim, üretim gibi oranlarıyla ilgilenir.

Kurumlar, sağlık, eğitim gibi pratiklerin üretimini ve devamlılığını sağlar. Her toplumun kendine özgü normları vardır ve ortak olan şeylerden biri de örgütlenme, düzenleme ve üretim ilişkilerine sahip oluşudur. Her alanın kendine özgü dili vardır ve alanlar kendi aralarındaki güç ilişkileriyle birlikte normatif geçerliliklerini kurarlar. Yaptığımız seçimler de kabul gören normların etkisinden bağımsız değildir. Aynı şekilde kurumların da genel kabul görmüş kuralları, normları vardır. Bir bakıma bireylerin sınıflandırmaları, hatırlamaları, eylemleri kurumsaldır. İnsanların hem zihinlerine hem bedenlerine işler. Bedenin uzuvları, makinenin parçaları gibi görülerek disipline edilir. Askeri eğitimde vücudun senkronize hareketleri, okullarda çocukların oturup kalkmasının, hareket etmesinin zille belirlenmesi gibi. Kişilerin

hareketleri, personel tarafından gözetlenir ve düzenlenir. Kurumlar, kişilerin hareket özerkliğini kaldırarak, öğrenciyi öğrenci gibi, işçiyi işçi gibi davranmaya zorlar. Bunu da gözetimle, ıslah pratikleri, söylemleriyle sağlar.

Bedenler üzerinden söylemler oluşturmak, onları düzenlemek farklı disiplinler aracılığıyla gerçekleşir. Tıp da bu disiplinlerden biridir. Tıp, sadece hastalık durumunda kullanılan bilgi olmaktan çıkıp, hayat kılavuzu haline gelmiştir. Bedenle ilgili söylemleriyle gündelik hayatın ve bedensel pratiklerin içine girerek onu kontrol eder. Hastalıklar tanımlanır hatta hastalık üretilir. Sağlık ve hastalık kavramlarının anlamı beden algısını oluşturan söylemlerle birlikte şekillenir. Geçmişte hastalık olarak kabul edilmeyen yaşlılık, regl olmak, menopoz gibi doğal süreçler, modern dönemde hastalık olarak görülmeye başlanmıştır. Beden aynı zamanda tüketim kültürüyle harmanlanarak endüstriyel bir alanın içine hapsedilmiştir. İktidar, modern dönemde bedeni doğrudan kontrol etmek yerine, sağlık, medya, güzellik, estetik gibi sektörler aracılığıyla denetlemeye başlamıştır. Görünmez şekilde varlığını sürdüren bu mekanizmalar istenen ölçüye göre bedeni şekillendirmektedir. Yaşlılık, ölüm, hastalık gibi doğal yaşam süreçlerinin dışarı itildiği beden algısı, kişilerin sürekli olarak üretim-tüketim süreçlerine sıkışmasına sebep olmaktadır. Görüldüğü üzere, bedenleri dizayn etmek, üzerlerinde normlar ve söylemler oluşturmak iktidarın uğraşına dönüşmüş ve bedenler sürekli olarak inşa edilmiş ve düzenlenmiştir. Tıbbi üretim, toplumsal bir düzen meydana getiren ve gündelik rutinlerimizi dahi düzenleyen kesintisiz ve kısıtlayıcı bir süreç olarak tahayüzlül edilmiş, yani bir sağlık polisi olarak görülmüş.

Hastane ise doktor ve sağlık bilgisinin kamusal otorite olmasının yansıması olarak çıkar, mekanı düzenleme ve disipline etmenin bir yoludur. Hastane ilk çıktığında toplumsal alanda işlevsiz veya zararlı görülen insanların kapatıldığı yerdi daha sonra ise işgücüne katılamayacak olan delilerin kapatılma mekanına

dönüşmüştür. Genel hastane, bütün hastaların veya verimsiz olarak nitelendirilen bütün insanların karmasından oluşuyordu. Yeni hastaneler ise sağlık politikasının nesnesi olan nüfusla ve sağlık politikasının binanın içi ile dışı arasındaki farkı ortadan kaldırması ve mekana nasıl yayıldığı ile ilgilidir. Artık hastane şehir ölçeğinde yeniden düzenlenmek istenir, izole bir bina değil nüfusun değişen ihtiyaçlarına cevap veren söylemsellik ve düzendir. Nesne türü olarak kamusal hijyeni ortaya çıkan esnek bir tesis ortaya çıkarır. Bu yeni tesisle gözetlemenin ve zaman düzenlemesinin nasıl olduğunun başka bir boyutu da gösterilmiş olur. Kapatılma görüldüğü üzere politika ve hukuki söylemlerle, üretimle ilgilidir. 18. yüzyılda ise bireyin bilgisini ve yeni bireyleşme formunu oluşturan, mümkün kılan bir iktidar teknolojisi haline gelir.

Hastane artık yalıtılan hastalar üzerinde çalışılabilen bir ortam haline gelir ve bunu uygularken de bireyselleştirme, rasyonelleştirme içinde yaparak gerçekliğin tıbbi olarak algılanmasında etkili olur. Hastaneyle birlikte, bilginin ve iktidarın mekânsal düzenlemesinin, toplumsal mekâna nüfuz ederek tıbbileştirmenin oluşumunu sağladığını görürüz. Hastalık, sağlık klinik bir statü kazanır ve normallik kalıpları, klinik standartlarıyla birleşir. Toplum bir klinik haline gelir, yurttaşlar ise sürekli gözlenen ve normal sınırlar içinde kalması için uğraşılan hastalar olarak görülür. Modern devlet, tıbbi bilgiyi kurumları aracılığıyla içselleştirilir. Modern devlet pratiklerinin tıbbileşmesi, kurumsallaşması, biyolojik yaşamın siyaset nesnesine dönüşmesinden ayrı düşünülemez durumdadır.

Hastane kurumsal yapısıyla, hastalıkları iyileştirme veya kontrol altına almak amacıyla bireyleri disipline eden, normal anormal olarak etiketleyen, sağlıklı sağlıksız bütün bireyleri kendi denetimine sokan bir alan haline gelir. İnsanlar artık kendinin sağlıklı olup olmadığını anlamak için doktorun onayına ihtiyaç duyar ve tıp artık davranış kalıplarına, kurallarına, zevklerine şekil verir hale gelir. Kendinde bu

yetkiyi görebilmesi ise organizmaya dair sahip olduğu bilimsel bilgi birikimi ve hastalıklara karşı kazandığı zaferleri sayesinde.

Hastane, politik iktidarla birlikte algılanmalıdır. Tıp, iktidarla birlikte kurucu ve yönetici bir misyon kazanır. Hastalıkları sınıflandıran hekimler toplumsal örgütlenmeyi de otomatik olarak düzenler. İktidar artık tedavi etmeye odaklıdır. Buradaki tedavi ise normal icat etmek, insanları bu normalin içine sokmaktır. Tıp içinde düzenleyici, şekillendirici, istatistiksel verileri karşılaştırmayı, mekânsal düzenlemeleri içerir. Toplumsal bedenin uzamı, egemenin beden ile birleşir. Toplumsal bedeni korumak için, bireyin bedeninin de korunması amaçlanır. Hastane de bu misyonu yüklenir. Hastane, bedenin ve tıbbın bilgisinin dolandığı politik alan haline gelir. Yani hastane iktidarın bir parçası olarak düzeni sağlar. Toplumsal uzam tıplaştırılarak, yurttaşlar belli uzamlara yerleştirilir ve düzen sağlanır.

Sonuç olarak, hastane insanları, normal-anormal, yeterli-yetersiz, çalışabilir-çalışamaz gibi kalıpların içine sokan, hem mimari yapısıyla hem de uygulamalarıyla insanları ıslah ve disiplin eden bir kurumdur, iktidarın bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

- Adak, N. (2022). **Sağlık Sosyolojisi: Kadın ve Kentleşme**. İstanbul: Birey
- Agamben, G. (2009). **Açıklık: İnsan ve Hayvan**. (M. M. Çilingiroğlu, Çev.)
İstanbul: Yapı Kredi.
- Agamben, G. (2012). **Dispozitif Nedir**. (E. Dedeoğlu, Çev.), İstanbul: Monokly.
- Agamben, G. (2013). **Kutsal İnsan**. (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Agamben, G. (2000). **Means Without End**. (V. Binetti, C. Casarino, Çev.),
University of Minnesota, Minneapolis.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). **Fransız Devriminde Birey Devlet İlişkisi**. *AÜSBF Dergisi*, 44(3), 195-228.
- Ağaoğulları, M. A. (1986). **Halk ya da Ulus Egemenliği'nin Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce**. *AÜSBF Dergisi*, 41(1), 131-152.
- Ağaoğulları, M. A. (2019). **Sokratesten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**.
İstanbul: İletişim.
- Akay, A. (1995). **Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları**. Doğu Batı Yay., İstanbul 1995
- Arpacı, M. (2016). **Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak: Tıp, Beden ve Nüfus**. *ViraVerita Dergisi*, 3, 80-97.
- Aytaç, Ö., Kurtdaş, M. Ç. (2016). **Sağlık Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi**. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 231-250.
- Baştürk, E. (2017). **Biyopolitika ve Savaşım: Foucault ve Agamben Arasındaki Ayrımın Kavramsal İçeriği**. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5, 2 1-23.
- Baştürk, E. (2012). **Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik**. *FLSF Dergisi*, 14.

- Baştürk, E. (2016). **Panoptikon'dan Post Panoptikon'a Gözetimin Soykütüğü**,
Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bauman, Z. (2011). **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**. (P. Sıral, Çev.),
İstanbul: Habitus.
- Bauman, Z. (2003). **Modernlik ve Müphemlik**. (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul.
Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2003). **Modernlik ve Müphemlik**. (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul:
Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2001). **Parçalanmış Hayat**. (İ. Türkmen, Çev.), İstanbul: Ayrıntı, 158-
159.
- Bilton, T. vd. (2008). **Sosyoloji**. (K. İnal, Çev.), İstanbul: Siyasal.
- Bourdieu, P. (2010). **Bekarlar Balosu**. (Ç. Eroğlu, Çev.), Ankara: Dost.
- Bourdieu, P. ve Chartier, R. (2014), **Sosyolog ve Tarihçi**. (Z. Karaca, Çev.), İstanbul:
Açılım Kitap.
- Bourdieu, P, ve Wacquant, J. D. (2003). **Düşünsel Bir Antropoloji İçin
Cevaplar**. (N. Ökten, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Boyne, R. (2009). **Akılın Öteki Yüzü**. (İ. Yılmaz, Çev.), İstanbul: BilgeSu.
- Boyne, R. (2017). **Foucault ve Derrida: Akılın Öteki Yüzü**. (İ. Yılmaz, Çev.),
İstanbul: Bilgesu.
- Bozok, N. (2011). **Biyoiktidara Özgü Bir Özneleşme Pratiği Olarak Popüler
Sağlıklı Yaşam Söylemi**. *Toplum ve Bilim Dergisi*,
- Breton, D. L. (2019). **Bedene Veda**. (A. U. Kılıç, Çev.), İstanbul: Sel.
- Bröckling, U. (2020). **Disiplin**. (V. Atayman, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Canguilhem, G. (2018). **Normal ve Patolojik**. (P. Akgün, Çev.), İstanbul: Monokly.
- Capra, F. (1992). **Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası**. (M. Armağan, Çev.),
İstanbul: İnsan.

- Cirhinlioğlu, Z. (2001). **Sağlık Sosyolojisi**. İstanbul: Nobel.
- Conrad, P. (1992). **Medicalization and Social Control**. *Annual Review of Sociology*, 18.
- Conrad, P. (2007). **Medicalization of Society: On the Transformation of Human Conditions into Treatable Disorders**. Baltimore: The Johns Hopkins University.
- Corbin, A. (2021a). **Bedenin Tarihi 1: Rönesans'tan Aydınlanmaya**. (S. Özen, Çev.), İstanbul: Alfa.
- Corbin, A. (2012b). **Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20.yüzyıl**. (S. Özen, Çev.), İstanbul: Alfa.
- Çabuklu, Y. (2008). **Toplumsalın Sınırında Beden**. İstanbul: Kanat.
- Çelebi, V. (2013). **Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi**. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5, 1.
- Çiğdem, A. (1993). **Aydınlanma Felsefesi**. İstanbul: Ağaç.
- Daştan, U. (2020). **Çağdaş Sosyal Hizmet Çalışmalarının Felsefi ve Tarihsel Uğrağı: Michel Foucault**. *ETÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11.
- Deleuze, G. (2013). **Foucault**. (B. Yalım, E. Koyuncu, Çev.), İstanbul: Norgunk.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). **Anti-Ödipus Kapitalizm ve Şizofreni 1**. İstanbul: Bilim ve Sosyalizm.
- Demir, Ö. ve Yıldırım, A. (2018). **Beden, Tıp ve Felsefe**. İstanbul: NotaBene.
- Demirtaş, E. (2020). **Mekanın Biyopolitikası: Yaşamın Teşebbüsleştirilmesinde Mekanın Rolü**. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Descartes, R. (2015). **Yöntem Üzerine Konuşma**. (Ç. Dürüşken, Çev.), İstanbul: Alfa.
- Douglas, M. (2016). **Kurumlar Nasıl Düşünür**. (M. Özcaner, Çev.), İstanbul: İthaki.

- Duby, G. (1991). **Erkek Orta çağ ve Aşka Dair Diğer Denemeler**. (M. A. Kılıçbay, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Featherstone, M. (2010). **Body, Image and Affect in Consumer Culture**. Body&Society.
- Foucault, M. (1992), **Hapishanenin Doğuşu**. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2004). **The Crisis of Medicine or the Crisis of Antimedicine?** (Edgar C. Knowlton, Jr., William J. King, Clare O'Farrell, Çev.), *Foucault Studies*, 1.
- Foucault, M. (2013b). **Akıl Hastalığı ve Psikoloji**. (E. Bayoğlu, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2000). **Birth of Social Medicine**. (J. Faubion, Der.), Power Essential Works of Foucault, (1954-1984), London: Penguin Books.
- Foucault, M. (2015). **Biyopolitika'nın Doğuşu**. (A. Tayla, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Foucault, M. (2011b). **Büyük Kapatılma**. (I. Ergüden, F. Keskin, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2007a). **Cinselliğin Tarihi**. (H. U. Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı. Foucault, M. (2006). **Deliliğin Tarihi**. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge. Foucault, M. (2011). **Entelektüelin Siyasi İşlevi**. (I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2013). **Güvenlik, Toprak, Nüfus**. (F. Taylan, Çev.); İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Foucault, M. (1992). **Hapishanenin Doğuşu**. (M. A. Kılıçbay, Çev.), Ankara: İmge.
- Foucault, M. (2007b). **In Corporation of the Hospital into Modern Technology**. (E. Knowlton, W. J. King ve S. E. Space, Çev.) Knowledge and Power: Foucault and Geography içinde, (W. Crampton, J. Elden, (Ed.), USA: Ashgate.

- Foucault, M. (2012). **İktidarın Gözü**. (I. Ergüden, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2014b). **Kliniğin Doğuş**. (İ. Malak Uysal, Çev.), Ankara: Epos.
- Foucault, M. (2014a). **Özne ve İktidar**. (I. Ergüden, O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2001). **The Birth of Social Medicine, Power: The Essential Works of Foucault 1954-1984**. (R. Hurley vd., Çev.).
- Foucault, M. (2002). **Toplumunu Savunmak Gerekir**. (Ş. Aktaş, Çev.), İstanbul: YKY.
- François-Bert, J. (2020). **Foucault**. (E. Ataseven, Çev.), İstanbul: Sel.
- Freund, Peter E. S. ve McGuire, Meredith B. (1991). **Health, Illness and the Social Body: a Critical Sociology**. New Jersey: Prentice Hall.
- Gaarder, J. (1996). **Sofinin Dünyası**. (Norla, Çev.), İstanbul: Pan.
- Gambetti, Z. (2008). **Foucault'da Disiplin Toplum- Güvenlik Toplumunu Ayrımı**. *Mesele Dergisi*, 20, 1.
- Giddens, A. (2012). **Sosyoloji**. (İ. Yılmaz, Çev.), (C. Güzel, Yayına Haz.), İstanbul: Kırmızı.
- Goffman, E. (2014). **Damga**. (L. Ünsaldı, Çev.), Ankara: Heretik.
- Goffman, E. (2015). **Tımarhaneler**. (E. Arıcan, Çev.), Ankara: Heretik.
- Hacking, İ. (2005). **Şansın Terbiye Edilişi**. (M. Moralı, Çev.), İstanbul: Metis.
- Halbwachs, M. (2016). **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi**. (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik.
- Han, B. (2020). **İktidar Nedir?** (M. Özdemir, Çev.), İstanbul: İnsan.
- Hart, M. ve Negri, A. (2004). **Çokluk**. (B. Yıldırım, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Hart, M. ve Negri, A. (2002). **İmparatorluk**. (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Işık, E. (1998). **Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine**. Ankara: Bağla
- İllich, İ. (2019). **Sağlığın Gaspi**. (S. Sertabiboğlu, Çev.), İstanbul: Ayrıntı.

- Kızılkaya, E. (2013). **Foucault ve Agamben’de Dispozitif Kavramı ve İktisat.** *CÜİB Dergisi*, 14, 2.
- King, L. (1954). **What is Disease.** *Philosophy of Science*, 21, 3.
- Lemke, T. (2016). **Biyopolitika.** (U. Özmakas, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Lemke, T. (2015). **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet.** (U. Özmakas, Çev.), Ankara: Pharmakon.
- Lupton, D. (1994). **Medicine as Culture, Illness, Disease and the Body in Western Societies.** London: Sage.
- Lupton, D. (1999). **Risk.** London: Routledge.
- Mauss, M. (2005). **Bedensel Teknikler, Sosyoloji ve Antropoloji.** (Ö. Doğan, Çev.), Ankar: Doğu Batı.
- Mauss, M., Fauconnet, P. (1967). **Sosyoloji.** *Sosyoloji Dergisi*, 21.
- Mechanic, D. (1978). **Medical Sociology.** New York: TheFree.
- Mortaş, N. (2009). **Bedenle Mücadeleye Dönüşen Bir Yaşlanma Pratiği.** Doğu Batı: Kişinin Kendisiyle Savaşı, 48.
- Narvaez, R. F. (2006). **Embodiment, Collective Memory and Time.** *Body and Society*, 12.
- Nazlı, A. (2007). **Hastalığın Sosyal İnşası ve Hastalık Anlatıları: Meme Kanseri Örneği.** *Sosyoloji Dergisi*, 18.
- Nazlı, A. (2009). **Sosyolojik Bakışın Eşiğinde Beden.** *Toplum Bilim Dergisi*.
- Öngören, B. (2015). **Sosyolojik Açıdan Sağlıklı Beden İmgesi.** *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 34.
- Özdemir, M. (2021). **Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni: Pastoral İktidar, Disiplinci İktidar, Biyoiktidar.** *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4, 1.
- Özen, S. (1994). **Sağlık ve Sosyo-kültürel Yapı Değişkenleri.** *Sosyoloji Dergisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 5.

- Özmkas, U. (2016). **Biyopolitika Kavramına Dair Bir Soruşturma**. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Özmkas, U. (2018). **Biyopolitika**. İstanbul: İletişim.
- Poggi, G. (2007). **Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği**. (A. Babacan, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Poggi, G. (2011). **Modern Devletin Gelişimi- Sosyolojik Bir Yaklaşım**. (Ş. Kut, B. Toprak, Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Porter, R. (2016). **Kan Revan İçinde Tıbbın Kısa Tarihi**. (G. Koca, Çev.), İstanbul: Metis.
- Russ, J. (2019). **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, (Ö. Doğan, Çev.), İstanbul: Doğu Batı.
- Saygılı, A. (2018). **Kutsal Canavar Devlet**. Ankara: İmaj.
- Saygılı, A. (2015). **Modern Devletin Beden İdeolojisi Üzerine Kısa Bir Deneme**. *AÜHFD*,
- Saygılı, A. (2010). **Modern Devletin Çıplak Sureti**. *AUHF*D, 59.
- Schilling, C. (2003). **The Body And Social Theory**. London: Sage.
- Scott, J. (2008). **Devlet Gibi Görmek**. (Nil, Erdoğan, Çev.), İstanbul: Versus.
- Sennett, R. (2008). **Ten ve Taş**. (T. Birkan, Çev.), İstanbul: Metis.
- Sezgin, D. (2011). **Tibbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık**. İstanbul: Ayrıntı.
- Sontag, S. (2005). **Metafor Olarak Hastalık- AIDS ve Metaforları**. (O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Angora Kitaplığı.
- Tannahill, R. (2003). **Tarihte Cinsellik**. (S. Gül, Çev.), Ankara: Dost.
- Timurturkan, M. (2013). **Tıbbi Sosyal Kontrol: Şişmanlığın Tibbileşmesi Bağlamında Bedenlerin Denetimi**. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı 3, (M. Tuna, Ed.), Muğla.

- Timurturkan, M. (2015). **Tıbbi Söylem, Gündelik Hayat ve İktidar: Şişmanlığın Medya Aracılığıyla Tıbbileştirilmesi**. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Turner, B. S. (2000). “*The History of the Changing Concepts of Health and Illness: Outline of a General Model of Illness Categories*”, **The Handbook of Social Studies in Health & Medicine**. (G. L. Albrecht, R. Fitzpatrick, S. C. Scrimshaw, Ed.), London: Sage.
- Turner, B. S. (2001). **Body and Society**. London: London: Sage.
- Turner, B. S. (2001). **Kapitalizm, Sınıf ve Hastalık**. *Toplum Bilim Dergisi*,
- Turner, B. S. (2001). **Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi**. (Ü. Tatlıcan, Çev.), Bursa: Sentez.
- Üşür, S. S. (1997). **İdeolojinin Serüveni**. Ankara: İmge.
- Waitzkin, H. (1989). **A Critical Theory of Medical Discourse: İdeology, Social Control and the Processing of Social Context in Medical Encounters**. *Journal of Health and Social Behavior*, 30.
- Wallenstein, S. (2019). **Biyopolitika ve Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı**. (B. Bilir, Çev.), İstanbul: Lemis.
- Weber, M. (1996). **Sosyoloji Yazıları**. (T. Parla, Çev.), İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, A. (2017). **Michel Foucault’da Mekanın Düzeni: Kapatılmadan Heteropyalara**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldızdöken, Ç. (2017). **Şüpheden Kartezyen Düşünceye Giden Yol**. Mavi Atlas,
5. Zola, I. K. (1994). “*Sağlık ve Köreltici Tıp*”, **Profesyoneller İktidarı**. (İvan İllich vd.), (C. Cerit, Der.), İstanbul: Pınar.

ÖZET

Bu tezde kurumların, iktidarın edilgenleştirme ve disipline etme aracı olarak işlevleri, hastane ve tıbbi söylem örneği üzerinden işlenmiştir. Konuyu anlaşılır kılmak için de modern devlet, beden, disiplin, gözetim, biyopolitika gibi kavramlar ve bunların pratik boyutta nasıl işlediği tanımlanmıştır.

Tezin ilk bölümünde, her dönemde bir şekilde iktidarın etkisini üzerinde gösterdiği, yaşattığı, öldürdüğü, dizayn ettiği bedenin, Orta Çağ'dan - Aydınlanma'ya kadar iktidarla olan ilişkisi incelenmiştir.

İkinci bölümde, iktidarı ve yönetme şeklini anlamak adına; Foucault yoğun olmakla birlikte, Agamben, Negri ve Hardt'ın biyopolitika üzerine olan düşünceleri açıklanmıştır ve bu düşüncelerin perspektifinde iktidar kavramı, modern devlette kurumların ve söylemlerin; özne yaratma, normalleştirme, edilgenleştirme açısından etkisi incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise tıbbi söylemin ve hastanenin bir dispozitif olarak nasıl işlev gördüğü; sağlık, hastalık, tıbbileştirme, normalleştirme, normal, anormal, patolojik, bireyselleştirme kavramlarıyla ve kapitalizmin getirdiği tüketim kültürüyle ilişkili olarak hastanenin yapısının nasıl değiştiği incelenmiştir.

ABSTRACT

In this thesis, functions of institutions as a tool of power's chastisement and passivation are processed through the hospital and medical discourse example. To make it more clear also the concepts such as modern state, body, discipline, surveillance, biopolitics and the way they operate on practical format is defined.

In the first chapter of thesis, the body which is impacted, sustained, killed, designed by the power somehow in each period and its relation with the power from Medieval Age to the Enlightenment is examined.

In the second chapter, to understand the power and the way it rules; mostly Foucault, Agamben, Negri and Hardt's opinions on biopolitics are described and in the perspective of these opinions; the power concept, institutions and discourses' effect in terms of subject creation, normalization, passivation in modern state is examined.

In the third chapter, medical discourse and the way hospital functions as a dispositive; change of hospital's structure is examined related to health, sickness, medicalization, normalization, normal, abnormal, pathological, individualisation concepts and consumption culture which capitalism brought.